

Devrimci Marksizm

TEORİK - POLİTİK DERGİ

Sungur Savran
Kurtar Tanyılmaz
Muzaffer Ege Alper
Özdeniz Pektaş
Mehmet Turan
Sungur Savran
Volkan Sakarya
Emre Bayır

Ön-faşizmin yükselişi
Almanya'da faşizm tehdidi
Finlandiya'da yeni faşizm
Leon Theremin
Sungur Savran'a yanıt
31 Mart ve Abdülhamid'in hal'i
Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi
Sınıfın Gizli Yaraları

38
İlkbahar
2019

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, Ne Yapmalı?

Devrimci Marksizm

Sayı: 38
İlkbahar 2019

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rışvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. Sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 30 TL

Fiyatı: 25 TL (KDV Dahil)

Kapak fotoğrafı

2018 Ağustos ayında Almanya'nın Chemnitz kentinde neo-Naziler Küba asıllı bir Alman vatandaşının Ortadoğulu iki göçmen tarafından öldürüldüğü iddiasıyla günlere yayılan gösterilerde göçmen ve solcu avına çıktılar. Chemnitz eski Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin (yani Doğu Almanya'nın) bir kenti iken adı Karl Marx Stadt (yani Karl Marx Şehri) idi. Ana meydanını Marx'ın resimde görölen büyük heykeli ve arkasındaki çeşitli dillerde yazılmış "Bütün ölkelerin işçileri birleşin!" yazısı bu yüzden süslemektedir. Marx, enternasyonalizm ve faşizm bir arada!

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Sayı: 38

İlkbahar 2019

İÇİNDEKİLER

Bu sayı 5

Faşizm dosyası

Sungur Savran	Barbarlığın dönüşü: 21. yüzyılda faşizm (2): Ön-faşizmin yükselişi	11
Kurtar Tanyılmaz	Almanya’da faşizmin ayak sesleri	43
Muzaffer Ege Alper	Finlandiya ve yeni-faşist hareketler	63

Sosyalizmin tarihinden yapraklar

Özdeniz Pektaş	Leon Theremin: Bilim adamı, müzisyen, casus	73
Mehmet Turan	Yeniden Mustafa Suphi’nin partisi üzerine!	81

Türkiye tarihinden yapraklar

Sungur Savran	Mağrur olma padişahım, senden büyük tarih var: 31 Mart’ın ve Abdülhamid’in hal’inin 110. yıldönümü	97
---------------	--	----

Kitap değerlendirmeleri

Volkan Sakarya	Lenin’in siyasi teorisinin felsefi temelleri üzerine	117
Emre Bayır	İşçi sınıfına daha yakından bakmak	133

Bu sayı

“Fransa’dan Sudan’a, Haiti’den İran’a, Macaristan’dan Zimbabve’ye, dünyanın dört bir yanında halk isyanları yaşanıyor. Daha da öteye, 2011’den 2013’e dünya, özellikle Arap ülkelerinde tam anlamıyla bir uluslararası devrimci çalkantı yaşadı. Ama işçi ve emekçi sınıfların onlarca ülkede ayağa kalkışı hiçbirinde tam anlamıyla bir zaferle sonuçlanmadı. Bunun için bugün tek tek ülkelerde devrimci proletarya partileri, dünya çapında ise devrimci bir işçi Enternasyonalı gerekli.”

Devrimci Marksizm’in, bu yılın Şubat ayının başında çıkan bir önceki 37. sayısının tanıtım yazısı “Bu sayı”, bu paragrafla başlıyordu. O zamandan bu yana geçen üç ay içinde halk isyanlarından oluşan tablo daha da etkileyici hale gelmiş bulunuyor. En az iki ülkede, Cezayir ve Sudan’da, halk isyanları devrimlere dönüştü. Her iki ülkede de politik devrim ilk kısmi zaferini elde etti. Önce Cezayir halkı, haftalarca milyonlarıyla sokaklara çıkarak Mart sonunda 20 yıldır ülkenin tepesine yerleşmiş, 2013’ten beri felçli olduğu halde hâlâ iktidardan çekilmemekte ısrar eden Abdülaziz Buteflika’yı yolcu etti. Ardından Sudan halkı, 30 yıldır yapmadığı zulmü bırakmayan Ömer el Beşir’i Aralık ayı ortasından Nisan başına kadar süren bir mücadeleyle devirdi. Ne var ki, her iki ülkede de devrim derinleşme potansiyeline sahip. Cezayir halkı 12 Cuma’dır hiç gevşemeden, hiç yorulmadan sokaklara çıkıyor ve sadece Buteflika’nın değil, bugünkü rejimin bütün sorumlularının ve hizmetkârlarının çekip gitmesini, halkın yeni bir rejimi yepyeni bir yönetim altında inşa etme gücüne kavuşmasını talep ediyor. Sudan’da ise devrimler tarihinde az görülmüş bir şey yaşanıyor: Sudan halkı 6 Nisan’dan bu satırların yazılmakta olduğu 12 Mayıs’a kadar yüz binleriyle, bazı gün milyonlarıyla, ülkenin başkenti Hartum’da, Genelkurmay karargâh binasının önünde göz yaşartıcı bir mücade-

le verdi, ordunun siyasi iktidarı bütünüyle halka devretmesini talep etti. Ramazan başladı, ama kimse yerinden kıpırdamıyor. Halk pes etmiyor. Son günlerde, el Beşir düşeli beri ilk kez güvenlik güçleri ve milisler halka saldırdı. Bundan sonrası nasıl gelişecek, yaşayarak göreceğiz, ama şimdiden altını çizerek söyleyelim: Sudan halkı bu direngenliği ile tarih yazıyor.

Sudan ve Cezayir’de yaşanmakta olan devrimlerin, bu ülkelerin her birinin ölçeğini aşan bir anlamı var: Her iki ülke de, Afrika kıtasında yer alan iki Arap ülkesi. Bu bakımdan 2011 yılında patlak veren, 2013’e kadar bütün hızıyla süren, Mısır ile Tunus’ta ilk evresinde başarılı olan ama aynı zamanda Yemen, Bahreyn ve başka ülkelere de yayılan Arap devriminin Mısır’da 2013’te yaşanan yenilgiye rağmen sönmediğini, ateşin şimdi, ilk fırtınada yer almayan başka ülkelerde yeniden parladığını gösteriyor bu devrimler. Arap devrimi ve (Cezayir’in bir Kuzey Afrika ülkesi olduğu hatırlanırsa) Akdeniz devrimi yeniden ayağa kalkıyor.

Akdeniz’in ötesinde, Avrupa kıtasında, tam da Cezayir’in kuzeyindeki Fransa’da ise Sarı Yelekliler hareketi, zayıflamakla birlikte bir türlü sona ermiyor. 17 Kasım 2018’de başlayan hareket, siz okuyucularımız bu satırları okurken altı ayını doldurmuş olacak. Bir yılın yarısı boyunca, haftalar birbirini izliyor, Macron hükümeti “ulusal tartışma” adı altında mücadeleyi massetme atakları yapıyor, üst üste ekonomik tavizler veriyor, ama örgütsüz, yoksul bir kitle bir türlü susmuyor. Sarı Yelekliler hareketi belki yaz geldiğinde sönümlenecek. Ama bir şeyi çok açık bir şekilde gösterdikten sonra: Yoksulluğun gittikçe arttığı, zenginlerin onlarca yıldır göz göre göre sürekli kayırıldığı, eşitsizliklerin Ekim devriminden, yani bir yüzyıldan beri görülmemeyen bir düzeye ulaştığı koşullarda, sadece az gelişmiş (ya da Birleşmiş Milletler istatistiklerinin kibar diliyle “gelişmekte olan”), emperyalizme bağımlı ülkelerde değil, emperyalist ülkelerin kendisinde de halk, mücadeleye, isyana, günü geldiğinde devrime isteklidir, için için ona hazırlanmaktadır.

Geçmişteki olayları, özel olarak da 2011-2013 Arap devrimini dergimiz titizlikle ve ayrıntılı olarak ele almıştı. Şimdi sürmekte olan Cezayir ve Sudan devrimlerini de *Devrimci Marksizm* yazarları başka yayınlarda yakından izlediler. Ama bu sayıya bu konuda en azından bir yazı yetiştirmek istedik. Bu eksiğimizi gelecek sayımızda kapatmak için elimizden geleni yapacağız.

Bütün bu toplumsal çalkantıların, halk isyanlarının, devrimlerin 2008 yılında yaşanan finans çöküşünden sonra dünya ekonomisini ele geçirmiş olan Üçüncü Büyük Depresyon’un yarattığı özel ortamda ortaya çıktığını dergimiz çöküş yaşananları beri söylüyor. Aynı zamanda, devrimci yükselişlere paralel olarak faşizmin de koşulların uygun olduğu bölge ve ülkelerde yükseleceği öngörüsünü yapıyor dergimiz bir süredir. İşte bu sayımız, faşizm ve devrimin paralel yükselişi içinde ışığını il-kine tutuyor. Dergimizin çıkacağı günlerde, 23-26 Mayıs tarihleri arasında Avrupa Birliği’nin (AB), Brexit bir türlü gerçekleşmediği için hâlâ 28 olan üye ülkesinde

Avrupa Parlamentosu seçimleri düzenleniyor. Üstelik, bugüne kadar bir gevezeler kulübü kadar işlevsiz kalmış olan Avrupa Parlamentosu, bu sefer, yeni düzenlemelere bağlı olarak, AB'nin yürütme organı olan Avrupa Komisyonu'nun başkanını seçecek. Böylece, seçimler çok daha pratik bir anlam taşıyor. İşte bu seçimlerde, aynen 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde olduğu gibi, dergimiz yazarlarının kullandığı terminoloji ile ön-faşist partilerin bir kez daha bir oy patlaması yapması hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Elinizdeki sayının ilk dosyası, bu olası oy patlamasının kaynaklarını araştırmak üzere faşizm, daha doğrusu ön-faşizm üzerine yazılardan oluşuyor.

Dosyanın ilk yazısı Sungur Savran'ın genellikle "popülist" adı takılan hareketlere ilişkin bir uluslararası ufuk taraması ile açılıyor. Savran önce olguları gözden geçiriyor, Avrupa merkez olmakla birlikte Kuzey ve Güney Amerika ve Asya'yı da göz önüne alarak bu tür hareketlerin hangi ülkelerde nasıl geliştiğini özetliyor. Ardından bu hareketlerin ortak yanları temelinde esas ayırt edici karakteristiklerini öne çıkartmaya çalışıyor. Bu yazının 34. sayımızda yayınlanmış olan ilk bölümünde Savran klasik faşizm deneyiminden hareketle faşizmin temel özelliklerini belirlemişti. Şimdi günümüzün hareketlerinin karakteristiklerini faşizmin bu temel özellikleri ışığında değerlendiriyor ve bunların özünde faşizme yönelen hareketler olduğunu, ama bazı özellikleri dolayısıyla tam faşist olarak nitelenemeyeceklerini belirtiyor. Yazara göre bunlar için en uygun niteleme "ön-faşist" partiler olduklarıdır. Savran daha sonra bu hareketlerin hangi sosyo-ekonomik ve politik faktörlerin etkisi altında geliştiklerini ve geleceğe ilişkin gelişme olasılıklarını inceliyor.

Dosyanın diğer iki yazısı, tekil örnekler üzerine araştırmalar. Kurtar Tanyılmaz, geçmişteki Nazizm deneyimi dolayısıyla da, bugün Avrupa Birliği'nin en güçlü ülkesi olduğu için de faşizm bahsinde hayati önem taşıyan Almanya örneğini inceliyor. Almanya'da yapılan son seçimlerle birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1950'li yılların başında kısa bir parantez dışında) ilk defa milliyetçi ve ırkçı söylemi olan bir parti 92 milletvekili ile birlikte meclise girmiş bulunuyor. Tanyılmaz, Almanya için Alternatif (AfD) adlı bu partinin oy oranındaki düzenli artışın Almanya'da faşizmin yükselme eğilimi bakımından bir işaret fişegi olduğunu ama aynı zamanda bu yükselişin ardında başta Alman finans kapitali olmak üzere, devlet aygıtının, hükümetin ve medyanın "yukarıdan" desteğinin de bulunduğunu ortaya koyuyor. AfD partisinin tarihsel gelişimini değerlendirerek söz konusu partinin paramiliter bir sokak yapısıyla organik bağının olmaması nedeniyle henüz ön faşist nitelikte olduğunu belirten Tanyılmaz, bununla birlikte bu partinin isminin çağrıştırdığı gibi aslında Alman tekelci kapitalizminin dünya ekonomisinin ağır bunalım koşullarında farklı bir stratejiye yönelmek bakımından alternatif planının bir ürünü olduğunu vurguluyor. Bu nedenle hem burjuvazinin değişik kesimlerinden hem de devlet aygıtı içinde çeşitli unsurlar tarafından sistematik şekilde desteklendiğine

işaret ediyor.

Partinin zaman içinde sadece küçük burjuva kesimlerden değil, aynı zamanda kemer sıkma politikalarından bunalmış olan geniş emekçi kesimlerden de oy aldığını belirten Tanyılmaz, özellikle burjuvazinin küreselci ve AB’ci kanadının izlediği emek düşmanı neoliberal politikalara sürekli taviz veren SPD, Sol Parti ve Yeşiller Partisi’nin de buradaki sorumluluğunu atlamamak gerektiğinin altını çiziyor. Alman tekelci kapitalizminin günümüz bunalım koşullarındaki çıkarlarıyla, faşizme yönelme alternatif planı arasındaki zorunlu bağıntıdan hareketle Tanyılmaz, faşizmin ancak işçi sınıfının örgütlülüğünü darmadağın edebildiği ölçüde bu amacına ulaşabileceğini; bu nedenle, eğer 1930’ların tekrarlanması istenmiyorsa, işçi sınıfının, burjuvazinin o veya bu kanadından bağımsız bir politik hat, bir birleşik işçi cephesi politikası izlemesi gerektiği sonucuna varıyor.

Dergimizde ilk kez ağırladığımız Muzaffer Ege Alper ise Kuzey Avrupa ülkelerini ve onların içinden özel olarak da Finlandiya’yı inceliyor. Alper önce Finlandiya’nın 20. yüzyıl boyunca yaşadığı tarihi gelişme içinde siyasi bir tablo çiziyor ve okuyucuya ülkeyi kısa fırça darbeleriyle ama esaslı biçimde tanıtıyor. Bu tarihi tablo içinde ülkenin kapitalist gelişme patikasını ekonomi içinde özel bir yer tutan telefon şirketi Nokia’nın güzergâhı etrafında özetliyor. Finlandiya’nın aşırı sağ partisi (Gerçek) Finler Partisi’nin (şimdiki adının kısaltmasıyla PS’in) gösterdiği gelişme, yazının merkezinde yer alıyor. Alper buradan Kuzey ülkelerine özgü bir faşist “Enternasyonal”e, Nordik ülkeler olarak bilinen, İskandinavya’yı içeren ama ondan daha geniş olan bölgede örgütlenen Kuzey Direniş Hareketi’ne geçiyor. Böylece, Avrupa’nın en zengin, en eşitlikçi ve en sosyal demokrat olarak bilinen ülkelerinde dahi faşizmin başarı ihtimalinin doğmuş olduğunu ortaya koyuyor.

Tekil ülke örneklerini inceleyen bu iki yazının genel teorik tartışmalara ışık tutacak esaslı incelemeler olduğunu, faşizm dosyasının bu bakımdan zengin bir bütünlük arz ettiğini vurgulamak isteriz. Her iki yazı da çok öğreticidir. Okura, bu yazıların tekil ülkelerle ilgili olması dolayısıyla bunları bir kenara bırakmamasını özellikle tavsiye ederiz.

İkinci dosyamız, sosyalizmin dünyada ve Türkiye’deki tarihinde belirli alanlara el atan çalışmalar. Önce, bir Sovyet dâhisini ele alan bir yazıda, ilk elektronik ve temas edilmeden icra edilebilen tek müzik enstrümanı olan Theremin üzerinden, aletin mucidi, Sovyet bilim insanı Leon Theremin’in hayat hikayesi anlatılıyor. Bu hayat hikâyesi hem Ekim Devrimi’nin bütün zincirlerinden kurtardığı yaratıcı enerjinin ulaştığı doruk noktalarından birini göz önüne seriyor hem de devrimin yozlaşmasıyla birlikte bu enerjinin de nasıl sönümlenmeye başladığını gösteriyor. Yazı, Leon Theremin’in kaderi ve devrimin seyri arasındaki ilişki haricinde birkaç hususu daha, tüketici olmayan bir şekilde ele alıyor: Bu enstrümanın nasıl icra edildiği, Leon Theremin’in diğer icatları, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Amerika’da ve

daha sonra Sovyetler Birliği'nde (hem emperyalist devletlere karşı hem de Sovyet bürokrasisinin iç mücadelelerinin bir uzantısı olarak) yürüttüğü casusluk faaliyetleri. Son olarak, elektronik müziğin atası olarak kabul edilen bu enstrümanı icra eden sanatçılara ve enstrümanın kullanıldığı eserlere ilişkin bazı örnekler verilirken, müzik dünyasında yarattığı devrim vurgulanıyor.

Günümüzde teknolojik ya da organizasyonel yeniliklerin neredeyse tamamı kapitalizmin hâkimiyeti altındaki ülkelerden kaynaklanırken bunu hayal etmek güç, ama Theremin vakası, bürokrasinin yarattığı durgunluk hâkim hale gelene kadar Sovyet toplumunun sadece sanat ve kültürde değil, teknolojiye de nasıl öncü yeniliklerin başını çekebildiğini ortaya koyuyor.

Dosyanın ikinci yazısı, bir polemik yazısı. Mehmet Turan, Sungur Savran'ın dergimizin 36. sayısında kendisine yönelttiği eleştirilere cevap veriyor. *Mustafa Suphi'nin Partisinde Sosyalizm ve Enternasyonalizm* başlıklı kitabını değerlendirdiği yazısında Savran Mehmet Turan'a çeşitli eleştiriler yöneltmişti. Turan bu sayıdaki yazısında Savran'ın ileri sürdüğü eleştirilere teker teker ve sistematik olarak yanıt veriyor. Özel olarak da, Savran TKP içinde gelişen muhalefetler konusunda kendisini yeterince derin bakmamakla eleştirmişken Turan Savran'ın en çok öne çıkarttığı Muhalif TKP örgütünün önderi konumundaki Nâzım Hikmet'in de düpedüz Stalinist bir anlayışa sahip olduğunu ileri sürüyor.

Son yıllarda çok önemli tarihi olayların 100. yıldönümlerini anma ve dersler çıkartma fırsatı bulduk. *Devrimci Marksizm* gerek Cihan Harbi'nin başlamasının (sayı 25), gerek Ekim devriminin zaferinin (sayı 32-33), gerekse Komünist Enternasyonal'in kuruluşunun (sayı 37) 100. yıldönümleri vesilesiyle büyük önem taşıyan bu tarihi olgulara birer ana dosya ayırmıştı. Türkiye'nin tarihi de bu yüz yıl başı dönemi, 100. yıl anmaları bakımından mümbit bir toprak haline getiriyor. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye iki devrim, birçok savaş ve büyük kitle katliamları yaşadı. Bunlardan Ermeni soykırımı, 100. yılında *Devrimci Marksizm*'in bir sayısının (sayı 23) ana dosyası oldu. Bu sayıda modern Türkiye tarihinin iki önemli olayının 110. yıldönümü vesilesiyle, 1908'de yaşanan, yazarın Hürriyet devrimi adını verdiği devrimci çalkantının karşısında 31 Mart (13 Nisan) 1909'da yaşanan karşı devrim ile bu karşı devrimin yenilgiye uğratılması sonucunda Sultan Abdülhamid'in hal'i (tahttan indirilmesi) gibi iki çok önemli olayı Sungur Savran karşılıklı ilişkileri içinde ele alıyor. Yazar, karşıtların birliği olarak devrim ile karşı devrimin birbirlerini nasıl harekete geçirdiğini ortaya koyuyor. Savran, 31 Mart karşı devriminin yenilgisinin, sol tarihçiler de dâhil olmak üzere, hep Hareket Ordusu'nun isyanı bastırmasına atfedilmiş olduğunu, oysa bu askeri üstünlüğün ardında devrimin halk kitleleri arasında yeniden yükselmesinin belirleyici bir rol oynamış olduğunu vurguluyor.

Bu sayıda iki kitap değerlendirmemiz var. İlkinde, dergimizde ilk kez bir yazısı

yayınlanmakta olan Volkan Sakarya, Kevin Anderson'ın Hegel ile Lenin arasındaki ilişkiyi ve bunun Lenin'in politikası üzerindeki etkisini incelediği *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* kitabını irdeliyor. Sakarya'ya göre Anderson'ın incelemesi bazı bakımlardan güçlü yanlar içeriyor: devrimlerde üstyapının pasif biçimde adapte olmak yerine olayların gelişimine ciddi etkiler yapması, Lenin'in felsefi kavrayışının siyasi teorisinin biçimlenmesinde oynadığı rolün doğru biçimde kavranması ve kitabın diyalektiği, bütün tartışmanın merkezine yerleştirmesi. Ama Sakarya'ya göre kitabın zayıf yanları ağır basıyor: Anderson'ın Marx'ın materyalizminin yerine idealizm ile materyalizmin bir sentezini geçirme çabası, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* kitabındaki düşüncesi ile *Felsefe Defterleri*'ni keskin biçimde karşı karşıya getirme eğilimi, Lenin'in 1914 öncesi siyasi düşüncesinde diyalektiğin yerini olduğundan daha zayıf göstermesi. Sakarya, Anderson'ın kitabının bu incelemesiyle, diyalektiğin Marksizm için önemini vurgulamış oluyor. Dergimiz diyalektiğin Marksizm için önemini vurgulayan yazıları geçmişten beri yayınlıyor ve yayınlamaya devam edecek.

Bu sayıda üç yeni yazarımız var. Sayının son yazısı da böyle bir arkadaşımızın. Emre Bayır, Richard Sennett ve Jonathan Cobb'un *Sınıfın Gizli Yaraları* başlığını taşıyan çalışmasını değerlendiriyor. Bayır, her ne kadar kitabın ampirik malzemesi 1970'li yılların başına ait olsa da, meselenin ele alınış tarzının bugün de geçerli bir takım noktaları öne çıkarttığını belirtiyor. Yazarların meselelere yaklaşımının, işçi sınıfının bilincinin oluşumunda sadece işyerindeki ilişki ve pratiklerin değil, aynı zamanda hayatın başka boyutlarında yaşananların da önemli bir etkisi olduğunun ortaya çıkmasını sağlamasını önemsiyor. Yazarımız bu boyutlara çeşitli örnekler veriyor: İşçinin saygıya duyduğu özlem, fedakârlığa sırtını dönen bir yaklaşıma duyduğu öfke, kendisine bir ödül verildiğinde bunun sınıf kardeşliğini bozma olasılığından duyulan çekinme, hepsi önemli örnekler. Bayır kitabın sosyalistlere sınıfı tanımak için çok yararlı ipuçları sağladığını vurguluyor. Burada ilginç olan bir nokta da, Bayır'ın değerlendirdiği kitabı Türkçe'ye kazandıran çevirmenin *Devrimci Marksizm*'in Yayın Kurulu üyesi olan Mustafa Kemal Coşkun olması.

Sonbaharda yeni sayımızda ve umarız yeni devrimlerin eşliğinde, hatta ışığında yeniden buluşmak üzere...

Barbarlığın dönüşü: 21. yüzyılda faşizm

(2) Ön-faşizmin yükselişi

Sungur Savran

Faşizm, 21. yüzyılda başını yeniden kaldırdı. Burjuvazinin aydınları ve yayın organları ne kadar gizlemeye çalışsalar da o çirkin yüzünü gösterince herkes onu tanıyor. Burjuvazinin ideologları ve onlara soldan yankı yapanlar sabah akşam “popülizm” desinler, Almanya’nın Chemnitz ve Köthen kentlerinde faşistler göçmenlere pogrom denemesi yapınca ya da Naziler “Nasyonal Sosyalizm! Şimdi! Şimdi! Şimdi!” diye hançerelerini yırtana kadar bağırınca, kimse onların ne olduğundan kuşku duymuyor. ABD’de Charlottesville’de köleci generallere sahip çıkmak için kenti basan it sürüleri Amerikan Nazi Partisi ya da Ku Klux Klan adlarını gururla dünyaya gösterince akan sular duruyor, “Alt-right” (“Alternatif Sağ”) türü kibar isimlerin ardından faşistler ve ırkçılar çıkıyor.

Yine de faşistler ya da Naziler kendilerini bu denli açıkça tanıtarak faaliyet yapmadıklarında onların ne olduğunu sormak, onları tanımak, doğalarını keşfetmek, onları tam olarak yerlerine yerleştirmek, gelecek için ne tür bir tehdit oluşturduklarını anlamak gerekiyor. “Popülist” gibi içi boş bir adın yanı sıra, burjuva basınında başka terimler de sık sık kullanılıyor: “Aşırı sağ”, “ırkçı”, “milliyetçi”, bazen hatta

“neo-faşist”. Bu hareketlerin kim olduğunu herkes anlıyor. “Hollanda’da popülist parti senato seçiminde birinci parti oldu” ya da “İtalya’da milliyetçiler iktidar ortağı oldu” dendiğinde bunların kim olduğu anlaşılıyor. Ama bu terimler gerçek bir bilimsel teşhis amacıyla kullanılmıyor, zaten kullanılamaz da. Çünkü (“neo-faşist” hariç) bunların hiçbiri yeterince somut, yeterince betimleyici, yeterince ayırt edici değil.

Bizim bu yazıda amacımız, Avrupa’dan başlayarak dünyaya yayılan bu yeni akımın bilimsel bir tahlilini yapmak, karakterine bu temelde bir teşhis getirmek, geleceğin olasılıklarını incelemek ve bunlarla nasıl mücadele edileceğine dair fikirler geliştirmektir. Bunu yaparken, *Devrimci Marksizm*’in 34. sayısında 1930’lu yılların klasik faşizmi konusunda yaptığımız tahlil bize rehber olacak. O tahlilin bize faşizm konusunda sağladığı bilgiyi 21. yüzyılın başında gelişmekte olan hareketleri anlamak için kullanacağız. Dikkatli okuyucu, yazının başlığından, bu yazının 34. sayıdaki yazının ikinci bölümü olduğunu zaten kavramıştır.

Günümüzde burjuva aydınlarının ve onların ayak izinde ilerleyen sol aydınların “popülizm” saplantısını bir kenara bıraktığımızda, geriye daha geniş sol çevrelerde yaşanan bir başka kavramsal gevşeklik kalıyor. Bu farklı türden bir gevşeklik. Baskıcı rejimleri, tek adam rejimlerini, ırkçı rejimleri hemen bir araya getirip aynı torbaya yerleştirmek çoğu yorumcu için kolayca yapılabilen bir şey. Fransa’da Marine Le Pen’den ya da Brezilya’da Bolsonaro’dan söz eden biri, aynı solukta Rusya’da Putin’den, Macaristan’da Orban’dan, Polonya’da Hukuk ve Adalet hükümetinden, Türkiye’de Erdoğan’dan, hatta Filipinler’de Duterte’den de söz edebiliyor. Bu hükümetlerin ya da terimin uygun olduğu durumlarda rejimlerin bizim sözünü ettiğimiz ve faşizmle akraba olduğunu ileri sürdüğümüz hareketlerle ortak yanları olduğu kuşku götürmez. En azından hukuk ve haklar konusundaki tutumlarında ortak bazı yanlar hiç kuşku yok vardır. Ama aralarındaki farkları görmezlikten gelerek bunları aynı sepete yerleştirmek, gelecekte ortaya çıkabilecek dinamiklerin yanlış değerlendirilmesi anlamına gelebilir. Biz yukarıda Rusya’dan Filipinler’e uzanan diziyi bu yazının sınırları dışında bırakıyoruz. Bunlardan soyutluyoruz. Bunların bizim faşizmin yükselişinin bir biçimi olarak gördüğümüz hareketlerle aynı familyadan olup olmadığı, ancak her birinin somut özelliklerinin incelenmesi temelinde kararlaştırılabilecek bir şeydir. Bu yazıda bunu yapmak yerine, bir bakıma incelemekte olduğumuz akımın has örnekleri üzerinde odaklanacağız.

Aynı şekilde, bu hareketlerle İslam dünyasındaki tekfirci¹ akımları birbirine indirgeyerek bu sonunculara “İslami faşist” adını takmak yaygın görülen bir davranış.

1 “Tekfir” sözcüğü “küfr” kökünden gelir. Muhatabını “kâfir” ilan etmek demektir. “Tekfirci”, insanların ya da toplulukların kendilerini İslama bağlı olarak kabul etmelerinden bağımsız olarak kimin Müslüman olduğuna, kimin olmadığına kendi kıstasları temelinde kendisi karar veren kişi ya da akıma verilen addır. Tekfirci akımlar, kendi dışlarındaki Müslümanları da “kâfir” olarak görürler.

nıştır. Biz günümüzde İslam dünyasının politik oluşumlarının, İslam ülkelerinin Hıristiyan dünyası karşısındaki konumundan kaynaklanan farklı bir güzergâhın ürünü olduğunu göz önüne alarak, hem yeterince somut olmayan, hem de faşizmin sınıf zeminini görmezlikten gelen bu tür bir indirgemecilikten uzak duracağız.

Böylece, konumuzun sınırlarını tanımlamış oluyoruz. Üzerinde duracağımız siyasi familya, bize göre tarihi olarak faşizmle bağları olan bir hareketler dizisidir. Araştırmakta olduğumuz genel bir baskıcı ya da milliyetçi hareket türü değildir. Bizim izini sürmek istediğimiz olgu, faşizmin yeniden tarih sahnesine çıkışıdır. Dışladığımız öteki rejimler ya da hareketlerin faşizmle ilişkisi olup olmadığını, tarihi olarak olmasa bile gelecekte olup olmayacağını ancak bu alanda belirli bir berraklığa kavuştuktan sonra araştırabiliriz.

Öyleyse şimdi sözünü ettiğimiz familyayı incelemeye başlayabiliriz.

Genel manzara: Avrupa

Nazizm ve faşizmin İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda uğradığı yenilgi sonrasında, bu akıma hâlâ bağlı kalan hareketler, uzun onyıllar boyu, toplumun bütününden büyük ölçüde yalıtılmış marjinal hareketler olarak varlıklarını sürdürdüler. Çeşitli ülkelerde Nazizmin ya da faşizmin ilkelerine bağlı hareketler var oldu, bazen açık faaliyet gösterdiler, bazen yasaklandılar. Bunlardan bazıları seslerini biraz daha fazla duyurabildi. Örneğin, Mussolini'nin taraftarlarınca 1946'da kurulan Movimento sociale italiano (Msi - İtalyan Sosyal Hareketi), bir yarım yüzyıl boyunca varlığını hissettirdi. Nazizmin tam bir travma olarak hatırlandığı Almanya'da 1960'lı yıllarda bir dizi grubun birleşerek kurduğu National demokratische Partei Deutschlands (NPD- Almanya Ulusal Demokrat Partisi), bir yeniden doğuş yaratmaya çalıştı. Britanya'da British National Party (BNP- Britanya Ulusal Partisi) 1980'li yıllardan sonra sesini duyurdu. Ama bunlar daha ziyade doktrinin yaşamasının ve hareketin ayakta kalmasının biçimleriydi. Ulusal siyasete etki yapma kapasiteleri sınırlıydı.

Marjinalliği aşma çabalarında ilk başarı vakaları Fransa ve Avusturya'da görüldü. Fransa'da 1970'li yılların başında Jean-Marie Le Pen adlı bir Cezayir savaşı gazisi tarafından kurulan Front National (FN-Ulusal Cephe), 1980'li yıllardan itibaren ulusal çapta siyaset üzerinde etkisini göstermeye başladı. Bunda, 1981-1995 arasında Fransız Komünist Partisi'nin de desteğiyle iki dönem cumhurbaşkanlığı yapan François Mitterrand'ın saği bölmek için FN'in önünü açma girişimlerinin de etkisi olduğu yaygın bir fikirdir. Le Pen, bütünüyle Fransız ırkçısı olduğu gibi, Holokost'un gerçekliğini sorgulayacak kadar Nazi deneyimine önem veren bir politikacıdır.

Avusturya'da ise kökleri ta 1950'li yıllara dayanan Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ - Avusturya Özgürlük Partisi) uzun süre marjinal kaldıktan sonra yüzyılın sonlarına doğru Jörg Haider önderliğinde belirli bir gelişme göstermiştir.

Haider zaman zaman Hitler'e olumlu referanslar yapacak kadar geleneğe bağlı biriydi. FPÖ, 1980'li yılların sonlarından itibaren oylarını hızla yükseltecektir. Haider parlamentoya girecek, kendi eyaletinde birkaç kez vali seçilecektir.

Her iki parti de yeni yüzyılın ilk yıllarında önemli birer atak yapmıştır. 1999'da Avusturya seçimlerinde FPÖ ikinci sıraya yerleşmiş ve ülkenin geleneksel sağ partisi ÖVP ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Bu hem Avusturya içinde, hem de uluslararası alanda, özellikle Avusturya'nın da üyesi olduğu Avrupa Birliği'nde ciddi rahatsızlık yaratmış, Haider partinin başkanlığından ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra, FPÖ'nün kendi içinde yaşanan anlaşmazlıklar dolayısıyla Haider yeni bir parti kurunca, FPÖ bir süre boyunca bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Fransa'da FN'ye gelince, parti 2002 cumhurbaşkanı seçiminde çok ciddi bir atılım yapmıştır. Partinin önderi Jean-Marie Le Pen, iki turlu Fransız seçimlerinde geleneksel sağın adayı Jacques Chirac'tan sonra en yüksek oyu alarak ikinci tura kalmayı başarmıştır. Ne var ki, ikinci turda oylarını sadece yüzde 17'den yüzde 18'e (4,8 milyondan 5,5 milyona) çıkarabildiği için seçimi kaybetmiştir. Bir sürü adayın ikinci tura katılamadığı göz önüne alınırsa, FN'nin ikinci turda bu adayların seçmenlerinden neredeyse hiç oy çekememesinden, bu aşamada, milyonlarca oy almasına rağmen, hâlâ toplumda yalıtılmış bir konumda olduğu sonucuna varmak gerekir.

Avrupa'nın diğer ülkelerinde faşizmin çekim alanındaki partilerin bu dönemde hâlâ önemli bir varlığı görülmemektedir. Daha genel olarak şöyle diyebiliriz: **2008 öncesi dönem hareketin tarih öncesi** dönemidir. Hareketin asıl tarihi 2008'den sonra, yani Lehman Brothers adlı Wall Street bankasının çökmesiyle başlayan "küresel finansal kriz"i izleyen Üçüncü Büyük Depresyon ile başlamıştır.

Üçüncü Büyük Depresyon döneminde ilk önemli ataklar, Macaristan ve Yunanistan'dan gelmiştir. Bilindiği gibi Macaristan, bir bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti iken 1989'da kapitalist restorasyon sürecine giren, daha sonra bütün Doğu Avrupa ile birlikte AB'ye kabul edilen bir ülkedir. Bu ülkede, kapitalist restorasyonun getirdiği ekonomik sarsıntı ve yoksulluk toplumda zaten patlayıcı bir atmosfer yaratmış bulunuyordu. Üçüncü Büyük Depresyon'un getirdiği daha da kötü koşullar, gençliğin ve giderek halkın bir bölümünün hızla faşizme kaymasına yol açtı. Jobbik "Macar Muhafızları" adını taşıyan bir paramiliter örgütü olan, Macar halkının köklerini Turancı bir ideoloji temelinde ırkçı temellerde ele alan açık bir faşist parti olarak 2010 seçimlerinden itibaren büyük bir sıçrama yapmıştır. O zamandan beri oyların bazen yüzde 20'nin biraz üzerinde, bazen biraz altında bir bölümünü almaktadır. (Son yıllarda önemli bir değişim yaşıyor. Buna aşağıda değineceğiz.)

Yunanistan bir eski işçi devletinden gelen bir toplumun yaşadığı sarsıntıları tanımamakla birlikte, Avrupa'da Üçüncü Büyük Depresyon'un sıkıntılarını en ağır ya-

şayan, 2010'dan itibaren dış borcunun yükü altında ezilmiş bir ülkedir. Ülkenin iki "milliyetçi" partisinden LAOS (Ortodoks Halk Uyanışı), 2000'de kurulmuş ve bir süre sonra meclise girmiştir. Ne var ki, LAOS'u davaya ihanetle suçlayan, ideolojik olarak çok daha radikal olan ve paramiliter çeteleriyle göçmenler ve solcular için hayati bir tehlike oluşturan öteki "milliyetçi" parti Altın Şafak, Yunanistan'ın ekonomik krizden kavrulmaya başladığı 2010 yılından sonra hızla güçlenmiştir. 2012 seçimlerinde LAOS meclis dışında kalacak, Altın Şafak ülkenin üçüncü büyük partisi olarak meclise girecektir.

Bu noktada berrak olmak gerekiyor. Gerek Jobbik, gerekse Altın Şafak, sadece ideolojik ve politik olarak faşist özellikler göstermekle kalmaz. Aynı zamanda paramiliter sokak güçleriyle faşizmin daimi iç savaş atmosferini yaratan iki partidir. Nazi sembollerine hiç utanmaksızın sahip çıkarlar. Yani Üçüncü Büyük Depresyon ile birlikte, hareket Macaristan ve Yunanistan'da, daha önce Fransa ve Avusturya'da olduğundan farklı olarak, açık biçimde faşist mirası sahiplenmeye yönelmiş olmaktadır. Bunun, bu mirası açık açık savunamayan ama yer yer ona referans yapan akraba hareketlerin doğasına bir ölçüde ışık tuttuğunu söylemek yanlış olmaz. Ama familyanın bu iki kolu arasındaki farkı görmezlikten gelmek de doğru değildir.

Böylece görmüş bulunuyoruz ki, kökü değişen ölçülerde faşizm veya Nazizmde yatan hareketler, önce 21. yüzyılın ilk yıllarında iki ülkede, daha sonra 2008 ertesinde iki başka ülkede önemli bir güç kazanmış ve seçimlerde hatırı sayılır ataklar yapmıştır. Ne var ki, bunlar hâlâ münferit gelişmelerdir. Hareketin toplu bir atılım yapması, bir patlama yaşanması, 2014'te Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak, yine Avrupa'da ama Avrupa Birliği dışında bir ülkede, Ukrayna'da Maydan olaylarının yarattığı ortamda bu harekete ait olduğu söylenebilecek akımlar ciddi bir atılım yapmıştır.

AP seçimlerinde hareket üç ülkede birinci parti haline gelmiştir: Britanya'da United Kingdom Independence Party (UKIP – Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi), Fransa'da artık kurucu başkanın yerini almış olan kızı Marine Le Pen'in önderliğinde FN ve Danimarka'da ise Danimarka Halk Partisi adında bir ağırlı sağ parti, kendi ülkelerinde en yüksek oyu alan partiler haline gelmiştir. Birçok başka ülkede de bu ırkçı ve aşırı sağ partilerde çok hızlı bir büyüme gözlenmiştir.

Ukrayna'da ise 2014 yazında yaşanan olaylar sırasında Kiev'in Maydan adlı yöresinde yaşanan büyük kitle gösterileri sonucunda Rusya yanlısı yönetimi deviren hareketin paramiliter vurucu gücü birkaç faşist örgütten oluşuyordu. Bunlar Ukrayna'nın tarihinde İkinci Dünya Savaşı esnasında Alman ordularının işgali sırasında güç kazanan Bandera hareketinin Nazi sembollerine sahip çıkan açık faşist örgütlerdi. Maydan hareketi başarıya ulaşır yeni bir geçici yönetim kurulduğunda bu faşist hareketlerin bazıları koalisyon ortağı olarak hükümette yer aldılar. Bu, Hitler'in düşüşünden beri Avrupa kıtasında açıkça faşist sembollere ve ideolojiye

sahip çıkan partilerin ilk iktidar deneyimiydi! (Maydan'ın birçok solcu tarafından "devrim" olarak nitelenmesi burada epeyce grotesk bir görünüm alıyor!)

2014'ten sonraki ikinci büyük atılım 2016'da geldi: Önce Haziran ayında Britanya'nın AB'den çıkması konusunda yapılan Brexit referandumunda UKIP'in oynadığı hegemonik rol, ardından Donald Trump'ın ABD'nin başkanı seçilmesi, ırkçı aşırı sağ hareketlerin hanesine iki büyük zafer olarak yazılıyordu. Bu iki zafere daha sonraki encamı çok farklı olacaktı: UKIP, karizmatik lideri Nigel Farage'ın başkanlıktan çekilmesiyle, ardından Jeremy Corbyn İşçi Partisi'nin başına gelince Brexit yanlısı işçi sınıfının önemli bir kesiminin yüzünü UKIP'ten İşçi Partisi'ne çevirmesiyle neredeyse buharlaşacaktı.² (Buna karşılık, çok daha aşırı bir faşist hareketin temsilcisi olan Tommy Robinson, bundan yararlanarak etkisini arttırıyor.³) Oysa ABD'de Trump'ın zaferi, hem bizim başından beri "serseri mayın faşisti" (yani partisiz faşist) olarak nitelediğimiz Trump'ın uygulamalarıyla, hem de Alt-right ("Alternatif Sağ") olarak bilinen ırkçı, beyaz üstünlükçü, emperyalizm yönelişli sağın güç kazanmasıyla genel olarak aşırı sağın başarısını getirmiş oldu.

2016'dan bu yana hareket neredeyse aralıksız olarak büyüyor ve yayılıyor. (Bazen, örneğin Fransa cumhurbaşkanı seçiminde olduğu gibi, erken bir aşamada hareketin içinde çok yüksek beklentiler geliştiğinde, elde edilen sonucun beklentilere karşılık vermekten uzak kalması, bir başarısızlık duygusunun doğmasına yol açabiliyor. Ama esas olan, hareketin nesnel gücünün zaman içinde hızla büyüyor olması.)

Avrupa'dan başlayalım. Hareketin en eski ve her bakımdan en güçlü temsilcisi FN'in lideri, Fransa'da 2017 baharında yapılan cumhurbaşkanı seçiminde ikinci turda şimdiki cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'la yarıştığında oyların tam tamamına üçte birini aldı. Beklentiler yüksek olduğu için, ayrıca Marine Le Pen'in iki tur arasında yapılan televizyon tartışmasında herkesin üzerinde mutabakat sağladığı gibi çok kötü bir performans göstermesi dolayısıyla, oylar yüzde 33'te kaldı. Ama her üç Fransız'dan birinin faşizme akraba bir hareketin önderine oy vermiş olması muazzam önemli bir olay olarak görülmelidir.

Buna yakın bir dönemde Hollanda'da yapılan genel seçimlerde, Geert Wilders'in önderi olduğu FVV (Özgürlük Partisi) adlı parti ikinci sıraya yerleşince, 2015 yılındaki büyük göç dalgasından beri göçmen düşmanlığı yaparak birinci sıraya yükselmiş olduğu için bir düş kırıklığı yaşandı. Anlaşılan bu düş kırıklığının etkisi al-

2 Ama şimdilerde Nigel Farage geri geliyor. Bilindiği gibi üç yıllık bir kargaşadan sonra Britanya bir türlü AB'den ayrılamadı. Bu yüzden de şimdi Mayıs ayındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmak zorunda. Zaten Avrupa Parlamentosu üyesi olan Farage bunu fırsat bilerek şimdi Brexit adında bir liste ile seçime katılıyor. Ve bazı kamuoyu yoklamalarına göre bütün büyük partilerden daha yüksek oy alacak.

3 Robinson da, Farage örneğinden esinlenmiş olsa gerek, düşman olduğu Avrupa Birliği'nin seçimlerine bağımsız olarak katılıyor.

tında, geçtiğimiz Mart ayında yapılan Senato seçimlerinde bu sefer Thierry Baudet önderliğindeki Demokrasi Forumu (FvD) adlı başka bir ırkçı parti başbakan Mark Rutte'nin partisini de geçerek en yüksek oyu aldı, buna karşılık FVV'nin oyları geriledi.

Avusturya'da Jörg Haider'in partiden ayrılmasıyla bir süre güneş tutulması yaşıyan FPÖ, yeniden toparlanmış bulunuyor. 2016 Aralık ayında yapılan (büyük ölçüde sembolik yetkilere sahip) cumhurbaşkanı seçiminde, FPÖ'nün adayı Norbert Hofer seçimi kıl payı bir farkla Yeşiller'in adayına yitirdi. Yani faşizme akraba bir hareketin adayı iki Avusturyalı'dan birinin oyunu almayı başardı! 2017 sonunda yapılan meclis seçimlerinde ise FPÖ yüzde 26 oyla üçüncü sıraya yerleşti. Eskiden Jörg Haider ile koalisyon hükümeti kurarak büyük tepki almış olan geleneksel sağ parti ÖVP, 31 yaşındaki genç önderi Christian Kurz'un başbakanlığı üstlendiği bir koalisyon hükümetinde İçişleri, Dışişleri, Adalet gibi çok önemli bakanlıkları FPÖ'ye vererek bir koalisyon hükümeti kurunca ÖVP yeniden iktidarı paylaşma olanağını elde etti.

Almanya'da gelişme farklı bir patika izledi. 2014 yılında Avrupa seçimlerinde Almanya'da hareket en zayıf sonuçları elde etti. Çünkü henüz ortada bir parti yoktu. Bunu Nazizmin Almanya halkı üzerinde bıraktığı travma açıklayabilir. Ama AP seçimlerinin yaşandığı 2014 yılında Almanya'da ırkçı bir toplumsal hareket ortaya çıktı: Pegida adını taşıyan bu hareket ("Batı'nın İslamlaştırılmasına Karşı Avrupa Yurtseverleri"), Dresden kentinde doğdu, başta eskiden Doğu Almanya olarak bilinen bölgelerde olmak üzere, göçmenlere karşı güçlü eylemler düzenlemeye girişti. Hareket siyasi bir ürün veremeden büyük bir sarsıntı yaşadı. Hareketin lideri Lutz Bachmann birkaç yıl önce, 2015 Ocak ayında, Hitler bıyığıyla çektiirdiği bir resmi sosyal medya ağlarında paylaşınca bu, toplumda çok büyük bir tepki uyandırdı. Pegida'nın prestiji yerle bir olurken bir süre önce ortaya çıkmış olan Alternative für Deutschland (Almanya İçin Alternatif) adlı siyasi örgüt, Bachmann'ın güvenilirmezliği dolayısıyla Pegida ile masa başı görüşmesinden vazgeçiyordu.⁴

Birtakım üniversite profesörleri tarafından kurulan, Alman işadamları ve gazetecilerinden ciddi destek alan AfD, 2017 sonunda yapılan seçimde en yüksek üçüncü oyu alarak siyasi tablonun belirleyici bir parçası haline geldi. Profesörler şimdi parti yönetiminden kovulmuş bulunuyor. Yönetim daha pleb unsurlara geçmiş durumda.

Almanya'da Eylül 2018'de çok önemli bir gelişme yaşandı. Doğu Almanya'da Chemnitz ve Köthen kentlerinde yaşanan olaylarda binlerce faşist militan hem göçmenlere ve solculara karşı bir pogrom denemesi yaptı, hem de açıktan açığa Nazi sembolleriyle (Hitler selamı, sloganlar vb.) gösteriler düzenledi. Bütün bu olaylar esnasında Nazi hayranlığını saklamaya gerek bile görmeyen bu grup "kibar", "me-

4 Almanya'daki hareket için çok daha ayrıntılı bilgi, Kurtar Tanyılmaz'ın bu sayıda yayınlanmakta olan yazısında bulunabilir.

deni”, “uysal” görünümlü AfD tarafından himaye altına alındı!

İtalya’da durum çok karmaşık. Geçmişte İtalya’da faşizmin temsilcisi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mussolini taraftarlarınca kurulan ve 1990’lı yılların ortasına kadar yaşayan MSI idi. Bugün durum çok değişmiş bulunuyor. Geçmişte İtalya’nın zengin kuzeyinde yaşayan halkın çıkarları uğruna bölgeci bir parti olan Lega Nord’un İtalyan milliyetçisi, ırkçı, AB karşıtı bir çizgiye koşulması (ve partinin adının Lega Nord-Kuzey Birliği’nden Lega-Birlik’e dönüştürülmesi) sonucu hareket Mart 2018 seçimlerinde büyük bir başarı elde etti. Hareketin önderi Matteo Salvini bugün koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı ve (anamlı şekilde) içişleri bakanı olarak görev yapıyor. İzlediği ırkçı, göçmen düşmanı politika bütün dünyada yankı uyandırıyor, Hükümete yüzde 17 oyla girmiş olan parti, kısa süre içinde kamuoyu yoklamalarında oyunu yüzde 30’un üzerine çıkarmış bulunuyor.

Lega’nın dışında İtalya’da aynı familyadan başka partiler de var. Bunlardan biri 2012’de kurulmuş olan Fratelli d’Italia (İtalya’nın Kardeşleri) örgütü. Lega ile aynı ittifak içinde yer aldılar ama oyları çok daha düşük. Bir de seçimlere katılmakla birlikte sokak politikasına öncelik veren gruplar var. Forza Nuova ve Casa Pound adlı örgütler has faşist kuruluşlar.

Kuzey Avrupa ülkelerinde de bu türden örgütler son yıllarda hızla gelişiyor. Bunları iki düzeyde ele almak gerekir. Bir düzeyde parlamenter politikada aktif olarak yer alan ve son yıllarda başarı kazanan partiler var. Danimarka’da 2014 AP seçimlerinden birinci sırada çıkan Danimarka Halk Partisi’nden yukarıda söz etmiş bulunuyoruz. İsveç Demokratları adlı parti Eylül 2018 seçimlerinde oyların yüzde 18’ini alarak sosyal demokrat-sosyalist blok ile (ülkenin terminolojisini kullanırsak) “burjuva” partileri bloku dışındaki üçüncü güç haline geldi. Finlandiya’da ise birkaç yıl önce seçimlerde ülkenin en büyük dört partisi arasına giren Hakiki Finler partisi, daha sonra ılımlı bir kanat ile radikal bir uç arasında bölündü. Şimdi ılımlı partinin adı sadece Finler Partisi. İlimli kanat hemen hemen buharlaşırken, Finler Partisi Nisan ayında yapılan genel seçimlerden yüzde 17,5 oyla, Sosyal Demokrat Parti’nin, sadece yüzde farkla ardından ikinci parti olarak çıktı.

Öteki düzeyde bambaşka bir örgütlenme gelişiyor. Kuzey Direniş hareketi⁵ tam anlamıyla paramiliter bir sokak sürüsü olarak örgütlenmektedir. Nordik Direniş, kendisi parlamenter politikaya girmemekle birlikte, en azından bazı ülkelerde parlamenter faaliyete daha yatkın partileri kendine paravan olarak kullanıyor. Örneğin İsveç’te son seçim öncesinde parlamentoda İsveç Demokratları çatısı altında parlamentoya girmiş iki Direniş’çi vardı. Bunun yanı sıra İsveç Demokratları’nın Direniş’e parasal yardımda bulunmakta olduğu hakkında yaygın söylentiler de

5 Buradaki “Kuzey” kelimesi, “Nordik” karşılığı olarak kullanılıyor. Türkçede pek az kullanılan “Nordik”, aynı etnik kökenden gelen İskandinav ülkelerinin (İsveç, Norveç, Danimarka, İzlanda) yanı sıra Finlandiya’yı da kapsayan bir kavramdır.

mevcut.⁶

İspanya bu tür hareketlerin çok uzun süre ortaya çıkmadığı istisnai bir ülke gibi kaldı. Avrupa'nın büyük ülkeleri arasında bu durumda olan tek ülkeydi. Bu, vaktiyle aşırı sağ hareketlerle kaynayan, Frankoculuk gibi son derecede gerici bir rejim altında on yıllar boyu yaşamış bir ülkede oldukça şaşırtıcı idi. Ancak Aralık ayında Endülüs bölgesinde yapılan seçimde Vox adını taşıyan bir parti oyların yüzde 11'ini alarak bölge meclisinde 12 sandalye elde etti. Vox, bu tür partilerin tipik özelliklerinin yanı sıra, en belirgin yerel özellik olarak son yıllarda büyük ivme kazanmış olan Katalan bağımsızlık hareketine düşmanlık temelinde İspanyol milliyetçiliği yapıyor. Hareketin ilk başarısını Endülüs'te kazanması rastlantı değil: geleneksel olarak yoksul olan bu bölge, İspanya'nın Üçüncü Büyük Depresyon ile birlikte içine düştüğü derin krizin izlerini hâlâ hissediyor. İşsizlik oranı bölgede hâlâ yüzde 21.

İspanya'nın parti sistemi zaten ciddi bir krizden geçiyor: Neredeyse üç yıla yakın bir süredir, İspanya'da kalıcı bir hükümet bile kurulamıyor. Nisan sonunda ülke dört yıl içinde üçüncü defa genel seçime gitti. Vox, büyük bir sıçramayla oylarını yüzde 10'un üzerine çıkardı ve 350 sandalyeli parlamentoda 24 sandalye elde etti.

Avrupa politikası açısından ikincil önem taşıyan birçok başka ülkede de bu tür partiler yükseliyor: Belçika, Slovakya, Sırbistan, Bulgaristan ve başka Balkan ülkelerinde de benzeri hareketler belirli bir güce kavuşmuş durumda.

Mayıs'ın sonunda bütün AB ülkelerinde düzenlenecek olan AP seçimleri, muhtemelen bu hareketler için yepyeni bir zafer doruğunu temsil edecek. Bizim *Devrimci Marksizm*'in bu sayısını bu hareketlere ayırmamızın nedeni de doğrudan doğruya bu öngörüdür.

Genel manzara: ABD, Latin Amerika, Asya

Üçüncü Büyük Depresyon döneminin bu yeni aşırı sağ hareketler familyası, çirkin yüzünü önce Avrupa kıtasında gösterdi. Bunun bir dizi nedeni arasında biri faşizmin ve Nazizmin tarihi anavatanı olan bu topraklarda bu tür bir gelişmeye çok daha elverişli bir ortamın bulunmasının olağan olması ise, daha da önemlisi ve bizce asıl belirleyicisi, Avrupa'nın Üçüncü Büyük Depresyon döneminde dünya sisteminde zayıf halka özelliğini göstermiş olmasıdır.

Ne var ki, gelişme bu kıtayla sınırlı kalmamış, gecikmeli de olsa benzer gelişmeler başka kıtalarda da görülmeye başlamıştır. Hareket en büyük zaferini dünyanın en güçlü ekonomisine ve askeri gücüne sahip Amerika Birleşik Devletleri'nde elde etmiştir. Donald Trump, bizce bu hareketin ABD koşullarının ürünü olan ve kendine özgü yönler içeren bir temsilcisidir. Bunu Trump seçilir seçilmez kaleme aldığımız, *Devrimci Marksizm* sayfalarında yayınlanmış bir yazıda bütün ayrıntısıyla

6 Hem Kuzey Direniş Hareketi, hem de Finler Partisi hakkında çok daha ayrıntılı bilgi Muzaffer Ege Alper'in bu sayıda yayınlanmakta olan yazısında bulunabilir.

izah ettiğimiz, Trump’ın neden bu hareketlerle akraba bir gelişmeyi temsil ettiğini ortaya koymuş olduğumuz için burada ayrıntıya girmeyeceğiz. Elinizdeki yazı bir bakıma daha önceki o yazının da konu bakımından bir devamıdır ve ilgili okurun o yazıyı da okuması konunun aydınlanması için çok yararlı olacaktır.⁷

Burada, bu yazı bağlamında durumun anlaşılabilmesi için Trump hakkında en temel görüşlerimizi kısaca özetlemek istiyoruz. Biz Trump’ı ilk günden “serseri mayın faşisti” olarak niteledik. Bunun esas maddi anlamı Trump’ın her ne kadar başkanlık seçimine Cumhuriyetçi Parti’nin adayı olarak girmiş olsa da, aslında partisisiz biri olmasında yatıyor. Oysa faşizm örgütlü bir harekettir, iyi örgütlenmiş, disiplinli bir partinin işidir. Bu yüzden, Amerika’ya özgü politik geleneklerin (iki partinin kırılamayan mutlak hâkimiyeti bunun en önemli boyutudur) bir cilvesi olarak iktidara bir partiye tam olarak bağlı olmadan tırmanan Trump bir anomali olarak görülmelidir. “Serseri mayın faşizmi”nin daha psiko-politik anlamı ise Trump’ın ne zaman ne yapacağını belli olmamasına bir gönderidir. Bunun kişisel karakter özellikleriyle ilgili bir yanı mutlaka vardır, ama önkoşulu kavramın ilk maddi anlamıdır. Yani öngörülemezlik parti boşluğu ile ilgilidir.

Trump’ın siyasi yönelişinde Cumhuriyetçi Parti’nin ana damarında yerleşik bakış açısından ziyade başka siyasi akımların etkisi vardır. Bunlardan biri Üçüncü Büyük Depresyon’un Amerika’daki ilk ürünü olan, kendisi de Cumhuriyetçi Parti içinde doğan ve gelişen Tea Party hareketidir. Bu aşırı sağcı akım örgütsel olarak başarıya kavuşamasa da partinin ve Amerika’nın genel siyasi atmosferi üzerinde izini bırakmıştır. İkinci ideolojik-politik kaynak ise, düpedüz emperyalist ve beyaz ırkın üstünlüğü ilkeleri üzerinde yükselen yeni bir akım olan “alt-right” (“alternatif sağ”) adını taşıyan, bir dizi çevrenin katkıda bulunduğu yeni bir odaktır. Burada bir isim büyük önem taşımıştır. Breitbart News adını taşıyan bir “alt-right” haber sitesinin yöneticisi olan Steven Bannon (şimdi o siteden ayrılmıştır), Trump’ın hem kampanyası sırasında, hem de başkanlığının ilk aylarında baş danışman olarak çalışmış ve politikalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bannon’ın bir aşamada herhangi bir gerilim işareti vermeden danışmanlıktan ayrılmasının üstünde hâlâ bir sis perdesi örtülü. Ama bu olay aynı zamanda Trump’ın nasıl da Avrupa’da incelemekte olduğumuz hareketler familyası ile siyaseten akraba olduğunun en somut kanıtına kapı açtı. Trump’ın danışmanlığından ayrıldıktan sonra Bannon’ın siyasi faaliyeti Avrupa’da söz konusu hareketlere yön vermeye ve bu hareketleri uluslararası bir odak haline getirmeye yönelmiştir.

Trump’ın icraatının bizim en baştan yaptığımız tespiti doğrulamış olduğunu da eklemek gerekiyor. Trump başkanlığa seçilirken Müslüman halklara ve Meksikalılara karşı dile gertirdiği ırkçı görüşlerin pratik sonuçlarını adım adım uyguluyor.

⁷ Sungur Savran, “Trump ve Diğerleri: İdeolojik Kindarlı Politikasının Sınıfsal Temelleri”, *Devrimci Marksizm*, sayı 30-31, Bahar-Yaz 2017.

Meksika sınırına duvar ya da ona benzer bir engelleme sistemi kondurabilirse bu onun ırkçılık anıtı olacaktır. 2017 yazında Virginia eyaletinin Charlottesville kentinde yaşanan olaylarda Nazilerin, Ku Klux Klan'ın vb. içinde yer aldığı kampa olumlu yaklaşımı ideolojik tutumunu da açıkça ortaya koymuştur. Ama Trump'ın faşizm ile siyaseten akraba olduğunu ortaya koyan en önemli gösterge ekonomi politikasıdır. Bu konuya aşağıda döneceğimiz için burada sadece belirtmekle yeteniyoruz.

Yanlış anlamaları önlemek için buraya iki not düşelim. Her ne kadar “serseri mayın faşisti” kavramını bir eğretileme, bir metafor olarak kullanıyorsak da, ay-nen incelemekte olduğumuz öteki hareketler için de geçerli olduğu gibi, aslında Trump'a her yönüyle olgunlaşmış bir faşizm vakası olarak bakmıyoruz. Aşağıda bu hareketlerin tamamı konusunda siyasi bir tespiti ulaştırırken Trump'ı tam olarak nasıl nitelediğimiz de ortaya çıkacak. İkincisi işin “serseri mayın” yanılla ilgili. Buradaki eğretileme sadece Trump'ın disiplinli bir faşist partiye bağlı olmasını anlatıyor. Hiçbir biçimde politikalarını bireysel kaprislerine göre belirlediğini, hele hele Amerikan burjuvazisinin ihtiyaç ve taleplerinden bağımsız olarak saptadığını söylemiyoruz. Aşağıda işaret edeceğimiz gibi Trump'ın politikaları da, sözünü ettiğimize diğer hareketlerin politikaları da kendi ülkelerinin ve uluslararası burjuvazi-nin bağrında ortaya çıkan çok somut eğilimlerin ifadesi olarak görülmelidir.

Trump üzerinde böylesine uzun durduysak, bu, ABD'nin dünya ekonomisi, poli-tikası ve askeri gelişmeleri bakımında en büyük nüfuza sahip, en önde gelen emper-yalist ülke olmasındandır. Şimdi ele alacağımız diğer iki ülke de kendi bölgelerinde çok büyük bir ağırlık taşıyan ülkelerdir, ama onlar üzerinde daha kısa duracağız.

Asya'da Çin ile birlikte en belirleyici ülkenin (Japonya'yı unutmaksızın) Hin-distan olduğunu söylemek kimseyi şaşırtmamalıdır. Dünyanın nüfus bakımından yakında Çin'i de geçerek en büyük ülkesi haline gelecek olan Hindistan aynı za-manda nükleer bir güçtür ve son zamanlarda uzay teknolojisinde de ABD, Rusya ve Çin'den sonra dördüncü bir güç olduğunu ortaya koymuştur. İşte bu ülkede, on yıllardır, hatta bağımsızlıktan (1947) bu yana, Hindu çoğunluk ile Müslüman azın-lık arasındaki çelişki ve gerilimler (Hint siyasi literatüründe “communalism” olarak geçer) çok ağır sonuçlara yol açma potansiyelini ortaya koymuşken, koyu bir Hindu milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapan Bharatiya Janata Partisi (BJP) dört yıldır iktidardadır. Partinin başındaki güçlü isim, başbakan Narendra Modi ise geçmişinde Müslümanlara karşı işlenen kitle katliamlarından birinin şaibesi bulunan bir siyasi şahsiyettir. BJP'nin bir özelliğinin altı çizilmeli: Bu partinin tarihi gelişmesi için-de paramiliter güçlerin örgütlenmiş olmasının önemli bir rolü vardır.⁸ Hindistan'ın

8 BJP'nin tarihi ve faşizmle ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi ve analiz içeren bir inceleme için Burak Gürel'in dergimizde yayınlanmış olan yazısına bakılabilir: “Hinducu Faşizmin Yükselişi”, *Devrimci Marksizm*, sayı 34, ilkbahar 2018.

bugün faşist bir rejime sahip olduğunu söylemiyoruz. Ama böyle bir tehlikenin çok gerçek bir olasılık olduğunu, koşullar değiştiğinde BJP'nin en gerici özelliklerinin Hindistan politikasında hâkim duruma gelebileceğini görmezden gelmemek gerekir.

İncelediğimiz hareketler familyası en son 2018 sonunda Latin Amerika'ya sıçramış bulunuyor. Yaygın olarak “faşist” diye nitelenen Jair Bolsonaro, kendisini sandıklarda muhtemelen yenilgiye uğratabilecek olan rakibi, İşçi Partisi (PT) tarihi lideri Lula'nın kanıtlanamamış bir yolsuzluk davası dolayısıyla ordunun açık talimatıyla 8 yıllık bir hapis cezası ile cezaevine konulmasından sonra Brezilya'nın başkanı seçilmiştir. Bolsonaro ırkçılıktan kadın ve eşcinsel haklarına düşmanlığının ve ileri derecede neoliberal bir ekonomik programın savunucusu olmasının yanı sıra ve en önemlisi, 20. yüzyıl Brezilya tarihinin en kara yıllarının mimarı askeri diktatörlüğü açık açık desteklemektedir. Başkan yardımcısı olan emekli general gerekirse Kongre'nin (Latin Amerika geleneğinde parlamento) kapatılarak ordunun yönetimi ele almasının doğru olacağını açık açık söylemiştir. Bolsonaro'nun orduya aşkı platonik değildir. Hükümeti generallerle doludur. 1964'te kurulan askeri diktatörlüğü 55. yıldönümünden itibaren kutlamaya başlamıştır.

Bolsonaro, İşçi Partisi ve sendikalara (örneğin güçlü topraksız köylü hareketi MST'ye) düşmanlığı ve küçük burjuvazinin 14 yıllık İşçi Partisi iktidarına karşı duyduğu tepkiyi seferber etmeye yatkınlığı bakımından faşizme, orduyla iç içe bir baskı rejimine doğru yürümesi bakımından ise geleneksel askeri diktatörlük yöntemlerine yakınlık gösteriyor. Hangi yönde ilerleyeceğini izleyerek görmek gerekiyor.

Amerika, Hindistan ve Brezilya bu tür hareketlerin başka ülkelere sıçraması bakımından çok etkili olabilecek üç ülkedir. ABD dünyanın hegemonik güce sahip ülkesiyken, Hindistan Asya'da, Brezilya ise Latin Amerika'da birer devdir. Bolsonaro başa geçer geçmez Trump yönetiminin Venezuela'da çok daha saldırgan bir politikaya geçmesi, Brezilya'nın Latin Amerika bağlamında ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Yani gelecek hem Asya'da hem Latin Amerika'da yeni tehlikelerle doludur.

Politik ve sınıfsal özellikler

Üzerinde durduğumuz hareketler bütünü'nün ortak yanları var mıdır? Bunlar başka hareketlere göre ayırt edici özellikler midir? Bu hareketlerin sınıf karakteri nasıl betimlenebilir? Şimdi bu sorulara cevap vererek söz konusu hareketlerin doğasının tanımlanması yönünde ilerleyelim.

Bu hareketlerin ilk göze çarpan özelliği keskin bir ırkçılık, göçmen karşıtlığı,

anti-Semitizm ve Müslüman düşmanlığıdır.⁹ Bu özellikleri aslında bütün emperyalist toplumlarda yaygın olan, kendi ulusunun ya da ırkının (çoğunlukla beyaz ırk) üstünlüğüne sarsılmaz bir inancın güçlü varlığıyla yakından ilişkilidir. Beyaz olmayan ırklar ya da uluslar beyaz Batı uygarlığının müreffeh ve huzurlu topraklarını işgal ederek uygarlığı bozulmaya sürüklemektedir. Burjuvada ve varlıklı küçük burjuvada böyle kültürel terimlerle ifade edilen tepki, işçi sınıfında ve yoksullar arasında “geldiler, sosyal devlet olanaklarımızdan yararlanıyor ve bize rakip oluyorlar, işimizi elimizden alıyor, kiralari yükseltiyorlar, bir de devamlı suça karışıyorlar” biçiminde yakınmalara dönüşür.

İşte sözünü ettiğimiz siyasi hareketler, emperyalist toplumlarda var olan bu önyargı ve kaygıları sonuna kadar sömürerek, bütün toplumda neredeyse doğal bir ideoloji gibi yerleşik olan bu duygular üzerinden kitle desteği kazanırlar. Buraya kadar anlatılanları anlamak gayet kolaydır. Ama bu sadece işin altyapısıdır. Esas püf noktası başka yerde yatar. Bu altyapının kolaylaştırdığı zeminde, sözünü ettiğim siyasi hareketler için ırkçılık/milliyetçilik, anti-Semitizm ve Müslüman düşmanlığı, çok somut bir işleve hizmet eder. **Bu herhangi bir ırkçılık değildir. Sınıf çelişkilerinin yerine ırklar ve uluslar arası çelişkileri yerleştirmeyi hedefleyen bir ırkçılıktır.**

Bununla hemen hemen aynı görünen, ama bu ırkçılığı kapsamakla birlikte ondan işlevi bakımından daha geniş olan bir ikinci ortak nokta vardır. Bu da “über alles sendromu” olarak adlandırılabilir. Bilindiği gibi, “Deutschland über alles”, yani “her şeyin üzerinde Almanya”, bu ülkenin ulusal marşının, Naziler döneminde Alman ırkçılığının sembolü olarak yüceltilen ana nakaratıdır. Her ne kadar bu marş Nazilerden önce (1922’de) Alman milli marşı olarak kabul edilmiş olsa ve Nazilerden sonra da milli marş olarak kalmış olsa bile, Almanya’nın her şeyden daha önemli olduğunu bildiren mısraı hep Nazi ırkçılığıyla özdeşleştirilmiştir.¹⁰ İşte şimdi sözünü ettiğimiz hareketler gittikçe daha yaygın olarak bu fikri kendi ülkelerine uyguluyorlar. Trump’ın “America first” (“her şeyden önce Amerika”) fikri, İtalyan faşistlerinin seçim propagandasında “prima gli italiani”ye (önce İtalyanlar”) dönüşüyor. Birazdan göreceğimiz gibi, bu aslında bu ülkelerin burjuvazisinin bü-

9 Bu noktada neden yaygın olarak kullanılan “İslamofobi” terimini doğru bulmadığımızı kısaca izah edelim. Bilindiği gibi “fobi” korku demektir. İslamofobi, Müslüman düşmanı kişi ve akımların aslında “korktuğunu” söylemiş oluyor. Yeni Zelanda’da 50 Müslüman’ın canına taammüden kıyan Trabant Brennan’ın neden korktuğunu anlamamız mümkün değil! İslamofobi, bir yandan Müslümanlara karşı önyargısı olduğunu söylediği insanları bir yandan da korumakta, onların “korku” duyduğu için böyle davrandığını ima etmektedir. Tabii, çünkü Müslümanlar teröristtir, dolayısıyla Batılı ülkelerin insanların “korku” duyması da olağandır! Geçmişte bu terimi fazla kafa yormadan kullandığımız olduysa, hata olmuştur. Ama hatadan dönmek daima daha doğrudur.

10 Konuyu ilginç biçimde anlatan bir kaynak için bkz. Daniel A. Gross, “Deutschland über alles”, *The New Yorker*, 18 Şubat 2017, <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/deutschland-uber-alles-and-america-first-in-song>.

yük ekonomik kriz içinde bir çözüm yolu olarak benimsediği bir yaklaşımın özünü ortaya koyuyor, ama ilk bakıştaki haliyle bile muazzam bir bencilliğin ilanıdır. İşte ırkçılığın yanına gelen “über alles sendromu” dediğimiz şey budur ve ulusların birbiri aleyhine gelişmesi fikrini, liberal “win win” fikrinin ve elbette komünist enternasyonalizmin karşısına çıkartıyor. Yeryüzü sosyal Darwinizmin ulusların savaşı versiyonunun arenası haline getiriliyor.

Dünya çapında ulus ve devletleri karşı karşıya getiren bu siyasi yöneliş Avrupa kıtasında ise Avrupa Birliği’nin karşısında konumlanır. AB karşıtlığı bütün bu hareketlerin ortak özelliğidir. (İlginç biçimde kendi ülkesi AB içinde olmadığı halde Trump bile AB’yi bölmek için çaba gösterir!) AB üyesi ülkelerde bu hareketlerin AB karşıtı olması çok somut nedenlere dayanır.

Esas neden, aşağıda daha temellendirerek anlatacağımız gibi, AB’nin her bir ülkeyi liberalleşmeye itme ve ülke burjuvazilerine kendi çıkarlarına uygun görünen politik müdahaleleri yapma olanağını tanıma temeline kurulmuş olmasıdır. Özellikle Maastricht kriterleri olarak bilinen maliye politikası tahditleri, zaten avro bölgesine katılarak para politikası üzerindeki kontrollerini yitirmiş ülkeler üzerinde büyük baskı yaratmaktadır. Sözü ettiğimiz hareketlerin her biri, kendi ülkesinin burjuvazisine kontrolü yeniden ele geçirmeyi teklif etmektedir.

İkinci faktör, kitle desteğine yönelik bir tutumdur. AB’nin koşulları neoliberalizmi bütün kıta çapında dayattıkça, “Brüksel”i liberalizmin yarattığı tahribatın sorumlusu olarak göstermek bu hareketlerin, bir “dış düşman” yaratarak kendi ülkelerinin burjuvazisi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkileri yumuşatma çabasına katkıda bulunur. Bunu bizim gibi ülkelerin insanları İMF’nin örneğin Türkiye’de oynamış olduğu rolle karşılaştırarak anlayabilir: İMF programı uygulayan ülkelerin hükümetleri mazlum rolüne bürünerek meselenin ülkenin hâkim sınıflarının çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu nasıl gözden saklarsa, AB üyesi ülkelerin hükümet ve hâkim sınıfları için de “Brüksel” öyle bir bahanedir. Çünkü AB aslında, eskiden beri söylediğimiz ve defalarca kanıtlanmış olduğu gibi, Avrupa kıtasında İMF’nin adıdır.

AB karşıtlığının bir başka yönü, göçmen akımlarının kaynağı olmasından gelir. Bilindiği gibi, “tek pazar” uygulaması sermaye ve malların yanı sıra insanların da serbest dolaşımını öngörür. Bu da AB’nin yoksul bölgelerinden (esas olarak Doğu Avrupa ve Balkanlar) daha zengin bölgelerine (esas olarak Batı ve Kuzey Avrupa) ciddi bir göç dalgası yaşanmasına yol açmıştır. Bu sonuncu ülkelerde tepki bu akımlara iken, Doğu Avrupa ülkeleri de özellikle son dönemde Avrupa’ya dalgalar halinde gelen Ortadoğulu ve Afrikalı göçmenlerin bir bölümünün AB içinde bir tür “eşit” dağılım politikası temeline kendi ülkelerine yerleştirilmesi projelerine karşı çıkmaktadır.

Nihayet, bir dizi ülkede AB karşıtlığı aynı zamanda Avrupa’nın merkezindeki

ülkelerin (Almanya ve Fransa bunların başını çeker) ya da AB mercilerinin (en başta Avrupa Komisyonu) daha yoksul ve güçsüz ülkelere açıkça politik dayatmalarda bulunmasından kaynaklanır. Alman hükümetinin 2010'dan günümüze Yunanistan'ın krizini ele alırken gösterdiği küstahlık, Merkel'in 2011'de İtalya ekonomik olarak dar bir geçitten geçerken siyasi partilere Mario Monti başkanlığında bir "teknisyenler" hükümetini zorla dayatması, Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker'in son İtalyan hükümeti kurulurken AB ile doğan gerilim dolayısıyla İtalyanların "daha çok çalışması gerektiği" türünden aşağılayıcı sözler sarf etmesi türü davranışlar, AB'ye karşı ulusal savunma dürtülerini harekete geçirmekte ve kitlelerde de yankı bulmaktadır. İşte sözünü ettiğimiz hareketler bütün bu faktörlerden doğan memnuniyetsizlikleri istismar etmektedir.

Bu hareketlerin ekonomi politikasına damgasını vuran en önemli şey, ulusal ekonomilerin korunmasıdır. Uzun on yıllar boyunca küreselciliğin ve neoliberalizmin her bir ekonomiyi AB ekonomisinin ihtiyaçlarına göre biçimlendirmesine tepki olarak bu hareketler "ulusal ekonomi"yi savunmayı ve geliştirmeyi önemli bir öncelik olarak önlerine koymuşlardır. Bu henüz kendi kendine yeterli anlamında "otarşi"nin savunulması düzeyine ulaşmasa da bir eğilim olarak gözlenebilen bir yöneliştir.

Bu hareketlerin bir başka ayırt edici yanı, her birinin kendine göre bir kindarlık politikası gütmesidir. Bununla kast ettiğimiz şudur: Uzunca bir süre boyunca ezilen toplumsal grupların (kadınların, ezilen ulusların ya da ırkların, eşcinsellerin vb.) yaşadıkları mağduriyete karşı verilen mücadelelerin sonucunda elde edilmiş olan haklar, bu gruplarda bir tepkisellik yaratmakta, bu hareketler geçmişin "asrı saadet" gibi görülen güzel günlerine dönmek üzere ideolojik alanda çeşitli mücadelelere girişmektedirler. Amerika'da beyaz ırkın üstünlüğünün ileri sürülebildiği günlere dönüş özlemi, bütün ülkelerde göçmenlerin beyaz ırkın kendine özgü toplumunu "kirletmesi"nden önceki günlere geri dönme arzusu, İspanya'da Vox'un bölgelere verilen ayrıcalıkları ve Katalan ayrılıkçılığını ortadan kaldırarak ulus devletin "güzel" günlerini yeniden canlandırma isteği ve benzer birçok özlem bu hareketlere damgasını vurur.

Şimdi meselenin çok hassas bir yanına geliyoruz. Bu hareketlerin sınıf tabanı ve karakteri elbette doğalarının tespit edilmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu konuda ilk söylenmesi gereken, bu hareketlerin küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ'lerin) sahibi sermayedarlar ile kent ve kırsal küçük burjuvazisi nezdinde çok popüler olduğunun hemen hemen kesin olduğudur. Elbette bu önermenin her bir hareket için ne ölçüde geçerli olduğunu daha derinlemesine araştırmak gerekir. Ama Trump'ın Amerikan çiftçisi ve esnafından ciddi destek aldığına, Marine Le Pen'in KOBİ'lerin sesi gibi davrandığına ve politikalarını en çok onların çıkarlarına göre belirlediğine dair epeyce bilgi mevcuttur. Yani bu hareketlerin çekirdek gücünün

küçük burjuvazi ile küçük-orta boy sermaye olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ama buradan bu hareketlerin büyük sermayenin belirli kesimleriyle yakın ilişkiler içinde olmadığı, asıl onların uzun vadeli çıkarlarını temsil etmediği sonucu çıkarılmamalıdır. Trump kendisi Amerikan burjuvazisinin önde gelen bir temsilcisidir. Amerikan burjuvazisinin güçlü kesimleri, örneğin petrol şirketleri, silah tekelleri, demir-çelik, iç pazara yönelik üretim yapan sektörler, hatta bir ölçüde otomotiv Trump'ın genel politik ve ekonomik yönelişini desteklemektedir. Bunun yanı sıra büyük sermayenin hemen hemen tamamı Trump'a kadar hiçbir başkanın uygulamaya cesaret edemediği bazı politikaları sonuna kadar desteklemektedirler. Örnek olarak Trump'ın fikri mülkiyet hakları, sınai casusluk, Çin iç pazarında yabancı şirketlere uygulanan ağır koşullar konusundaki sert politikaları bütün çokuluslu şirketler tarafından destekleniyor. Başka bir örnek, Trump'ın her alanda denetim ve düzenleme kuruluşlarını büyük sermayenin temsilcilerinin eline vermesidir. Mesela çevre koruma faaliyetlerinden sorumlu kurum olan EPA doğrudan çevreyi kirleten sektörlerin temsilcilerine, sivil havacılık kurumu FAA havayolu şirketleri sektöründen temsilcilere vb. teslim edilmiştir. Daha önce sermayeyi bu tür politikalarla memnun etmeye kimse cesaret edememişti. Trump'ın kapitalistlere ve kodamanlara sağladığı dev vergi indirimlerinin burjuvazinin bütün katmanlarını mutlu kıldığını eklemeye gerek bile yok.

Nigel Farage da aynen Trump gibi kendisi başarılı bir işadamdır. Çevresinde topladığı ve bir aşamada, özellikle Brexit döneminde UKIP'in finansmanını sağlayan topluluk da esas olarak büyük burjuvalardan oluşmaktadır. Bu “küreselleşme” çağında büyük burjuvazinin Britanya'yı neden AB'den koparmak isteyebileceği ilk elde anlaşılmayabilir. Büyük burjuvazinin bir bölümünün bu tür korumacı politikalara hangi saiklerle destek olduğu meselesine aşağıda döneceğiz. Ancak yukarıda Trump örneğini ele aldığımızda sektörler arasında bu konuda farklılıklar olabileceğini gördük. Bunun yanı sıra Britanya'nın AB üyeliğine alternatif olarak burjuvazinin bağrında tartışılan senaryoları da göz önüne almak gerekir. Bir kere, “Amerika ile özel ilişki” 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Britanya burjuvazisi için hep çok önemli bir stratejik yöneliş olmuştur. Brexit bunu ekonomik alana doğru genişletme olanağını yaratıyor. Trump'ın “yumuşak Brexit” olarak anılan, Britanya'nın Avrupa Ortak Pazarı'nda kalmasına karşı olduğunu, “sert Brexit” yanlısı olduğunu, bu yüzden Boris Johnson'ı Theresa May'e tercih ettiğini derhal belli ettiğini, hatta Theresa May'e “yumuşak Brexit” peşinde olduğu için ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalama şansını yitirebileceği yolunda tehdit savurduğunu bazı okurlarımız hatırlayacaktır.¹¹ Brexit peşinde olan burjuvazi dış pazarlara sırtını dönmüş demek

11 Birçok yorumcu “sert Brexit”i “anlaşmasız Brexit” ile karıştırıyor. “Anlaşmasız Brexit” bir hedef değildir, burjuvazinin bağrında bir çözüm bulunamadığı durumda ortaya çıkacak bir sonuçtur. Sonuçları sert olacaktır, doğru. Ama “sert Brexit” bazıları için, mesela metinde sözü edilen Boris

değildir. Dolayısıyla Britanya'nın AB üyeliği dışında başka türlü stratejik projelere angaje olan büyük burjuvalar Brexit taraftarı olabilir.

Elbette, büyük burjuvazinin ya da bazı kanatlarının bu hareketlere desteğinin derecesi ve biçimi ülkeden ülkeye değişmektedir. Burada çok önemli bir faktörün, söz konusu ülkenin burjuvazisinin krizinin derinliğine bağlı olarak bu hareketlerin sunduğu alternatife ne denli ihtiyacı olduğunu kaydedelim. Trump veya Farage'a büyük burjuvazinin verdiği destek henüz derin bir kriz yaşamayan ve ihracata çok bağımlı olan Almanya'da aynı derecede görülmeyebilir. Tabii, destek aynı zamanda burjuvazinin ülke içindeki sınıf mücadelelerinden ne derecede bunaldığına da bağlıdır.

Sözünü ettiğimiz hareketler ta karşı uçta işçi sınıfına da ciddi şekilde el uzatmaktadır. Küreselci, neoliberal politikalar işçi sınıfını ve onu çevreleyen emekçi kitleleri 1980'li yılların başından itibaren ciddi şekilde yoksullaştırmıştır. Küreselci politikalara muhalefet temelinde yükselen bu hareketler, bu tutumlarıyla işçi sınıfının yaşadığı sorunlara çözüm getirir gibi görünmektedir.

Bu konuda verilebilecek örnekler boldur. Trump'ın başkanlık seçimlerini kazanması doğrudan doğruya ABD'nin gerilemekte olan sanayi kuşağında ("rust-belt", yani "pas kuşağı") mavi yakalı işçi ailelerinin oylarını Demokrat Parti'den Trump'a doğru yöneltmelerinin bir sonucu olmuştur.¹² Fransa'da Marine Le Pen, eskiden Fransız Komünist Partisi'nin kalesi olan Kuzey bölgesinde FN'yi 2000'li ve 2010'lu yıllarda en güçlü parti haline getirmiştir. Brexit referandumunda en yüksek "evet" oyları işçi sınıfının (aynen "rustbelt" gibi) çöküşe geçtiği bölgelerden çıkmıştır. Almanya'da AfD hem Doğu'nun yoksul kentlerinde, hem de Almanya'nın güçlü metal ve otomotiv fabrikalarının yerleşmiş olduğu bölgelerde kendi oy ortalamasının çok üzerinde oy oranlarına ulaşmıştır. Bu hareketlerin işçi sınıfı üzerinde elde ettiği nüfuzun ne gibi dersler içerdiğini aşağıda tartışacağız.

Nihayet, bu hareketlerin belki asli değil ama taktik anlamda sürdürülen bir ortak politikaları da Rusya ile özel ilişkiler geliştirmeleridir. Trump'ın Putin ile ilişkisinin özel bir yanı olduğu ortadadır. Ancak bunun 2016 seçimlerine Rusya'nın yaptığı iddia edilen müdahalede onunla işbirliğine kadar uzanmadığı, özel savcı Mueller'in Mart ayı içinde teslim edilen raporunda dahi kabul edilmektedir. Fransa'da Marine Le Pen'in Rusya ilişkileri çok uzun süredir tartışılmaktadır. Diğer hareketlerin bir kısmının da Rusya ile iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Bu ilişkiyi ideolojik bir yakınlıktan ziyade Rusya'nın kendi karşısındaki güçleri bölme amacıyla bu hareketlere destek elini uzatmasında aramak daha doğru olur.

Johnson için bir hedeftir.

¹² Bu konuda Trump hakkındaki, yukarıda andığımız yazımızda daha ayrıntılı veriler bulunabilir.

Bir geçiş aşaması: Ön-faşizm

Yukarıda anlatılan siyasi ve sınıfsal özellikler, birçok bakımdan bu hareketlerin faşist bir karaktere sahip olduğunu ima ediyor. Bu yazının ilk bölümünde klasik faşizmi Almanya’da Nazizm’in, İtalya’da ise faşizmin tarihi gelişmesi temelinde incelediğimizde faşizmin ayırıcı özellikleri olarak saptadığımız bir dizi nitelik bu hareketlerde de ikiciksiz biçimde karşımıza çıkıyor.

Bir kere, geçen yazımızda saptadığımız, genellikle faşizmin incelenmesinde öne çıkarılmayan bir özelliği bu hareketlerde açıkça görüyoruz. Bu hareketler, on yıllar boyu süren, sermayenin uluslararasılaşması zemininde adım adım ilerleyen bir uluslararası bütünleşme (liberalizmin ideolojik dilinde “küreselleşme”) döneminden sonra, birdenbire ulusal ekonomiye öncelik vermeye yöneliyor, liberalizmin uluslararası boyutlarını karşılarına alıyor, Avrupa Birliği’ne liberalizminden dolayı en azından kuşkuyla yaklaşıyor, kısacası kendi ülkelerinin ulusal ekonomik çıkarlarının, liberalizmin savunduğu gibi bütün dünyanın gelişmesiyle birlikte ilerleyeceğini reddederek geleceği ona karşıt ya da ondan bağımsız bir doğrultuda görüyorlar. Trump örneğinde bu, dünya ticaretini altüst eden ağır korumacılık önlemlerine kadar gidiyor. Trump’ın izlediği politikalar sadece görünüşte ötekilerden daha sert ve keskin. Örneğin Britanya, sert Brexit yanlılarının savunduğu gibi Avrupa Birliği’nin “Tek Pazar” uygulamasından ayrıldığı takdirde aynen Trump gibi kapıyı yüksek gümrük vergilerine açmış olacak. Yani UKIP’in ekonomi politikasının, sonuçları açısından Trump’inkinden farkı yok. Trump ile Farage’ın birbirlerini çok beğendiklerini ekleyelim.

Ekonomi politikası terimleriyle ifade ettiğimiz bu yöneliş kendini çok belirgin olarak “über alles sendromu”nda ortaya koyuyor. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Trump’ın “America first” sloganının ya da Salvini’nin “prima gli italiani” sloganının, Nazi dönemine hâkim olan “Deutschland über Alles”ten hiçbir farkı yok.

Kapitalizmin dünyayı ileri derecede bütünleştirdiği, üretici güçlerin gelişmesinin çoktan ulus devletin sınırlarının ötesine taşıdığı bir çağda, ulus/ülke birimini böylesine ön plana çıkarmanın, ekonomi politikasının dümenini bu yöne kırmanın, klasik faşizm döneminde, tarihi olarak gerileyen kapitalizmin çelişkilerinin bir dışavurumu olduğunu görmüş bulunuyoruz. Tarihi gerileme süreci, hatırlayacağımız gibi, kendini dönemsel büyük ekonomik krizlerde, bunların en derin türü olan büyük depresyonlarda ortaya koyar. Kapitalizmin ulaştığı evrede bütünüyle birbirine bağlanmış olan üretici güçlerin ihtiyacı dünya çapında merkezi planlama iken, kapitalist mülkiyetin özel karakteri dolayısıyla bölünmüş karar süreçlerine dayanan piyasa esas belirleyici düzenleme sistemi olarak muhafaza edildiği için, dünya ekonomisi depresyonlardan kurtularak düzlüğe çıkamaz. Dünya burjuvazisinin toplu kurtuluşun imkânsız olduğunu sezen bazı ulusal bölükleri, bütünün değil

kendi uluslarının kurtuluşunun peşine düşer. Tekil ülke çıkarlarının “über alles” hale gelmesi bu çelişkili dinamiğin ürünüdür. Ama dünya ekonomisi derinlemesine bütünleşmiş olduğu için bu ekonomi politikası çelişkili, neredeyse irrasyonel sonuçlar yaratacaktır. Faşizmin savaşa ve barbarlığa kapıyı açmasının nedeni işte bu çelişkilerdir. Bugünkü durum bu bakımdan tam da 1930’lu yılların tekrarı olarak yaşanmaktadır. Demek ki, başta Trump ve AB’ye karşı tepki içinde olan Avrupa partileri olmak üzere, bir dizi siyasi hareket, yani tam da bizim incelediğimiz hareketler, faşizmin tarihi ruhunu yeniden canlandırmış bulunmaktadır.

Bu yazıda incelemekte olduğumuz hareketler familyasının ağır biçimde ırkçı olması, göçmenlere, Avrupa’nın azınlık halkları haline gelmiş olan Müslüman halklara ve Avrupa kıtasının eski günah keçisi Yahudilere karşı düşmanlık göstermesi de aynı “über alles” politikasının kitleleri peşinden sürüklemeye veçhesine ait bir özelliktir. Burada özel türden bir ırkçılık ile karşı karşıya olduğumuzu, bunun “sınıf çelişkilerinin yerine ırklar ve uluslar arası çelişkileri yerleştirmeyi hedefleyen bir ırkçılık” olduğunu yukarıda dile getirmiştik. Ama bu tam tamına Nazi tipi bir ırkçılıktır! Yani burada tam tamına faşizmin ikinci bir ayırıcı özelliği ile karşı karşıyayız.

Bu, beraberinde bir kindarlık politikasını getirmektedir. On yıllar boyu ezilmiş ırk ve ulusların haklarının mücadeleler yoluyla belirli bir ilerleme göstermesi sonucunda söz konusu toplumlarda eskinin ezen ya da üstün konumdaki ulus veya ırkında ciddi bir tepki birikmiş durumdadır. ABD’de 1950’li yıllarda başlayan, 1960’lı yıllarda doruğuna çıkan medeni haklar mücadelesinin gücü “beyaz üstünlükçü” olarak bilinen grupları uzun süre sindirmişti. Bu gruplar genellikle kadınların ve eşcinsellerin haklarının ve konumlarının da ilerlemiş olmasına da tahammülsüzdür. İşte şimdi sınıf karşısında ırk, toplumun zirvesindeki siyasi otorite, yani iktidar tarafından ya da en azından çok güçlü bir muhalefet hareketi tarafından öne çıkarılınca, “über alles” sendromu adım adım yayılınca, yitirilmiş “asrı saadet”e dönüş hâkim ulus, ırk, din, cins içinde kindarca bir taarruzun bütün engellerini ortadan kaldırır, o “asrı saadet”e dönüş kitleler için bir hayalden gerçekliğe dönüşmeye başlar. Bu tür bir efsaneler dünyası, geçmişe dönüş, asrı saadeti yeniden yerleştirme Alman ve İtalyan faşizmlerinin de asli ideolojik özelliklerinden biridir.

Faşizm bütün bu amaçlara doğru ilerlerken, özellikle sınıf karşıtlığının yerine hâkim çelişki olarak ırk karşıtlığını yerleştirmeye çalışırken, kaçınılmaz olarak her türden bağımsız işçi sınıfı örgütlenmesiyle, bunlar ister ekonomik, ister politik karakterde olsun, karşı karşıya gelecektir. Faşizmin bu görevi yerine getirme yöntemi küçük burjuvaziyi örgütleyerek işçi örgütlerinin üzerine saldırmaktır. Bu yazıda ele aldığımız hareketler familyasının gerek kent, gerekse kır küçük burjuvazisi ile sağlam ilişkilere sahip olduğunu yukarıda gördük. Bu hareketler bu bakımdan da klasik faşizmin bu çok önemli ayırt edici özelliğini taşımaktadır.

Bütün bunlar açıkça faşizmin 21. yüzyılın başında bir kez daha tarih sahnesine çıkmakta olduğunu gösteriyor. Ama bu hareketlerin klasik faşizmin asli özellikleri bakımından çok önemli bir eksiği vardır. Bu da sokak gücüdür, örgütlü paramiliter çeteler ya da milislerdir. Yukarıda ele alınan hareketlerin sadece bazıları bu tür güçler örgütlemiş durumdadır. Bunlar arasında en belirgin olanlar Ukrayna'daki faşist hareketler, Yunanistan'da Altın Şafak, Macaristan'da Jobbik ve Kuzey Direnişi adlı örgütlerdir. Bir de Hindistan'da BJP hareketidir. Ötekiler sokak gücü oluşturmaya yönelmemiştir/yönelememiştir.

Paramiliter örgütlenmenin tek anlamı, faşist örgütlerin biraz daha güçlü hale gelmesi ya da ideolojik ve politik gücünün yanına bir de askeri güç katması değildir. Bu yazının ilk bölümünde anlatmaya çalıştığımız gibi, faşizm olağan dönemlerde boy veren sıradan bir gericilik değildir. Bir bakıma tarihe isyan eden bir karşı-devrimciliktir. Bu bakımdan milis gücü onun bu toptan kopuş ideolojisinin pratik ifadesidir. Nasıl ki devrimci örgütler sadece parlamenter yöntemlerle yetinemez, faşizm için de ters yönden aynı şey geçerlidir.

Ama mesele bundan ibaret değildir. Faşizmin işçi sınıfı örgütlerine, Trotskiy'in belirlemesi ile söyleyecek olursak, burjuva demokrasisinin içine yerleşmiş olan işçi demokrasisine olan düşmanlığı, onu küçük burjuvazinin gücünü proletaryanın örgütlerini ezmekte kullanmaya iter. Ama örgütlenmemiş küçük burjuvazi bir hiçtir. Kolektif hiçbir geleneği olmayan bir sınıftır çünkü. Faşist milisler aynı zamanda finans kapitalin çıkarları açısından küçük burjuvazinin işçi sınıfına karşı bir koçbaşı haline getirilmesinin mecrasıdır.

Nihayet, bir karşı-devrim olarak faşist hareket, kendisi de burjuva karaktere sahip bir örgüt olmakla birlikte olağan devlet aygıtının dışında ve ötesinde bir güce sahip olmak zorundadır. Çünkü bütün tarihe karşı bir isyan olduğu için yürüteceği barbar karşı-devrim olağan burjuva devlet aygıtından tepkiler alabilir, dirençle karşılaşabilir. Bu durumda devletin silahlı kuvvetlerinin dışında faşist hareketin kendi otoritesi altında örgütlenen ve sadece onun liderine hesap veren bir paramiliter güç, faşizme sadece iktidara yükselirken değil, iktidarda iken de gerekir.

İşte bu yüzden, bugünkü faşist hareketler, eksik faşizmdir. Bunlar tam olgunluğa ulaşmamış, eski deyimle tekemmül etmemiş, faşist hareketlerdir. Faşizmin ön biçimlenmeleridir. Bunlara Batı dillerinde kullanılan "proto", yani "ön" önekini kullanarak proto-faşist ya da ön-faşist denmesini öneriyoruz.

Ön-faşist hareketler, sınıf mücadelesi ve siyasi konjonktür belirli bir evreye geldiğinde, ihtiyaç doğduğunda ve/veya olanak belirdiğinde kendilerini askeri olarak da örgütleme yoluyla iktidar mücadelelerine sokak gücünü de katabilecek özelliktedir, kapasitededir. Bu gerçekleştiğinde bütününüyle olgunlaşmış faşist bir hareketle ya da hareketlerle karşı karşıya kalacağız demektir. Ama bu göz açıp kapayana kadar olabilecek bir şeydir. Bu yüzden bunların esas karakterini faşist olarak saptamak,

sadece bugün faşizmin zaferi için yeterli olgunluğa ulaşmamış olduklarını söylemek gerekir. Başka biçimde ifade edecek olursak, bunlar melez hareketler değildir. Faşizm ile bazı ortak yanları olan “popülist” hareketler değildir. Karşı karşıya olduğumuz faşizmdir. Ama eksik bir faşizmdir. Adını söyleyemeyen bir faşizmdir. Henüz kendini silahlanacak kadar güçlü hissetmeyen bir faşizmdir. Eksiktir, ama yine de faşizmdir.

Kaynaklar

Şu ana kadar önce başta emperyalist ülkeler olmak üzere bir dizi ülkede ortaya çıkan, 2008 finansal çöküşünden sonra genelleşen bir hareketler familyasının sunduğu genel tabloyu inceledik, ardından bu hareketlerin siyasi özelliklerini ve sınıfsal karakterlerini ele aldık, bütün bunları ışığında da bu hareketler için ön-faşist nitelemesine ulaştık. Şimdi ise bu olgunun tarihi önkoşullarını, bunları doğuran ortamı inceleyelim.

Ön-faşizmin yükselişinin esas nedeni, onu doğuran esas ortam, elbette 2008 finansal çöküşü ile başlayan Üçüncü Büyük Depresyon’dur. Bu depresyon her ne kadar 1930’lu yılların İkinci Büyük Depresyonu kadar hızla derinleşmemişse de, örneğin işsizlik oranları bakımından sadece belirli ülkelerde 1930’lu yılların işsizlik düzeylerine benzer oranlara rastlanıyor olsa da, gerisinde bir “30 yıl krizi” bulunması, etkisinin kendi derinliğinden daha ağır olmasına yol açmıştır. Hatırlanacağı gibi, bugünün depresyonunun öncülü, dünya ekonomisinin 1970’li yılların ortalarında başlayan uzun krizi idi. Uluslararası burjuvazinin bu uzun krize yanıtı 1979’dan itibaren işçi sınıfına ve emekçilere karşı başlatılan neoliberal taarruz olmuş, bu taarruz 1989’da Berlin Duvarı’nın çökmesinden ve 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra küreselcilik ile tamamlanmıştır.

Tablo şudur: Burjuvazi 30 yıl boyunca uzun krizine çözüm aramış, ama bu “çözüm” sonunda kapitalist dünya ekonomisini bir finansal çöküşe ve bir büyük depresyona sürüklemiştir!

Bu durum karşısında uluslararası burjuvazinin çeşitli ulusal bölüklerinin içinde ikinci bir eğilim ortaya çıkmıştır. İşte bugün faşizmin yükselişine temel hazırlayan, toplu kurtuluşun olmadığı yerde ulusal çıkış yollarını zorlamakta olan bu yeni eğilimdir. Faşizm doğrudan doğruya kapitalizmin derin ekonomik krizinin ve bu krizin ardında yatan söz konusu üretim tarzının tarihi gerilemesinin ürünüdür.

30 yıl krizi ve on yıldır sürmekte olan Üçüncü Büyük Depresyon boyunca izlenen neoliberal ve küreselci politikaların bir de ikinci bir sonucu vardır. Bütün dünya çapında, ama kriz öncesi dönemle karşılaştırıldığında en belirgin olarak emperyalist, yani “zengin” ülkelerde ağır bir yoksullaşma ve buna eşlik eden bir gelişme olarak eşitsizliğin görülmemiş düzeylere çıkması. Bunun kanıtları saymakla bitmez ve bugün “küreselleşme”nin en kör savunucuları tarafından bile kabul edilmekte-

dir. Dünyada ve Türkiye’de neoliberalizm ve küreselciliği krizi azgelişmiş ülkelere ihraç etme yöntemi olarak ele almak son derece yaygınken biz esas hedefte olanın emperyalist ülkelerin örgütlü ve korunaklı koşullar altında çalışan ve yaşayan işçi sınıfı olduğunu ısrarla vurgulamıştık. Bugün “küreselleşme”den görece olarak en zararlı çıkanın tam da uluslararası işçi sınıfının en ileri hak ve olanaklara sahip kesimleri olduğu yaygın olarak anlaşılmış bulunuyor. İşte faşizm, sınıfın bu kesimlerinin yoksullaşma ve eşitsizlik karşısında yaşadığı öfkeye hitap etmekte, onlara eski güzel günlere dönmek için göçmenlere karşı ırkçı ve milliyetçi yöntemler önermekte, böylelikle temeli kapitalizmin sınıf çelişkilerine dayalı bir sorunu bir ırklar savaşı sorununa dönüştürerek kendi politik hedeflerinde ilerleme kaydetmektedir. Bu analizle birlikte “kindarlık” politikasının da sadece kültürel, saf anlamda ideolojik bir savaş olmadığı, emperyalist ülkelerde işçi sınıfının canını yakan maddi yoksunlaşmaya karşı tepkinin ideolojik biçimler alması olduğu da ortaya çıkıyor.

Burada klasik faşizmden farklı olarak günümüz ön-faşizminin işçi sınıfının içine de ulaşabildiğini, onları küçük burjuvazinin saldırıları altında ezmeden önce ideolojik-politik olarak yakalama fırsatını elde ettiğini görüyoruz. Ön-faşist hareketlerin siyasi özelliklerini ve sınıf karakterlerini incelerken, çeşitli hareketlerin (Trump, Marine Le Pen, UKIP, AfD) işçi sınıfının bazı kesimlerinden güçlü bir destek elde etmeyi başardığına işaret emiştik. Klasik faşizm ise işçi sınıfının geniş kitlelerini kendi yanına ancak iktidar olduktan ve bağımsız işçi örgütlerini bütünüyle ezdikten sonra çekebilmişti. Bu fark nereden geliyor?

Fark, iki dönemin sol hareketlerinin arasındaki tezettan doğuyor. 1920’li ve 30’lu yılların solunun her iki kanadı da (ister reformist sosyal demokrasi, ister devrimcilikten bürokratikleşmeye ve milli komünizme doğru evrilmekte olan komünist hareket) esas olarak birer işçi örgütü idi. Siyasi ve örgütsel kusurları, miyoplukları, yalpalamaları ne dereceye ulaşırsa ulaşsın, faaliyetlerinin merkezinde işçi sınıfının çıkarları ve ihtiyaçları vardı. Biraz bundan, biraz sendikalar devletle bugünkü kadar bütünleşmediğinden dolayı, sendikalar üzerinde de epeyce nüfuzları vardı. İşçi sınıfının Büyük Depresyon’un harabiyeti karşısında kendine sahip çıkacak başka güçler aramasına gerek yoktu. Oysa 1968’den ve 1989’dan, yani sırasıyla Doğu Avrupa ülkelerinde, Sovyetler Birliği’nde, Balkanlar’da ve Asya’da Çin ve Vietnam’da kapitalizme geri dönüş başladıktan sonra sol sınıf politikasına sırt çevirdi. Önce sol liberalizmle sivil toplumcu sınıf işbirliğine, sonra postmodernizmle birlikte kimlik politikasına döndü. İşçi olmak en iyi durumda kimlikler arasında bir kimlik olarak görülüyordu. İş daha da öteye geçebiliyor, işçi sınıfının artık yok olmakta olduğu söylenerek her şey kimlikler, demokrasi ve ekoloji üzerine yerleştiriliyordu. Öte yandan sol liberalizmin yaygın etkisi, solda küreselleşmeden demokrasi ve ilerleme beklemeye, Avrupa kıtasında liberal vahşet politikalarının uygulanmasının merkezi olan AB’ye olumlu yaklaşılmasına yol açıyordu.

Sonuçta **sol işçi sınıfını yalnız bıraktı**. Sınıf taarruzu en keskin biçimde sürerken sınıf mücadelesinin artık bittiğini ilan etti. Sol bütünüyle bir küçük burjuva hareketi haline geldi. Modern ve çoğunlukla zengin bir küçük burjuvazinin hareketi. Bu durumda işçi kitleleri, özellikle krizin en kötü durumlara düşürdüğü katmanlar, kendilerine el uzatan tek harekete, post-faşizme döndüler. Sol liberalizm, kimlik politikası ve öncü işçi partilerinin dağılmasını savunan post-Leninizm, toplu olarak, ön-faşizmin yükselişinin ana siyasi koşullarından biri oldu.

Bu anlatılan, tersinden de kanıtlanabilir. Her nerede işçi sınıfına sahip çıkan, onun ihtiyaç ve talepleri üzerinden politika yapan bir önderlik çıktıysa, işçi sınıfı post-faşistlerden uzaklaşarak yüzünü o önderliğe dönme eğilimi gösterdi. ABD’de Sanders ve Britanya’da Corbyn, bu eğilimin çarpıcı örnekleridir. Brezilya’da İşçi Partisi’nin (PT) Lula ve Dilma Rousseff dönemlerindeki politikaları sonucunda faşizm yükselirken komşusu Arjantin’de Partido Obrero’nun da (İşçi Partisi-PO) içinde yer aldığı FIT’in (Solun ve İşçilerin Cephesi) ülkenin üçüncü politik gücü haline gelmesi bu karşıtlıktandır. Öyleyse, ön-faşizmin siyasi alanda yükselişini sadece Üçüncü Büyük Depresyon’un etkileriyle değil, aynı zamanda solun son yarım yüzyıldır sürmekte olan sefaleti ile de açıklamak zorundayız.

Ön-faşizmin çok hızlı ataklar yapabilmesini olanaklı kılan bir başka faktör, Üçüncü Büyük Depresyon döneminde on yıllardır yerleşik hale gelmiş olan siyasi parti sistemlerinin paramparça olmasıdır. Birçok Avrupa ülkesinde merkez sağ ile sözde sosyal demokrat veya sosyalist merkez sol partiler arasında, bir sağa bir sola gidip gelen bir sarkaç gibi işleyen siyasi sistem iflas etmektedir. Birçok ülkede (Fransa, Yunanistan, belki Almanya bile) sosyal demokrasi olarak anılan hareketler yolun sonuna gelmiş gibi görünüyor. Bazı ülkelerde (mesela Fransa’da) merkez sağ da koma halinde. (Şimdi İspanya da bu yönde bir sinyal verdi.) Ön-faşizm, sistemin böylesine çökmekte olduğu koşullarda, hızla boy atmaya uygun bir ortam buluyor.

Siyasi partiler sisteminin bazı ülkelerde ne ölçüde kriz içinde olduğunu gösteren başka olgular da var. Bazı ülkelerde yepyeni partiler aniden büyük ataklar yapıyor. İspanya’da Podemos (ya da yeni adıyla Unidos Podemos) adlı sol partinin 2011 “Öfkeliler” hareketinin ürünü olduğu için hızla yüzde 15-20’ler arasında bir oy oranı yakalaması biraz daha iyi anlaşılır, ama modern bir sağ hareket görünümü veren Ciudadanos (Yurttaşlar) partisinin arkasında böyle büyük bir toplumsal hareket de yok ama o da hızla ülkenin en büyük dört partisi arasına girmeyi başardı. Bunun da ötesinde, bazen tek bir ünlünün, mesela İtalya’da ve şimdi Ukrayna’da olduğu gibi, ünlü bir komedyenin ortaya çıkıp sonunda seçimleri kazanması bile söz konusu olabiliyor. Bir ara geçici olarak Kuzey ve Orta Avrupa’da birkaç ülkede “Korsan Partisi” adını taşıyan fantezi bir yapı da epeyce bir başarı kazandı. Bunlar zaman zaman her ülkede olabilecek şeyler olabilir, ama neredeyse bütün Avrupa ülkelerinin eşzamanlı olarak bu tür gelişmelerin ortaya çıkması açıkça siyasi krizin bir genel

kriz içine girmekte, hatta girmiş olduğunu gösteriyor. Yeni boy atan hareketler için böyle altüst olma anlarının daha bereketli bir toprak yaratacağı açık.

Şimdi çok önemli bir faktöre geliyoruz. Bunu emperyalist ülke gericiliği, özellikle Avrupa gericiliği ile Ortadoğu ve ötesinde İslamcı gericiliğin karşılıklı birbirini besledikleri bir metabolik ilişki içinde olmaları olarak özetleyebiliriz. Avrupa ve ABD, Ortadoğu'yu ve nüfusu Müslüman çoğunluğa sahip diğer ülkeleri emperyalist yağma ve saldırıya maruz bıraktıkça, Avrupa'daki ön-faşist hareketler Almanya'nın, Fransa'nın, Hollanda'nın ve başka ülkelerin Müslüman göçmen nüfusunu tam anlamıyla günah keçisi haline getirdikçe, bu Ortadoğu, Kuzey Afrika ve başka Müslüman çoğunluklu nüfusa sahip ülkelerde boy vermiş olan tekfirci örgütlere (en başta El Kaide ve DAİŞ ya da İŞİD) güç kazandırıyor. Bu tür örgütlerin militan gücünü oluşturan bileşenler arasında Batı Avrupa'da sefil koşullarda yaşamış, iş bulamamış, suça ya da uyuşturucuya kapılmış Müslüman gençlerin önemli bir rol oynamaları, bu söylenenin sadece en sivri ucu, en belirgin ifadesi. Bu tekfirci örgütler Batı ülkelerinde sayısız kez bombalama, suikast, kalabalıklara araçla saldırı vb. eylemlerle ortalığı sarsıp korku saldıkkça, bu o ülkelerin sıradan insanlarında Müslümanlara karşı korku ile karışık bir nefret yaratarak ırkçılığı besliyor, onların Müslümanlara ve göçmenlere karşı saldırgan politikalar savunan ön-faşist hareketlere sığınmasına yol açıyor. Burada tam anlamıyla bir kısır döngü söz konusu. Dolayısıyla, 21. yüzyıl faşizmine karşı mücadele Batı'da aynı zamanda her ülkenin anti-faşist mücadelesinin anti-emperyalist olmasını gerektiriyor. Buna karşılık, nüfusu Müslüman ağırlıklı olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ve ötesinde tekfirciliğe karşı mücadele büyük önem taşıyor. Ancak her iki dinamiğin de önünü kesen enternasyonalist bir mücadele bu kısır döngüyü durdurabilecektir.

Rusya'nın NATO güçlerini bölme ve birbirine düşürme yönelişi içinde bu hareketlerle özel bir ilişki kurduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunun ön-faşist harekete ek bir destek olarak yararlı olduğu söylenebilir, ama büyük ölçüde el altından verilen bu desteğin önem derecesini kestirmek kolay değildir. Bu hareketleri abartılı biçimde Rus müdahalesinin ürünü olarak göstermek ise Avrupa (ve Amerikan) burjuvazisinin küreselci kanadının istihbarat örgütlerine yaptırdığı dezenformasyon kampanyalarının tuzağına düşme tehlikesini taşır.

Nihayet, faşizmin klasik döneminde de olduğu gibi, ön-faşist hareketlerin her biri, içinde gelişmekte oldukları ülkenin devlet aygıtının içinde bazı gerici kanatların himayesinden ve burjuvazinin bazı dilimlerinin finansal ve propaganda (medya vb.) desteğinden güç alır. Bu bakımdan Almanya'da Chemnitz olaylarında devletin, faşist ve ön-faşist işbirliği içinde yaratılan saldırı ve korku atmosferi içinde ırkçı gürhunun önünü (bizde de "duyarlı vatandaşlar" edebiyatıyla tanıdığımız biçimde) açmış olması, şiddeti açık bir yöntem olarak kullanan ve Nazizme sahip çıkan bu kalabalıkları herhangi bir sol gösteriyle karşılaştırıldığında neredeyse kucaklamış

olması, çok sembolik bir gelişmedir. Bu olaylardan sonra yüksek bir güvenlik görevlisinin bu akımlarla yakın ilişki içinde olduğu belgelenmiş, Bavyera'nın gerici CSU partisinin başkanı da olan İçişleri Bakanı Horst Seehofer'in de onu himaye ettiği anlaşılmıştır.¹³ En azından UKIP ve AfD örneklerinde burjuvazinin bazı kanatlarının bu partileri koltuğu altına alıp beslediği de bilinmektedir.

Olasılıklar

Buraya kadar, sergilememizde, deyim yerindeyse, bu hareketlerin “töz”ünün faşizm olduğu, ama bu faşizmin henüz klasik faşizmden farklı, bir ölçüde ona göre eksik, olgunlaşmamış bir biçim altında gelişmekte olduğu ortaya çıkmış bulunuyor. Töz ile biçim arasındaki bu çelişkili ve gerilimli ilişki, dünyanın yaşadığı büyük ekonomik ve politik krizin dinamikleriyle de birleşerek muhtemelen her ülkede kendine özgü renkler de taşıyan bir dizi değişik gelişmeye yol açacaktır. Şimdiye kadar ortaya çıkmış olan somut gelişmeler, bize gelecekte ne tür olasılıkların mümkün olduğu konusunda bir miktar ön bilgi sunuyor. Bunları kısaca incelemek, ön-faşizmin yakın gelecekte ne tür biçimler alabileceğine ilişkin önemli öngörü olanakları yaratabilir.

Her şeyden önce, hareketin kendine göre bir “enternasyonalizmi” olduğuna değinmek gerekiyor. Her biri gerektiğinde diğerlerinin gözünü oyacak kadar şoven milliyetçi olan bu tür hareketlerin, nihai çıkarları ortak olan proletaryadan bütünüyle farklı olarak enternasyonalist bir yaklaşımı sonuna kadar götüremeyeceği açık. Her faşist hareket neredeyse tanım gereği nihai olarak diğer uluslar üzerinde tahakküm kurmayı hedefler. Ancak bu “nihai” aşamaya varmadan önce, faşistlerin hem işçi sınıfına, hem de uluslararası burjuvazinin kozmopolit, küreselci kanadına karşı verdiği mücadelede gidilecek uzun bir yol mevcuttur. Bu yolda faşist hareketler klasik faşizm döneminde de çelişkili ve gerilimli tarzda da olsa ortak cepheler oluşturmuşlardır. Hitler ile Mussolini arasındaki paktı, her ikisinin de Franco'ya verdiği desteği, saldırganlıkta onlardan aşağı kalmayan Japon emperyalizmiyle ortaklıklarını bu yazının ilk bölümünde klasik faşizmi incelerken kısaca da olsa ele almıştık.

Bugün de ön-faşist hareketler bir araya gelerek Avrupa çapında işbirliğinin olanaklarını değerlendiriyorlar, somut işbirliği alanlarını araştırıyorlar, Avrupa kurumlarında ve bu kurumlar için yapılan seçimlerde ittifak halinde çalışmak üzere planlar yapıyorlar. Hiç ayrıntıya girmeden, bu işbirliği arayışının son dönemde üç faktör dolayısıyla hızlanmış olduğuna işaret edelim. Birincisi, bazı ön-faşist partilerin Avrupa'nın önemli ülkelerinde hükümet ortağı haline gelmeleri bu arayışlara bir ivme kazandırmıştır. Örneğin, Fransa'da Marine Le Pen, 2017'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde bir dizi hata yaparak beklenenin altında bir performans gösterdiği

¹³ Bu konunun ayrıntısı Kurtar Tanyılmaz'ın yazısında bulunabilir.

için bir sarsıntı yaşamış, hatta hareketten önemli bir kopuş da olmuştur. Bunun etkisinden sıyrılmak için izlediği yönelişte, iktidara yükselmiş olan iki ön-faşist parti ile, yani İtalya’da koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı ve içişleri bakanı olan Matteo Salvini ile ve Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) liderleriyle sık sık buluşarak Fransa halkına partnerlerinin “hükümet edebilir” olduğunu, dolayısıyla kendisine de “marjinal” muamelesi yapılmaması gerektiğini anlatmaya ve bu yoldan yeniden güç kazanmaya çaba göstermiştir.

İkincisi, Avrupa Birliği’nde (AB) gerçekleşen bir kurumsal değişim, ön-faşist hareketleri birbirine doğal olarak yaklaştırmış bulunmaktadır. AB’nin yürütme gücü olan Avrupa Komisyonu’nun başkanı eskiden üye ülkelerin karşılıklı pazarlığı sonucunda seçilirdi. Bundan böyle Avrupa Parlamentosu tarafından seçilecektir. Dolayısıyla, 23-26 Mayıs arasında yapılacak seçimler sadece hiç olmazsa bugüne kadar büyük ölçüde göstermelik yetkilere sahip olan Avrupa Parlamentosu’nun güç dengelerini belirlemekle kalmayacak, aynı zamanda çok daha büyük ve gerçek yetkilere sahip olan Avrupa Komisyonu’nun başkanının da belirlenmesine etkide bulunacaktır. AB içinde mevcut farklı politik familyalara mensup partiler gibi, şimdi ön-faşist partiler ve onlara yakın duran güçler de birlikte Komisyon başkanının seçimine etki yapmayı önlerine koymuşlardır. Bu konuda en çok adı geçen de İtalyan Salvini’dir.

Üçüncü faktör, ABD hareketi (ve Trump) ile Avrupa ön-faşizmi arasındaki karmaşık ilişkiler ağını da gündeme getiriyor. Seçim kampanyasında ve Beyaz Saray döneminin ilk başlarında Trump’a başdanışmanlık yapıp daha sonra Beyaz Saray’dan ayrılmış olduğunu yukarıda belirttiğimiz, “alt-right” çevrelerinin önde gelen isimlerinden Steve Bannon, Avrupa ön-faşist hareketi birleştirmek için çok büyük bir gayret göstermektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz daha nesnel faktörlerin katkısıyla ortam da uygun olunca bu çaba kısmen karşılığını bulmuş demektir.

Ön-faşizmin emperyalist ülkelerde uluslararası dayanışma ve işbirliği içine girmesinin, bu milliyetçi hareketler yarın birbirleriyle çelişki içine girene kadar tekil partilerin gelişmesi yönünde olumlu bir etki yaratacağı, ön-faşizmin faşizme doğru evrimine ivme kazandıracak bir faktör olarak iş göreceği bize açık görünüyor.

Ön-faşizmin bir özelliği, yukarıda anlatılan nesnel koşulların da yardımıyla, bazı hareketlerin çok hızlı yükselmesi olmuştur. Buna karşılık bazen de bir hareket yükseldiği kadar hızlı biçimde gerileyebilmekte, hatta çökebilmektedir. Bu konuda en çarpıcı örnek Almanya’da 2014 yılında meteor hızıyla yükselen Pegida hareketidir. Yukarıda özetlediğimiz gibi, Pegida 2014 yılında Dresden’den başlayarak başka Alman kentlerine sıçramış, her hafta kitlesel ırkçı gösteriler düzenlemiş, Avrupa’nın başka ülkelerinde de aynı adla başka örgütlerin kurulmasına önayak olmuş, ama önderinin bir hatasından sonra çökmüştür. Bugün hâlâ böyle bir hareket varsa bile kendinden hiç söz ettiremiyor. Ancak bu tür gerilemeler, bir hareketin

yerini bir başkasının almasıyla sonuçlanabiliyor, çünkü ortam bu tür hareketleri üretmeye müsaittir. Pegida'nın yerini de hızla AfD almıştır.

Öteki örneği de yukarıda gördük. Hollanda'da Geert Wilders önderliğindeki PVV partisi, 2017'deki seçimlerden önce seçimin galibi olarak gösterilirken ikinci olunca bir sarsıntı yaşamış, yakın geçmişte yapılan Senato seçimlerinde bugüne kadar pek az insanın duyduğu FvD adını taşıyan bir başka parti birinciliğe tırmanırken PVV'nin oyu ciddi bir düşüş göstermiştir.

Bu hızlı çıkış ve inişlerin arkasında bizce ön-faşizmin, henüz “töz”ü olan faşizmin serpilip gelişmesi için en uygun biçime kavuşmamış olması yatmaktadır. Ön-faşist partiler, kararlı, cüretkâr, gözü kara faşist partiler gibi sağlam değildir. Ön-faşist karakterizasyonu tam da bu partilerin faşizm ile düzen arasında bir yerde durduğunu söylemektedir. Bu yüzden hızla güçten düşebilir, hatta düzen partileri tarafından massedilebilirler.

Bu bağlamda, ön-faşizmin aslında bir meşruiyet sorunu yaşadığını ve kendi faşist karakterini açıkça ortaya koymakta sıkıntı çektiğini, bu yüzden de faşizm kadar tehlikeli olmadığını belirtmeliyiz. Mesele şudur: Özellikle Avrupa İkinci Dünya Savaşı'ndan tam anlamıyla bir travma ile çıkmıştır. Nazizmin ya da faşizmin kendini açıkça savunması, klasik dönem hareketlerine örtüsüz biçimde sahip çıkması, bu partilerin hızla yalıtılmasına yol açma tehlikesi yaratır. Bu her ne kadar son on yılda aşınan bir tutum olsa da hâlâ güçlüdür. Bu durum karşısında, bazı ön-faşist partiler olduklarından daha yumuşak bir görünüm vermek için özel bir çaba göstermekte, hatta kamuoyu nezdinde çok sert ve köşeli bir hale gelmiş imajlarını yumuşatmak için çaba göstermektedirler.

Bunun en keskin biçimi Fransa'da yaşanmaktadır. Partiyi, kurucusu ve ilk lideri olan babası Jean-Marie Le Pen'den devraldığında, Marine Le Pen günün koşullarında babasının belirlediği sert ideolojik söylemin belirli bir sınıra gelmiş olduğu düşüncesiyle partiyi halka biraz daha yumuşak göstermek için yoğun bir çabaya girişmiştir. Fransızlar buna “dédiabolisation” (şeytansı görünümünden arındırma) diyorlar. Marine Le Pen'in bu çabada epeyce ileri adımlar attığı ve bir ölçüde başarı kazandığı söylenebilir. Bu yüzden baba-kız birbirlerine girmişlerdir. Marine Le Pen, partinin onursal başkanı sıfatına sahip babasını partiden attırmıştır. Şimdi de ondan miras kalmış olan eski partinin (Front National-Ulusal Cephe) yerine daha geniş güçleri kucaklayabileceği gerekçesiyle yeni bir parti kurmuştur: Rassemblement National-Ulusal Beraberlik. Ancak ortada bir soru vardır: bu yumuşama nereye kadar sadece bir imge değişikliğidir, nereden sonra partinin gerçekten (baba Le Pen'in korktuğu gibi) karakter değiştirmesi anlamına gelecektir? Üstelik bu sadece ideolojik meselelerle sınırlı değildir, doğrudan somut politikalarda da bu tür ikilemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2017 seçimlerinin ikinci turuna girilirken Marine Le Pen avrodan ayrılmayı gündeme getirince ortalık sarsılmış, partinin

seçmenlerinden bir kısmı dahi buna onay vermeyeceklerini belli etmiştir. AB, her şeye rağmen hâlâ Fransa gibi ülkelerin (Almanya, Avusturya, Benelüks ülkeleri de ikirciksiz bu kategoriye dâhil edilebilir) halkı için vazgeçilmez bir nitelik taşıyor. Büyük çoğunluk “Brüksel bürokratları”na karşı tepki içinde olabilir, ama arzuları şimdilik AB’nin reforme edilmesidir, toptan gözden çıkarılması değil.

Bu, aslında, Avrupa ülkelerinde aşırı sağ (ön-faşist) partiler ile muhafazakâr/Hristiyan Demokrat/merkez sağ partiler arasında belki de en belirgin farkı oluşturuyor. Bunu Avusturya’da canlı biçimde görebiliriz. Bu ülkede geleneksel merkez sağ parti ÖVP’nin şimdiki lideri, 31 yaşında Avrupa’nın en genç başbakanı sıfatını kazanmış olan Stephane Kurz göçmen karşıtlığında koalisyon ortağı ön-faşist FPÖ’den pek az farklıdır. Bu iki ortağın hükümet anlaşması Kahlenberg adını taşıyan mekânda imzalanmıştır, çünkü burası 1683’te Osmanlı ordusunun İkinci Viyana Kuşatması’nın yenilgiye uğratıldığı tepedir. Sembolizm açıktır: Türk ya da Müslüman göçmen düşmanlığı, Avrupa’nın Hristiyan kimliğinin vurgulanması. Kurz bu bakımdan ortağından farklı değildir, ama AB konusu onun kırmızı çizgisidir.

Ama biraz önce belirttiğimiz gibi, bu sadece belirli ülkeler için geçerlidir. Britanya’da siyasi ve toplumsal atmosfer o kadar AB karşıtı hale gelmiştir ki, Muhafazakâr Parti’nin önemli bir kanadı ve önde gelen liderlerinden bazıları (eski Londra Belediye Başkanı ve eski Dışişleri Bakanı Boris Johnson en önde gelen örnekler) AB karşıtlığında Nigel Farage ile yarışmaktadır. Bu da anlaşıldığı kadarıyla UKIP’e, Trotskist gelenekte “antrizm” adı verilen, bir büyük partiye girerek kendine yakın unsurları kazanmaya yönelik politikayı esinlendirmiş bulunuyor. Bu fikrin ne ölçüde uygulamaya konulduğu konusunda berrak bilgi sahibi değiliz.

Marine Le Pen’in imaj tazeleme operasyonunun partiyi nereye taşıyacağını zaman gösterecektir. Aynı şey şimdilerde kendilerine daha yumuşak bir imge çizmeye yönelmiş olan Avusturya partisi FPÖ ve Macaristan’ın faşist partisi Jobbik için de geçerlidir.

Ön-faşizmin biçim, yani örgütlenme açısından değilse de içerik açısından faşizmle aynı malzemeden oluşmuş olduğunu en iyi gösteren, burjuva yorumcularının ve post-Leninist solun temsilcilerinin “popülist” olarak anmakta ısrar ettikleri hareketlerin çeşitli ülkelerde günü gelince has faşist hareketlerin veya kalabalıklıların kozası ve savunucusu olarak davranmalarıdır. Chemnitz ve Köthen olaylarında AfD’nin yaptığı tam da budur. İtalya’da İçişleri Bakanı Matteo Salvini de çeşitli kararlarıyla ülkede mevcut çok daha sert ve keskin faşist ve faşizan unsurları korumaktadır. Her ülkede bu tür daha “ortodoks”, daha doktrine uygun, ideolojik bakımdan daha saf hareketler mevcuttur. Bazı ülkelerde, ortam daha uygun olduğu için bunların bazıları görece bir popülerite de kazanmaktadır. İtalya bunlardan biridir. Britanya’da UKIP’in gerilemesiyle birlikte Tom Robinson adlı haydutça yöntemlerle başvuran bir faşist epeyce öne çıkmış bulunuyor. (Yukarıda bu haydutun Avrupa

Parlamentosu’na bağımsız adaylığını koymuş olduğundan söz etmiştik.)

Son olarak düzenin kurumlarının ön-faşistlerin güçlenmesi bakımından olumlu olanaklar yaratabileceği açıkça görülmektedir. Faşizme ideolojik ve politik olarak daha hazır ülkelerde, iktidara geçen ön-faşist partilerin “sosyal demokratlaşma”ya benzer bir yumuşama ve normalleşme sürecinden geçmesi gerekmiyor. Tam tersine ırkçı ve AB karşıtı politikalar bu ülkelerde büyük prim yapıyor. İtalya’da Salvini’nin gücündeki artış bu bakımdan en iyi örnek olmuştur. Bu tür koalisyon hükümetleri, koşullar uygun olduğu takdirde, faşizme geçiş hükümetleri olarak da iş görebilir.

Olasılıklar tartışmasını en önemli olasılığın altını çizerek ve tehlikenin boyutlarını vurgulayarak bitirelim. Dünya ekonomisi yeniden 2008’deki gibi bir finansal balon patlaması ve çöküş (“crash”) yaşadığı takdirde, Marine Le Pen ya da Matteo Salvini gibi sağlam bir dayanağı şimdiden edinmiş olan ön-faşistler göz açıp kapayana kadar hızlı bir şekilde tek başlarına iktidara yükselebilirler. İkinci Büyük Depresyon, dünyayı, borsa çöküşü yaşanır yaşanmaz çok derin bir ekonomik krizle, üretim düşüşüyle, işsizlikle vb. karşı karşıya bırakmıştı. Üçüncü Büyük Depresyon, başka yerlerde incelediğimiz faktörler dolayısıyla,¹⁴ çok daha ağır ağır gelişmektedir. Klasik faşizm göz açıp kapayana kadar iktidara geçmişti (İtalya’da iki, Almanya’da üç yıl). Üçüncü Büyük Depresyon gerçek etkisini açıkça ortaya koyduğunda ön-faşizmin de önü açılacaktır. Toplu kurtuluşun çıkar yol olmadığını bütün topluma kabul ettirme olanağını bulacak olan ön-faşist parti dosdoğru iktidara yürüme fırsatını elde edecektir. Ve de hareket bütün zincirlerinden boşandığında, hiç kuşumuz yok ki askeri gücünü de oluşturarak gerçek anlamıyla, sadece “tözü” ile değil, biçimiyle de faşist bir hareket haline gelecektir.

Barbarlığa karşı mücadele

Buraya kadar anlatılanlar faşizmin tarih sahnesine yeniden ilk adımlarını attığını, bekleme odasında gününü gözlediğini gösteriyor. İnsanlığın geleceğinin basık, barbarlık ve dünya savaşı olmasına engel olmak isteyen herkese, bu durumda, faşizmle mücadele için neler yapmak gerektiği sorusunu sormak düşünüyor. Biz faşizmle mücadele konusunu geçmişte yapılan tartışmaları da ele alarak daha etraflı biçimde bu yazının üçüncü bölümünde ele almayı planlamıştık. Ancak tehlike o kadar yakın, barbarlık eğilimi o kadar elle tutulur bir nitelik taşıyor ki, bu yazıyı bugünün somut koşullarında mücadele açısından yakıcı bir önem taşıyan bazı noktalara değinmeden bitirmek mümkün değil. Kısa ve berrak olacağız.

İlk nokta aşağıda söylenecek her şeyin önkoşuludur: Sosyalist ve sol harekette, liberal ve kimlikçi solun hâkimiyetine son verilmeli, gerçek bir sınıf politikasına dönülmelidir. Küçük burjuva kökenli solcuların kendi şahsi sorunlarını öne çıkarttık-

14 Örnek olarak, bu konudaki son çalışmamıza atıf yapalım: “Üçüncü Büyük Depresyon’un 10. Yılı: Kapitalizmin Can Çekişmesi”, *Devrimci Marksizm*, sayı 36, Sonbahar 2018.

ları ve toplumun büyük emekçi ve yoksul çoğunluğunun sorunlarını görmezlikten geldikleri döneme bir son verilmelidir. İşçi sınıfı düşmanlığı yapan herkes geleceğin düşmanıdır. Ön-faşist hareket bu yüzden güçlenme fırsatını bulmuştur. Bugün, uluslararası solun, önce Stalinizmin tahribatı, sonra da 20. yüzyılın sosyalist inşaa deneyimlerinin çöküşü dolayısıyla içine düşmüş bulunduğu zavalılı koşullarda bile işçi sınıfını merkezine alan sol politikaların, reformist olsa da, işçi sınıfını faşizmden uzaklaştırarak sosyalizmin yanına çekebildiği açıkça görülmektedir: ABD’de Bernie Sanders, Britanya’da Jeremy Corbyn örnekleri bunun yaşayan örnekleridir. Aynı yönelişin devrimci örneği, Arjantin’de FİT (Solun ve İşçilerin Cephesi) içinde toplanan devrimci Marksist partilerde (bu arada FİT’in en büyük bileşeni Partido Obrero’da, yani İşçi Partisi’nde) görülüyor. Komşusu Brezilya adım adım faşizme doğru ilerlerken Arjantin siyasetinde güçlü bir devrimci sosyalist odak oluşmuş bulunuyor, faşizmin esamesi okunmuyor.

İşçi sınıfını politikanın merkezine almak, solu yeniden Marksistleştirmek demektir. Öyleyse, pratikte sağlam bir sınıf mücadelesi yürütürken bir yandan da, elinizdeki derginin (ve onun öncülerinin) on yılı epey aşan bir süredir yaptığı gibi, teorik alanda da sol liberalizme ve postmodernizme karşı bir mücadeleyi ardı arkası kesilmeksizin vermek gerekir. Barika-i hakikat müsademei efkârdan doğar!

Küçük burjuva kökenli solcular ve öğrenci gençlik, işçi sınıfının, emekçi kitlelerin ve yoksulların içinde mevzilenmelidir. Kültürel hayat da sınıf mücadelesini merkezine almalıdır. İçinde işçinin, yoksulun, ezilenin bulunmadığı sanat ve edebiyat ürünleri gereğinden fazla süredir genç sanatçı ve edebiyatçıların ufkunu tutsak etmiştir. Bu değişmelidir.

Sınıfı sınıf olarak birleştirmek, bir Birleşik İşçi Cephesi taktiği uygulayarak işçi sınıfını yeniden çıkarlarını savunabilecek güce doğru taşımak çok önemlidir. Ancak kendi maddi ve siyasi çıkarları için seferber olabildiği ölçüde işçi sınıfı aynı zamanda hegemonik bir sınıf konumuna aday olabilecek, küçük burjuvazinin ufkunu demokrasiye ve haklar mücadelesine sıkışmış çerçevesinin ötesine geçerek bütün ezilenlere yol gösterecek bir programla hegemonik bir sınıf konumuna yükselebilecektir.

Ön-faşizmin kindarlık politikası, birçok ezilen grubun on yıllar boyunca elde edilmiş haklarını tehdit etmektedir. Bu haklar elbette savunulacaktır. Ama “eski kimlik politikasını aynen sürdürme” intihar politikası olur. Böyle bir tutum, güçler saflaşmasının aynen devam etmesini kabul etmek ve bugün geldiğimiz yerin daha da kötüleşmesine razı olmak demektir. Yapılması gereken, işçi sınıfını maddi ihtiyaç ve taleplerine hitap ederek kazanırken aynı zamanda sabırlı biçimde eğitmektir. Kadınlar, azınlık halk ve inançlar, göçmenler, eşcinseller işçi sınıfını küçümsemek yerine yanında durdukları ölçüde, ortak mücadelenin pratik içinde öğrettiği ile ideolojik eğitimin etkileri birleşecek ve işçinin bilinci de değişecektir. Tarihte ezilen-

lerin haklarının hızla tanındığı anların, en başta 1917 Ekim devrimi olmak üzere büyük proleter devrimleri olduğu hiç unutulmamalıdır. İşçi sınıfı, burjuvazinin kendisini içinde hapsedmek istediği kültürel geriliğe mahkûm değildir.

Bu demektir ki, zengin ve liberal küçük burjuvaziye, proletaryanın üst ve eğitimli katmanlarını, öğrencileri, Yeşilleri, üniversite öğrencilerini vb. bir araya getiren kibar “antifa” eylemler değil, sınıfın içinden yürüyen antifaşist eylemler düzenlemek için çaba göstermek gerekir.

Elbette bütün bunları gerçekleştirebilmek için, tarihi mücadelelerin dersleriyle donanmış, kendi ülkesinin işçi sınıfına önderlik etme kapasitesine ulaşmak için planlı biçimde sınıf içinde örgütlenen, ulusu bir devrim aracılığıyla yeniden kuracak bir devrimci Marksist parti gereklidir. Bu partinin ve başka ülkelerdeki benzerlerinin mutlaka enternasyonalist olması, milliyetçi bir zehir olan faşist ideolojiye karşı mücadele açısından da çok önemlidir. Proletarya enternasyonalizmi bir dünya partisini gerekli kılar.

Bütün bunları yerine getirebilen bir sol, faşizmi yenmekle kalmayacak, bir dünya devriminin kapısını açıyor olacaktır.

Devrimci Marksizm dergisinin İngilizce yılığının 3. sayısı çıktı!

Devrimci Marksizm dergisi 2017'den beri olağanüstü bir çabayla yılda dört olağan sayının yanı sıra bir de İngilizce yıllık seçki yayınlıyor. Bu yılın sayısı olan *Revolutionary Marxism 2019* (İngilizce Devrimci Marksizm demek) gün yüzünü görmüş bulunuyor.

2019'un ana dosyalarını "Faşizm", "Sosyalist hareketin tarihinden temalar" ve "İran Devrimi'nin 40. yılı" oluşturuyor. Faşizm teması *Devrimci Marksizm*'in hem dünyada hem de Türkiye'de yaşanan gelişmeler dolayısıyla 2016'dan bu yana işlediği bir tema. Bu sayıda ana dosya olarak yer almasının nedeni, 23-26 Mayıs 2019 tarihlerinde yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimlerinden, burjuva yorumcularca "sağ popülist" olarak anılan ön-faşist partilerin büyük bir başarı ile çıkması ihtimalinin çok güçlü olması. Sungur Savran ve Mustafa Kemal Coşkun, faşizmin tarihteki yerini ve sınıf karakterini tartışıyor.

Uluslararası sosyalist hareketin 20. yüzyılda yaşadığı deneyimler, 21. yüzyılın sosyalist kuşakları için derslerle dolu. *Revolutionary Marxism 2019*'da Armağan Tulunay, öldürülmesinin 100. yılı vesilesiyle tarihin en büyük kadın devrimcisi Rosa Luxemburg'u, Burak Gürel Çin'de Mao dönemindeki gelişmelerin daha sonra kapitalist restorasyonun yolunu nasıl döşediğini, Sungur Savran ise Nâzım Hikmet'in Stalinizme karşı nasıl mücadele ettiğini anlatıyor. Bir de (maalesef erken yaşında yitirmiş olduğumuz) bir Kübalı Marksistin (Celia Hart) Trotskiy ile Che'nin Marksizmlerindeki ortak yanları inceleyen bir yazısına yer veriyor. Küba'da Mayıs başında toplanacak olan Trotskiy konferansında Devrimci İşçi Partisi'nden de bir delegasyon yer alacak, bildiriler sunacak.

Revolutionary Marxism, bu üçüncü sayısı ile önemli bir atılım yapıyor. Derginin girişimiyle bölgemizin (Balkanlardan Kafkasya ve Ortadoğu'ya) bir dizi Marksist teori dergisiyle bir iş birliği ağı kuruluyor. Bu iş birliğinde şimdilik Devrimci Marksizm dışında üç dergi var: *Epanastitiki Marksistiki Epitheorisi* (Devrimci Marksist Dergi-Yunanistan), *Dversia* (Yol Ayrımı-Bulgaristan), *Praxis* (Praksis-İran). İşbirliğinin ilk uygulaması derginin bu sayısında her bir ortaktan yollanmış birer yazı. "İran Devrimi'nin 40. yılı" dosyasının bir yazısı "*Praxis* Komünist Kolektifi" imzasını taşıyor. (Öteki ise *Devrimci Marksizm* okurlarının aşına oldukları bir isim olan Araz Bağban'ın.) "Marksist dergiler işbirliği ağı" dosyasında ise, *Epanastitiki Marksistiki Epitheorisi*'den Katerina Matsas yoldaşımızın Ekim devrimi ertesinde günlük hayatı anlatan, *Dversia* dergisinden Avustralya kökenli bir Marksist olan Jock Palfreeman'ın Marx'ın insan haklarına yaklaşımını inceleyen birer yazısı var. Bu bölümde, *Revolutionary Marxism*'in ilk sayısından itibaren hep bir yazısı yayınlanmış olan Macar dostumuz ve yoldaşımız Tamás Krausz'un ise 1919 Macar devrimini 100. yılında savunan bir yazısı yer alıyor.

Devrimci Marksizm, DİP'in pratik alandaki proletarya enternasyonalizminin teorik alandaki izdüşümü görevini *Revolutionary Marxism* aracılığıyla başarıyla sürdürüyor.

Almanya’da faşizmin ayak sesleri

Kurtar Tanyılmaz

1- Giriş

Geçenlerde Amerikan Havacılık ve Uzay Dairesi’nden (NASA) aktarılan habere göre Bennu adı verilen göktaşı saatte 101 bin kilometre hızla dünyaya yaklaşıyormuş.¹ Çapı yaklaşık 500 metre olan Bennu’yu “riskli” kategorisinde değerlendiren NASA, olası bir felaketin önüne geçmek için iki plan geliştirmiş. NASA’nın öncelikli planı Bennu’nun rotasını değiştirmek. 8.8 ton ağırlığında olan Hammer (Çekiç) isimli uzay aracının çarptırılmasıyla asteroidin yönünü değiştirebileceği belirtiliyor. NASA’nın ikinci planı ise nükleer silah kullanmakmış. Bu seçenekte uzay aracına nükleer silah yerleştirilecek ve Bennu, dünyadan çok uzak bir mesafedeyken vurularak parçalanacaktı. Projede görev yapan fizikçi Kirsten Howley, ABD basınına yaptığı açıklamada Bennu’nun 2135 yılında gezegenimize çarpma olasılığının şu an için düşük olduğunu belirtmiş, ama NASA’nın buna rağmen şimdiden çalışmalar yürüttüğünün altını çizmiş. Tüm insanlığı ve dünyayı tehdit eden bu göktaşının dünyaya çarpıp çarpmayacağını bilemeyiz. Ancak bildiğimiz bir şey var. Günümüzde insanlık dünyanın dışından ziyade içinden gelen çok daha büyük bir tehlike ile karşı karşıya. “Kahverengi veba” diye bilinen faşizm tehlikesi her geçen gün, gündeme ağırlığını daha fazla koyuyor. Faşizmin dünyada ve Türkiye’de

¹ Habertürk, 23.03.2018.

insanlığın geleceği açısından büyük bir tehdit haline geldiği bir döneme girmiş bulunuyoruz.

Çok değil yaklaşık 75 sene önce, İkinci Dünya Savaşı sonrası bütün Avrupa yerle bir olmuştu. 60 milyondan fazla insan ya savaşta hayatını kaybetmiş ya da Naziler tarafından katledilmişti. Her ne kadar bir daha böyle günlerin yaşanmayacağı, tarihten ders alınacağı belirtilse de, anlaşılan o ki günümüzde faşizm ve savaş geri dönüyor. ABD başkanı Trump Kuzey Kore'yi, İran'ı yok etmekle, nükleer büyük güçler Rusya ve Çin'i savaşla tehdit ediyor. Avrupa'nın neredeyse her ülkesinde aşırı sağ, faşizan partiler ya güçlerini artırıyor ya da hükümet ortağı oluyorlar. İlerleyen sayfalarda ortaya koyacağımız gibi 1930'lardaki Hitler'in Nazi partisinden farklı olarak günümüz faşistlerinin henüz kitlesel bir hareket oluşturduğu söylemez; ancak bu onların daha az tehlikeli olduğu anlamına gelmiyor. Kapitalizmin en gelişkin olduğu ABD'den örnek vermek gerekirse, Trump'ın Yahudi düşmanı söylemlerini takiben ABD'de polis kayıtları 2016 yılında Yahudi düşmanı saldırılarının önceki yıllara göre yüzde 50, 2017'de ise bir önceki yıla göre yüzde 60 arttığını gösteriyor. Son faşist saldırılarla birlikte bu eğilim yükseliyor.²

Biz bu yazıda söz konusu partilerin yükselişinde büyük burjuvazinin, en azından şimdilik bazı kesimlerinin desteğinin önemli rol oynadığını, zira dünya çapında şiddetlenen paylaşım savaşının arka planında aslında kapitalizmin bunalımının yatığını vurgulamak istiyoruz. Uluslararası burjuvazi, bir bütün olarak sınıf mücadelesinin kızıştığı böyle bir dönemde rafa kaldırmış olduğu "kirli çıkını", ırkçılık ve milliyetçilik temelinde işçi sınıfını parçalayarak kendini kurtarma stratejisini, tekrar ortaya çıkarıyor.

Faşizmin ortaya çıktığı dünya tarihsel deneyim olan Almanya'da özellikle son yıllarda düpedüz faşizan saldırılar ve akımlar güçleniyor, yeniden Nazi çeteleri sokaklara çıkıyor, polisin gözü önünde Yahudi düşmanı (antisemitik) sloganlar atıyorlar. Daha da önemlisi Almanya'da yapılan en son seçimde (23 Eylül 2017) İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez hem de 92 milletvekiliyle, savunduğu fikirlerle, programıyla açıkça faşizmi çağrıştıran bir parti, Almanya İçin Alternatif (Alternative für Deutschland, bundan sonra kısaca AfD) partisi yüzde 13.3 oyla parlamentoya girdi.³ Bunun anlamını kavramak çok önemlidir. Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesinden 85 yıl sonra, bunu izleyen ve tüm Avrupa'da yaşanan faşist terörden, 6 milyon Yahudi'nin öldürülmesinden sonra bir parti yeniden, aşırı sağ, faşizan görüşleriyle Alman meclisine girmiş bulunuyor.⁴ Bir tarihsel laboratuvar olarak Almanya'da aşırı sağ, faşizan hareketlerin ve AfD partisinin yükselişinin arkasında yatan nedenleri kavramak, dünyanın dış evrenden değil, asıl, kendi iç

2 Aktaran Ergin Yıldızoglu, "Uğursuz Diyalektik-II", *Cumhuriyet*, , 01.11.2018.

3 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859>.

4 Yeniden diyoruz, zira unutmayalım; İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılında kurulan ve açıkça faşizmi savunan Sosyalist İmparatorluk Partisi (Sozialistische Reichspartei, kısaca SRP), 1950'den Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle kapatıldığı 1952 yılına kadar iki milletvekiliyle meclise girmişti.

evreninde karşı karşıya kaldığı ölüm kalım tehdidini ve buna karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğini öngörebilmek bakımından kritik önem taşıyor. Aynı zamanda aşırı sağ ve faşizan hareketlerin bu yükselişinin işçi sınıfı üzerinde yaratabileceği tahripkâr etkileri öngörebilmek bakımından da bu hareketlerin yakından izlenmesi önem taşıyor. İşte bu yazıda amacımız AfD partisinin yükselişinin arkasındaki dinamiklere ışık tutmak, günümüzde Almanya’daki aşırı sağ ve faşizan hareketlerin ve partilerin asıl güçlerini “yukarıdan”, devlet aygıtından, polisten, hükümetten ve mevcut partilerin tutumlarından, ama en çok da burjuvazinin desteğinden aldıklarını ortaya koymak ve gelecek döneme dair önemli sonuçlar çıkartmak.

2—Faşizmin sınıf karakteri ya da 1930’ların tekrarı mümkün mü?

Yıllardır “küreselleşme” coşkusuna kendini kaptırmış liberal ve sol liberal çevreler şaşkınlık içinde kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişkinin koptuğunu, otoriter rejimlerin yaygınlaştığını, adeta 1930’ların geri geldiğini teslim eder hale geldiler. Kolay değil, yıllarca dünyanın artık bütünleştiğini, yeni teknolojiler sayesinde “küreselleşme”nin **kaçınılmaz** olduğunu, piyasa ekonomisinin tüm dünyaya yayılmasıyla demokrasinin de gelişeceğini savundular ve sonra işler birden tersine dönmeye başladı. Birkaç sene evvel liberal bir köşe yazarımız Erdoğan’ın istibdat rejimi karşısında “piyasaların” tepkisini hayretler içinde “piyasalar demokrasiyi iplemiyor” diye dile getirmişti.⁵ Benzer bir durum Latin Amerika’nın en büyük ülkesi Brezilya’da başkanlık seçimlerini eski asker Jair Bolsonaro, faşist politikaları savunarak kazanıp, Trump’ı örnek aldığını söylediğinde gerçekleşti. Bolsonaro, Brezilya’nın askeri-sınai kompleksinin desteğiyle seçildikten sonra, dünya basınında mali piyasaların bu gelişmeden çok hoşnut olduğu haberlerini okuduk. Türkiye’de liberalizmin etkisi altındaki bir gazeteci “piyasaların bir faşistle aşkı” başlığıyla yazdığı yazıda⁶ Davos konferansında Brezilya’nın aşırı sağcı yeni devlet başkanı Bolsonaro’nun piyasalar tarafından ilgiyle karşılandığını belirtiyor ve şöyle diyor: “Bolsonaro piyasaların desteklediği ne ilk ne de son diktatör özentisi (...) Bolsonaro veya Trump gibi liderler uzun vadede piyasanın aleyhine işler yapıyorlar”. Kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişkinin “liberal” çerçevede kavranışı ne yazık ki dünyanın içinde bulunduğu durumu, kapitalizmin nasıl olup da “demokratik” maskesini çıkarıp, insanlık dışı bir çehreye büründüğünü kavramaya elverişli değil. Irkçılık ve milliyetçiliğe yüzünü dönmesinin nasıl olup da uzun vadede “piyasanın aleyhine” olmayabileceğini anlayabilmek için kapitalizmin kendi içyapısından kaynaklanan, çelişkili gelişme eğilimlerini göz önünde bulundurmamız, olgulara durağan değil, çelişkili ve dinamik bir gelişme perspektifi içinde bakmamız gerekiyor. Bu yazının hedeflerinden biri de aynı zamanda ilk başta anlaşılması zor gibi görünen bu çelişkili gelişmeye Almanya’daki somut bir deneyim ışığında

5 Aslı Aydıntaşbaş, “Piyasa demokrasiyi iplemiyor”, *Cumhuriyet*, 07.09.2017.

6 <https://t24.com.tr/yazarlar/baris-soydan/piyasalarin-bir-fasistle-aski.21463>, 24.01.2019.

katkıda bulunmak.

Bu yazı çerçevesinde Almanya deneyimine ayrıntılı bakmadan önce başlangıç noktamızı bu tür hareketlerin niteliğinin ne olduğunun tanımlanması oluşturacak. Burada yazının kapsamı çerçevesinde mevcut faşizm teorilerini tüm ayrıntısıyla tartışmayacağız. Sadece kendi çerçevemizi diğer yaklaşımlardan ayırmak bakımından önemli noktaların altını çizmek ve tespitlerimizi somut bir deneyim ışığında; Almanya’da faşizan eğilimlerin güçlenmesi örneğinde sınamak istiyoruz.

Günümüzde aşırı sağ, sağ popülizm ya da faşist gibi nitelemeleri değerlendiren⁷ başvuracağımız ölçüt, tüm dünyada yükselişte olan ırkçı ve milliyetçi eğilimler ile kapitalist üretim tarzı arasındaki **organik, çelişkili ve zorunlu** ilişkiyi açıklayabilme kapasitesi olacak. Bu bakımdan öncelikle kendimizi, bu tür eğilimlerin sadece işsizlikten ve yoksullaşmadan kaynaklandığını varsayan “ekonomist” yaklaşımlardan yahut sadece “politik” temellerde devletin totaliter bir yönetimi biçimi olarak ele alan, sadece kitlelerin toplumsal baskı ve dışlanmışlık karşısında duydukları öfke, verdikleri “psikolojik” ya da “kültürel” tepki olarak ele alan yaklaşımlardan ayırdığımızı belirtelim. Elbette bu etkenlerin her biri söz konusu eğilimin güçlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte asıl önemli olan bu hareketlerin varlık sebebini, gerçek hedeflerini ortaya koyan özellikleri tanımlamaktır. Büyük sermaye ile faşizm arasındaki ilişkinin maddi temellerini, faşizm ile sınıfsal tabanı ve üzerinde yükseldiği üretim tarzı arasındaki ilişkileri muğlaklaştırmadan ele almak, bu ayırıcı özellikleri tanımlamak bakımından daha açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz Trotskiy’in faşizm tahlilinin temel unsurlarını hatırlayalım: Faşizm kapitalist toplumda ağır bir krizin yarattığı koşullar altında ortaya çıkar. Buna göre çıkış noktası **kapitalizmin krizinin şiddetli bir toplumsal bunalıma dönüşmüş** olması ve sermaye birikimini sürdürmenin olanaksızlığıdır. Ancak buradan hareketle faşizmin iktidara el koymasının tarihsel işlevi kavranabilir.⁸

İkinci unsur, siyasi iktidarın dolaysız kullanımından vazgeçmek pahasına bile olsa **devletin yürütme gücünü merkezileştirmekten** başka bir seçeneğin kalmasıdır. Üçüncüsü, **işçi hareketini parçalayacak ve yıldıracak** bir harekete ihtiyaç duyulmasıdır. Dördüncüsü, böylesi bir hareketin ancak **küçük burjuva tabanına dayanarak** yükselbileceğidir. Beşincisi, işçi hareketi **iktidarın ele geçirilmesinden önce** kırılmalı ve geri püskürtülmelidir. Bu doğrultuda bir tür iç savaşın kurumsallaştığı, her iki tarafın da kazanma şansının eşit olduğu vurgusu önemlidir.⁹ Altıncı ve son olarak, temel işlevi olan işçi hareketini balyoz gibi ezmeyi başarır

7 Söz konusu kavramların günümüzdeki bu eğilimi açıklamakta neden yetersiz oldukları ve bu tür nitelemelerin, bu hareketlerin ve partilerin en azından Avrupa’daki örneklerinin faşizm meselesiyle tarihsel bağının üzerini neden örtüğünü kavramak bakımından önemli bir yazı için bkz. Sungur Savran, “Trump ve diğerleri: ideolojik kindarlık politikasının sınıfsal temelleri”, *Devrimci Marksizm*, Sayı: 30-31, Bahar-Yaz 2017, s. 179.

8 Ernest Mandel, “Önsöz”, *Faşizme Karşı Mücadele*, Lev Troçki, çev. Orhan Koçak-Orhan Dilber, İstanbul: Yazın Yayıncılık, Üçüncü Baskı, 1998, İstanbul, s. 23-26.

9 Mandel, age, s. 25, dipnot 22.

faşizm görevini yapmış demektir.

Özetle, devrimci Marksist bir bakış açısıyla faşizm tahlilinin belirleyici öğeleri şunlardır:¹⁰

Eğer tahlil şu iki belirleyici öğesinden soyutlanırsa faşizm anlaşılamaz. Burjuva devletin merkezileşmesinin en yüksek biçiminin ancak **burjuvazinin feragatıyla** mümkün olması gerçeği ve söz konusu olanın “tekelci kapitalist toplumun en modern biçimi” değil, tersine, **bu toplumun bunalımının en keskin biçimi olması** gerçeği. (...) Çünkü işçi hareketi ancak yapısal bunalımın bütün derinliğini kavrayıp bu bunalımı sadece kendi yöntemleriyle çözmeye kararlı olduğunu açıkça ilan eder ve bu nedenle de iktidarın ele geçirilmesi için mücadeleleri dolaysız, acil bir amaç olarak tanımlarsa eğer, işçi örgütlerinin sadece “savunulması” da dâhil statükoyla artık ilgilenmeyen orta tabakaları ve nüfusun öteki kararsız kesimlerini yanına çekmeyi başarabilir.

Günümüz kapitalist toplumlarında bu iki biçimin de adım adım yayılan etkisiyle karşı karşıyayız. Dünya kapitalizminin yüzyılda bir görülebilecek denli ağır bir bunalımdan geçtiğini artık burjuvazinin sözcüleri bile kabul ediyor. Söz konusu bunalım (ki biz buna Üçüncü Büyük Depresyon adını vermeyi doğru buluyoruz),¹¹ kapitalizmin içinden geçmekte olduğumuz tarihsel aşamasının da karakterini belirliyor: uluslararası burjuvazi cephesinde aşırı gerici bir siyasi yönelim açığa çıkıyor.¹² Örneğin akademik çevrelerde yaygın olarak kullanılan sağ popülizm kavramı, kanımızca, kapitalizmin bu yapısal bunalımı ile belirmekte olan faşist devlet biçimi arasındaki zorunlu bağı kuramadığı, faşizmi sınıf ilişkileri ile devlet biçiminden azade bir devlet baskısına ve politikaya indirgeme eğilimi taşıdığı için mevcut gelişmeleri kavramak bakımından elverişli değildir. Söz konusu akımlar ve hareketlerin ortak özellikleri bunların daha güçlü ve merkezi bir devlet talep etmeleri, belli bir küçük burjuva tabana dayanmaları ve işçi sınıfını güçsüzleştirmeyi hedefleyen neoliberalizmi zorla uygulamayı programlarına yazmış olmalarıdır. Bu bakımdan “ırkçılık ve küreselleşme karşıtlığının sınıf meselesi üzerine inşa edilmiş bir projenin türevi olduğunu”¹³ kavramak önem taşımaktadır.

Bu tespitlerden hareketle yeni akımların klasik faşizm ya da Nazizm ile pek çok özelliği paylaştığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte mevcut hareketlerin (Yunanistan’da Altın Şafak, Macaristan’da Jobbik gibileri dışarda tutulmak kaydıyla) **henüz** faşist olarak nitelenemeyeceği kanısındayız. Günümüzde yaygın olan

10 Mandel, age, s. 34-35 ve s. 38. (vurgular bize ait)

11 Bu nitelenmenin ardında yatan ayrıntılı bir tahlil için bkz. Sungur Savran, *Üçüncü Büyük Depresyon-Kapitalizmin Alacakaranlığı*, Yordam Yayınları, İstanbul, 2013 ve Kurtar Tanyılmaz, “21. Yüzyılın İlk Büyük Buhranına Doğru”, *Devrimci Marksizm*, Sayı: 10-11, Kış 2009-2010, s. 17-50.

12 Savran, “Trump ve Diğerleri”, age., s. 178.

13 Savran, age., s. 180.

bu hareketler ile klasik faşizm arasındaki en önemli siyasi fark paramiliter güçlerin yokluğudur. Dolayısıyla son derece gerici olan bu hareketleri ve akımları potansiyel bir faşizmin taşıyıcıları olarak görmek, “21. yüzyıl faşizminin ön biçimlenmeleri” olarak değerlendirmek gerektiği ve bunları niteleyen en uygun kavramın **ön faşist** olduğu görüşündeyiz.¹⁴

1930’ların aynı biçim altında olmasa da tekrarlanması pekala mümkündür. Kapitalizmin yarattığı koşullar itibarıyla “kesinlikle faşizm gelir” demiyoruz; ancak dünyada tekrar faşizm ve barbarlığın hâkim olma potansiyelinin oldukça güçlü olduğunu söylemiş oluyoruz. Bir de buna karşı mücadele edebilmek ve zafer kazanabilmek bakımından faşizmin sınıfsal karakterini, yani kapitalizmin iç çelişkilerinin ve yapısal eğilimleri ile temel işlevi tekelci sermayenin egemenliğini yeniden örgütlemek olan faşist devlet arasındaki zorunlu bağlantının es geçilmemesi gerektiğini vurgulamış oluyoruz. Mandel faşizmin özünün burjuva ideolojisinin çabala-
dığı gibi belli bir etkinin (siyasal önderliğin özerkliği, siyasetin önceliği) bütünden ayrılmasıyla anlaşılamayacağını ve faşizmin gerçekten emperyalist tekelci kapitalizmin bir ürünü olduğunu şöyle açıklıyordu:

Krupp’un ya da Thyssen’in, Hitler yönetiminin şu ya da bu noktasına hayranlıkla, ihtiyatla ya da hoşnutsuzlukla bakmaları çok önemli değildir. Ama Hitler diktatörlüğünün, üretim araçlarındaki özel mülkiyet ve emek güçlerini satmaya zorlanan işçilerin sermayenin egemenliğine tabi kılınması gibi kurumları sürdürdüğünü ya da yıktığını, pekiştirdiğini ya da zayıflatıldığını belirlemek öze ilişkindir, çok önemlidir. (...) Savaş ve savaş ekonomisi gökten düşmedi, faşist ideolojinin lağım çiçeği de değildi bunlar. Bu olgular, çağdaş burjuva toplumundaki egemen tekelci kapitalist grupların çıkarlarına uyan belirli ve belirle-
nebilir bir ekonomik çelişkiler, emperyalist çatışmalar ve yayılcı eğilimler mekanizmasından doğdu. (...) Dolayısıyla savaş ekonomisi ve bu ekonominin tunç yasaları asla Alman tekelci kapitalizmine karşı bir şey olarak değil, tam tersine bu tekelci kapitalizmin bir ürünü olarak görülmelidir.¹⁵

Günümüzün önde gelen toplumsal tarihçilerinden biri olarak bilinen Jürgen Kocka çok değil yalnızca beş sene önce yazdığı ve kapitalizmin tarihini ele aldığı kitabında, her ne kadar sınıf mücadelesinin dinamiklerini göz ardı ediyorsa da, bu organik ilişkiyi “modası geçmiş bir söylem” olmasına rağmen teslim ediyor:

Bununla birlikte bugünkü araştırmalar, savaşların öncelikle ekonomik etkenlerden dolayı başladığı ve silahlı çatışmaların temelde kapitalizmdeki karşıtlıklardan kaynaklandığı şeklindeki bir açıklamanın çok uzağındadır. Lüksenburg ve Lenin geleneğindeki emperyalizm teorileri için hali hazırda büyük bir talep yoktur. Alman ve İtalyan faşizminin yükseliş ve zaferini, tekelci burju-

14 Bu nitelemenin ayrıntılı bir tahlili için bkz. Sungur Savran, age., s. 181-3.

15 Mandel, age. s. 16-19.

vazinin Mussolini ve Hitler’in yönetimi ele geçirmesine yardımcı olmasına ya da kapitalizmin çelişkilerine bağlamak artık modası geçmiş bir söylemdir. Öte yandan, Weimar Cumhuriyeti’nin nihai krizinde muhafazakar elit camianın (bir çok sanayicinin de dahil olduğu) büyük kısmının Hitler desteği ve Nazi savaş ekonomisiyle yaptığı “büyük işlerin” kârlı işbirliği de elbette insanın aklına takılıp kalıyor. (...) Buradan hareketle 1930’ların başında yaşanan büyük kapitalizm krizi olmasaydı Alman Nasyonal Sosyalizminin zaferinin gerçekleşmeyeceğini söylemek de yanlış olmaz.¹⁶

3- Almanya laboratuvarı: AfD’nin yükselişi ya da “Germany First”

“Ich bin kein Rassist.
Ich hasse euch alle!”¹⁷

Almanya’da ırkçı saldırıların artışı ve AfD’nin yükselişi

AfD muhafazakâr, neoliberal ve yarı ırkçı bir parti olarak 2013 yılında kuruldu. Partinin ve hareketin ortaya çıkışında başlangıçta Euro krizi sorunu ve Almanya’nın AB içinde olup ekonomisi zayıf olan ülkelerin (özellikle Yunanistan’ın) borçlarını üstlenmesi gibi gelişmelere duyulan tepki yatıyordu. Partinin kuruluşunda Euro’yu kurtarma politikasına karşı olmak ve AB karşıtı bir programın şekillenmesi önemli rol oynamıştı. Hatta partinin adının Almanya için Alternatif olmasının nedeni, Merkel’in Yunanistan’a yardım etmekten başka alternatiflerinin olmadığını söylemesiydi.

Bu hareketin toplumsal harcında başta büyük burjuvaziden ziyade, küçük burjuvazi ve “orta sınıf” diyebileceğimiz, 2008-2009 dünya ekonomik krizinden oldukça etkilenen ve kendilerini tehdit altında hisseden toplumsal kesimler yer almaktaydı. AfD başından beri hep ırkçı bir söyleme sahip olmakla birlikte faşistlere karşı belli bir mesafeyi koruyordu.

2014 yılı Ekim ayında ilk Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar (Patriotische Europäer Gegen Islamisierung des Abendlandes, kısaca PEGIDA) eylemleri başlamıştı. İlk olarak Dresden’de, 20 Ekim 2014 Pazartesi akşamı, 300 civarında taraftarla bir gösteri düzenlediler. Daha sonra Noel hariç, her pazartesi Dresden’de daha fazla destekçi bularak toplanmayı sürdürdüler.

PEGIDA etrafında şekillenmeye başlayan yeni sağ kitle hareketlerine dayalı toplumsal güçler de partinin kurulmasından ve büyümesinden nemalanmaya başladılar.

2015 yılı AfD açısından bir dönüm noktası oldu. O yıl Almanya’ya yönelen büyük bir mülteci akınının da etkisiyle (kabul edilen mülteci sayısı 2014 yılından beş

16 Jürgen Kocka, *Kapitalizmin Tarihi*, çev. Evrim Tevfik Güney, İstanbul, Say Yayınları, 2018, s. 197-8.

17 Almanya’dan yakın dönem bir duvar yazısı: “Ben ırkçı değilim. Hepinizden nefret ediyorum!”

kat fazlaydı) mülteci sorunu siyasetin merkezine yerleşince AfD'nin politikasında bir yön değişikliği oldu. Özellikle eski Doğu Almanya başta olmak üzere PEGIDA tarafından örgütlenen eylemlere binlerce kişi katıldı. Bazı eylemleri bizzat AfD'nin örgütlediği de biliniyor. Bu süreçte PEGIDA'nın düzenlediği sokak eylemlerinin AfD'yi daha da güçlendirdiği söylenebilir. O yıldan itibaren hareket içinde mülteciler meselesi, AB meselesinin önüne geçmeye başladı ve aynı yıl yapılan parti kongresinde Lucke'nin temsil ettiği ulusal-liberal kanat partiden ayrıldı, faşist kanat güçlendi ve partinin söyleminde ırkçılık daha fazla öne çıkmaya başladı. Partinin başına faşist Alexander Gauland geçti.

2015 yılından itibaren faşist sokak eylemleri daha sık görüldü. Dresden'de Nazi karşıtı protesto yürüyüşünde faşistler bir sendika otobüsüne saldırı düzenlediler. Dortmund'da "otonom milliyetçiler" diye adlandırılan bir grup Alman Sendikalar Birliği'nin (DGB) 1 Mayıs gösterisini bastı.

2017 yılında ülke çapındaki seçimlerde parti yüzde 13.3 oy alarak meclise girdi. 2013 yılında, kurulduktan sonra girdiği ilk seçimlerde yüzde 4.9 oy almış bir parti için bu oranın azımsanmayacak bir ilerleme olduğu açık.

2018 yılının Ağustos ve Eylül aylarında ise eski Doğu Almanya'nın bir kenti olan Chemnitz'de ve sonrasında Köthen'de mülteci avına çıkan binlerce neo-nazi, Pro-Chemnitz adlı faşist örgütün taraftarları ve AfD partisi destekçileri katliam provası niteliğinde bir dizi saldırı gerçekleştirdiler.¹⁸ Sembolik ve siyasi anlamı bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz bir şekilde Almanya Demokratik Cumhuriyeti döneminde eski adı Karl-Marx-Stadt olan kentte bulunan Marx'ın heykeli önünde yürüyüş yaptılar. AfD partisi de onlara sahip çıktı.

9 Mart 2019'da Chemnitz'de faşistler futbol stadında eski ölmüş liderlerini¹⁹ andılar, devletin gözetimi altında resmi bir tören düzenlendi ve saygı duruşu yapıldı.

19 Mart 2019'da aralarında AfD ve PEGIDA bağlantılı olanların da bulunduğu yaklaşık 1000 kişilik bir faşist grup aynı faşist liderin cenazesinde yürüyüş gerçekleştirdiler.

Kronolojik olarak vermeye çalıştığımız bu olgular bize Almanya'da yakın dönemde ırkçı saldırıların, mülteci ve antifaşist süreklilikli avı diyebileceğimiz eylemlerin arttığını gösteriyor. Bu vakalar aynı zamanda paramiliter bir terörün adım adım örgütlenmesinin ayak seslerini duymak ve bunların çoğunda, aşağıda göstereceğimiz gibi, devlet aygıtının, politikanın ve faşist yapıların nasıl iç içe geçmiş olduğunu göstermesi bakımından da anlamlı.

AfD'nin siyasi karakteri ve toplumsal tabanı

AfD'nin kurucuları arasında Hristiyan Demokrat Parti'den (CDU) ayrılan muhafazakârlardan oluşan bir grup, büyük sermaye ile içli dışlı akademisyen, parla-

¹⁸ <https://gercekgazetesi.net/uluslararası/chemnitz-ve-kochen-almanyada-katliam-provasi>

¹⁹ Söz konusu Neonazi holiganın bir güvenlik şirketi sahibi olduğu, büyük olasılıkla yerel polisle ve Alman Gizli İstihbarat Servisi (Deutsche Geheimdienst) ile yakın bağlantısı olduğu ileri sürülüyor.

menter ve iş adamları yer alıyordu.²⁰ Daha önceki aşırı sağ partilerle kıyaslandığında AfD’nin kurucu kadrolarının çoğunun Alman burjuvazisinin içinden, devlet ve ordu bürokrasisinden ve sağ-milliyetçi aydın çevrelerinden geldiği görülmektedir. AfD’nin gerek milletvekilleri gerekse de yönetim kadroları arasında sayısız asker ve polis kökenli bulunmaktadır.

Partinin yekpare bir önderliğe sahip olduğunu söylemek zor görünüyor. İlk kuruluş döneminden bu yana sürekli farklı kanatlar arasında politik öncelikler konusunda ayrışmalar ve gerilimler yaşanıyor. AfD içinde bu ayrışmada liberal kanat (Alman büyük burjuvazisinin ABD ile iyi ilişkiler kurmayı savunan “transatlantikçi” ve “küreselci” kanadı) ile milliyetçi-faşist kanat (AB karşıtı, Almanya’nın milliyetçi temelde Doğu’ya açılarak güçlenmesini savunan kanadı) arasındaki çekişmede ibre milliyetçi kanada doğru kaymış görünüyor. Partinin bağrında taşıdığı iki farklı **stratejik** yöneliş arasındaki gerilimin ne yöne evrileceği, dünya ekonomik krizinin ne ölçüde derinleşeceğine, toplumsal kutuplaşmanın ne ölçüde artacağına ve AB’nin parçalanma eğiliminin ne ölçüde güçleneceğine bağlı olacaktır. Böylesi bir durumda AfD içinde “faşist” kanadın güçlenme ve önderliği ele geçirme olasılığının daha yüksek olduğunu söylemek abartı olmasa gerek.

Her iki kanada hâkim olan politik yönelişte (Friedrich Hayek Topluluğu etrafında şekillenen ordoliberalizm felsefesi) güçlü bir devlet eşliğinde (neo-)liberalizm savunusu, toplumsal olarak dışlanmış, beyaz, heteroseksüel, köktendinci Hristiyanları bir araya getirme amacı ve Hristiyan Batı’nın savunulması ortak unsurların başında geliyor. Parti içindeki tüm farklılıklara rağmen herkesi bir arada tutan çimento işlevini partinin programına sinmiş olan ırkçılık görüyor.

Partinin ekonomi politikasının, sermayeyi yaratıcı/üretici (schaffendes Kapital) ve sömürücü/yağmacı (raffendes Kapital) olarak ikiye ayırmak gibi kapitalizm öncesi dönemin küçük burjuva ideolojilerinden beslendiğini söyleyebiliriz.²¹ Partinin neoliberalizm ile milliyetçi-şoven karışımı bir çizgide, bir “milli emekçi” algısından hareketle, “Alman emekçisinin” haklarını savunmuş görünürken, aslında sosyal politika anlamında emeğin tüm toplumsal kazanımlarını ortadan kaldırmayı, emekçilere topyekûn bir saldırıyı hedeflediği görülmektedir.

Parti aslında ilk kuruluş döneminden bu yana programında Avrupa parlamentosunun lağvedilmesini ve AB’den çıkılmasını (DEXIT) savunmakla birlikte, seçmenleri ürkütmeme stratejisi çerçevesinde henüz bunu gündeminin en başına almış

20 İlk kurucuların arasında halen partinin eş başkanı olan Alexander Gauland, Bernd Lucke gibi profesörler, BDI (Almanya’nın TÜSİAD’ı) eski başkanı Hans Olaf Henkel gibi işadamları bulunuyordu. Bunun yanı sıra Alman büyük burjuvazisinin has partileri olan CDU/CSU ve FDP’nin eski politikacıları, özellikle hükümetin mevcut AB politikasını eleştiren çevrelerden üyeler de partide kuruluşundan bu yana etkin rol oynamaktalar. Partinin şu andaki eş başkanı Alice Weidel’in Amerikan mali sermayesinin ünlü şirketi Goldman Sachs’ın eski bir çalışanı olduğunu da belirtelim.

21 <http://arbeiterinnenmacht.de/2018/12/04/die-afd-zwischen-neoliberalen-nationalismus-und-radikaler-rechten/>.

değildir. Aslında her bir ulus-devletin kendi milli parasıyla ticaret yaptığı, ulusal parlamentolardan oluşmuş bir tür Avrupa İktisadi Topluluğu'na geri dönmeyi savunmaktadır. AfD'nin bu hedefini, Alman burjuvazisinin kriz koşullarında dünya pazarının parçalanma olasılığına karşı, tekrar yüzünü merkezi, tek adama dayalı, otarşik bir ulus-devlete dönme alternatif planının bir ifadesi olarak değerlendirmek gerekir. Bunu bir anlamda üretici güçlerin gelişmişliği ve üretimin dünya ölçeğinde toplumsallaşmasının arttığı günümüz koşullarında özel mülkiyetin varlığından kaynaklanan engelleri ve çelişkileri adeta geriye kaçarak çözme çabası olarak da yorumlayabiliriz.²²

AfD'nin toplumsal tabanı özellikle PEGIDA'nın Dresden'de artan sokak eylemleriyle birlikte şekillenmeye başladı. Yapılan araştırmalar yürüyüşlere katılanların özellikle **iyi eğitilmiş**, Alman orta sınıf ve küçük burjuva kesimlerinden olduğunu ortaya koyuyordu. AfD, üyeleri, kadrosu ve ağırlıklı seçmen tabanı itibarıyla koalisyon hükümetlerinin izlediği politikalar sonucunda sınıfsal konumlarını tehdit altında gören küçük burjuva ve "orta sınıf" kesimlerin yöneldiği bir parti idi. Halen de küçük burjuvazinin **umutsuz ve yoksullaşmış** kesimlerinin partinin ana çekirdeğini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte parti tabanının son yıllarda, hızla, emekliler ve memurlardan, sanayi kentlerindeki işçiler, işsizler ve güvencesizlere doğru kaydığı görülmektedir.²³

AfD'nin seçmenlerinin sınıfsal yapısı, küçük burjuvazi (küçük işletmeler, KOBİ diyebileceğimiz aile şirketleri, serbest çalışanlar) ve her ne kadar "orta sınıf" dense de işçi sınıfından oluşmaktadır.²⁴ AfD doğumu itibarıyla gerici "orta sınıfın" bir partisi olsa da, aldığı oylar içinde çoğunluğu emekçiler oluşturmaktadır. Yapılan kamuoyu araştırmaları AfD taraftarlarının arasında işçilerin oranının diğer bütün partilerinkinden yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵ Her ne kadar bunların çoğu Doğu Alman erkek seçmenlerden oluşuyor olsa da,²⁶ araştırmalar AfD'nin Batı Almanya'da da yeni bir "işçi partisi" olma yönünde ilerlediğini göstermektedir. Zira en son yapılan milletvekili seçiminde tüm işçilerin yüzde 19'u AfD'yi tercih etmişti. Buna karşılık aynı seçimde işçilerin sadece yüzde 10'u Sol Parti'yi, yüzde 24'ü SPD'yi seçtiler. Karşılaştıracak olursak: 1998 yılında ülkedeki işçilerin yüzde

22 Nazizmin de böyle bir alternatif planı ve ekonomi politikası olduğunu vurgulayan bir yazı için bkz. Sungur Savran, "Barbarlığın geri dönüşü: 21. yüzyılda faşizm (1) Tarihi kökler: klasik faşizm", *Devrimci Marksizm*, Sayı: 34, İlkbahar 2018, s. 39-41.

23 <http://arbeiterinnenmacht.de/2018/12/04/die-afd-zwischen-neoliberalismus-und-radikaler-rechten/>

24 <https://gercekgazetesi.net/uluslararası/alman-politikasinin-matematigi-sinifa-karsi-sinif>, 29.09.2017.

25 <https://www.heise.de/tp/features/AfD-Waehler-Was-nicht-sein-darf-kann-nicht-sein-3851301.html?seite=all>, Erişim Tarihi: 24.04.2019.

26 ZDF televizyonunun sandık çıkış anketi eski Doğu Almanya'da erkek seçmenlerin yüzde 27'sinin AfD'ye oy verdiğini gösteriyor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859>, 24.09.2017.

49’u SPD’yi tercih ediyordu. İşsizler arasında ise AfD’yi seçenler yüzde 22 iken, Sol Parti’ye oy verenler sadece yüzde 11. Bu veriler bize AfD’nin yükselişinin bir kültür ve kimlik sorunu olmanın çok ötesinde, öncelikle bir sosyoekonomik sorun olduğuna ve özellikle de sosyal demokrat, reformcu politikaların iflas etmesiyle ilişkili olduğuna işaret ediyor. Bu veriler aynı zamanda iş yasalarında yıllardır yapılan “esnekleşme” yönünde değişimlerin, düşük ücretli çalışma ve kısmi süreli çalışma uygulamalarının yaygınlaştırılmasının ve bunun yarattığı güvencesiz çalışma koşullarının önemli rolü olduğunu ortaya koyuyor. Aynı zamanda SPD, Sol Parti ve Yeşiller Partisi’nin yıllardır emek eksenli toplumsal sorunlara sırtını dönmüş olmalarının sonucunda, daha önce kendilerine oy veren emekçi sınıfların yüzünü AfD’ye dönmüş olduklarını ve bu açıdan bir anlamda işçi sınıfını da parçalayıcı bir işlev gördüğünü ortaya koyuyor.²⁷

AfD’nin yükselişinin arkasında yatan nedenler

Diyorlar ki harbi Hitler çıkardı,
Peki, Hitler’i kim çıkarmış
Alaman bankaları ve tröstleri kendilerini tehlikede görmeseydiler
Ve desteklenmeseydiler komünistlere karşı kavgalarında
İngiliz, Fransız, Amerikan ortakları tarafından
Ve hep beraber Nazileri tutup yükseltmeseydiler
Ve Alaman orta sınıfları
Geçenki harbin sonunda darmadağın olmasaydı
Ve bir çift çizmeye Bir kangal sucuğa satılmaya hazır
Ümitsiz, aç, perişan
Yığınlarla serseri dolaşmasaydı kaldırımlarda
Ve ihanet etmeseydi sosyal-demokratlar
Hitler bugünkü Hitler olabilir miydi?
Nazım Hikmet

AfD’nin yükselişi yukarda da belirttiğimiz gibi sadece Almanya’ya özgü değil. Uzun ve yapısal bunalım döneminin karakterini ve eğilimlerini yansıtıyor. Bu bakımdan aşağıda belirteceğimiz **genel ve yapısal nedenler** dünyadaki benzer ön faşist parti ve akımların oluşumuyla AfD’nin yükselişi arasındaki ortaklıklara işaret ediyor:

- Depresyon karakterinde büyük bir bunalım: Dünya ekonomisi saplandığı bu kronik durgunluktan 10 yıldan fazla süredir (2008-2019) çıkabilmiş değil. Durgunluk derinleştikçe bir yanda çeşitli ülkelerde toplumsal ayaklanmalar, dev-

27 Yakın zaman önce ülke çapında gerçekleştirilen bir araştırma 10 Alman’dan 4’ünün sosyal adaleti **çok önemli** bir sorun olarak gördüğünü ortaya koyuyor. <https://yougov.de/news/2017/08/22/vier-von-zehn-deutschen-sehen-soziale-gerechtigkei/>

rimci durumlar söz konusu olabilirken, diğer yanda katliamlar, savaşlar olabiliyor; her iki eğilim birbiriyle çatışma içinde hızla ilerliyor.

- Emperyalistler arasında artan rekabet: Üçüncü Büyük Depresyon'dan bir türlü çıkılamamasının sonucu olarak ve bir sonraki dünya ekonomik krizinin çok daha sarsıcı etkileri olabileceği öngörüsü altında dünyanın yeniden paylaşımı için verilen mücadeleler şiddetleniyor. NATO, AB gibi eski ittifaklar sorgulanıyor; emperyalist sermayeler açısından yeni ilişkiler ve ittifaklara hazırlanmak belirleyici hale geliyor.²⁸

- Bürokratik işçi devletlerinin çöküşü ile birlikte solda liberalizme ve kimlik politikalarına doğru yöneliş, post-Leninist ve ekolojist sol politikaların iflası.

- Avrupa'nın güneyindeki toplumsal mücadeleler ve devrimci dalga²⁹ ertesinde, başta Yunanistan'da Syriza olmak üzere mevcut sosyalist önderliklerin izlediği işbirlikçi, tavizkâr politikaların Avrupa işçi sınıfında yarattığı hayal kırıklığı ve yenilgi duygusu.

- “Küreselleşme”nin refah artışına yol açacağı beklentisinin yoksullaşan emekçi halk ile küçük burjuva kesimlerde yarattığı hayal kırıklığı.

AfD'nin yükselişinde **Almanya'ya özgü nedenler** ise şunlardır:

- Alman emperyalizminin açmazları: Özellikle ihracata dayalı ekonomisiyle Alman kapitalizmi de bu derin krizden ciddi biçimde olumsuz etkileniyor. Öte yandan emperyalistler ve Rusya, Çin gibi büyük güçler arasındaki, hatta NATO'ya üye ülkelerin kendi arasındaki jeostratejik gerilimler karşısında kendine bir yön bulmaya çalışıyor. Ancak kriz koşullarının Alman emperyalizmini gerek içeride gerekse de dışarıda daha saldırgan bir politika izlemek zorunda bıraktığı açık. Merkel'in “ortak bir Avrupa ordusu kurmalıyız” ya da Dışişleri Bakanı Heiko Maas'ın “Avrupa'nın gelecekte karşı karşıya bulunduğu soru şudur: Dünya politikasının öznesi mi yoksa nesnesi mi olacak?” sözlerini³⁰ bu yeni yön arayışının ifadeleri olarak görmek gerekir.

Alman tekelci sermayesinin kendi içinde, AB'ci ve “küreselci” kanadı ile milliyetçi kanadı arasında henüz çözülmemiş bir gerilim var. Milliyetçi-liberal kanat ulusal temelden hareketle ölçeği büyütme ve savaş ve silahlanma ekonomisi üzerine yerleşen bir ekonomi hedefliyor. Ancak ülkede geçtiğimiz yıl yapılan seçimler sonrasında uzunca bir süre çözülemeyen hükümet krizinin de gösterdiği gibi, Alman burjuvazisi karşı karşıya kaldığı sorunların çözümüne dair ortak bir politika hattında anlaşabilmiş değil. ABD emperyalizmi karşısında nasıl bir tavır alınacak,

28 Bu çerçevede Fransa'da Front National, Macaristan'da Jobbik, Almanya'da AfD gibi ön-faşist partilerin, henüz emperyalist nitelikte olmasa da yükselen bir büyük güç olarak Putin'in Rusyası ile iyi politik ilişkiler yürüttüklerini ve elbette bu ülkelerin burjuvazisinin Rusya ile kurmuş oldukları sermaye bağlantılarının önemli rol oynadığını unutmamak gerekir.

29 Bu konuda bkz. Sungur Savran, “Syriza, Podemos, Corbyn ve HDP”, *Stratejik Barbarlık*, (derl.) Özay Göztepe, İstanbul: Notabene Yayınları, 2016, s. 325-356.

30 https://www.focus.de/politik/ausland/muenchner-sicherheitskonferenz-im-news-ticker-mit-spannung-erwartet-von-der-leyen-eroeffnet-sicherheitskonferenz_id_10325713.html.

Çin ve Rusya karşısında nasıl bir politika izlenecek, AB içerisinde çok taraflı mı yoksa başta Fransa olmak üzere müttefik ülkeler karşısında daha saldırgan bir politika mı izlenecek?

Burada belki A-planı ile B-planı arasında bir ayrım yapmak durumu daha iyi kavramak bakımından faydalı olabilir. Dış politikada AB’nin ve Euro-bölgesinin genişletilmesi (AB krizi) ve özellikle ABD (transatlantik paktı) ile yaşanan sorunlar, iç politikada ise işsizler, göçmenler vb. “dışlanan” kesimlerin sosyal politikalar ile topluma entegrasyonu konusunda yaşanan sorunlar, Alman emperyalizminin A-planını gözden geçirmesine ve ağır bir ekonomik kriz koşullarında Avrupa üzerinde Alman egemenliğini sürdürecektir başka bir projeye yönelmesine yol açabilir. B-planı diyebileceğimiz “alternatif” proje ise toplumda öfkeli ve tepkili kesimlerin harekete geçirilmesi, emperyalist devlet aygıtının yeniden yapılandırılması, enerjide dönüşümden vazgeçilmesi, ABD emperyalizmiyle işbirliğinden vazgeçip, Rusya ile Alman sanayisinin enerji ihtiyaçları çerçevesinde ittifak kurarak bir tür “Lebensraum” inşa etmek; bu doğrultuda AB yerine Orta ve Doğu Avrupa’nın stratejik bölgelerinde kontrolü artırma gibi AfD’nin programında da yer alan hedefleri içeriyor.³¹

Günümüzde bazı sol çevrelerde yaygın olan bir görüşe göre “bugün işçi hareketinin özellikle güçten düşmüş ve devrim tehlikesinin namevcut olmasını veri olarak büyük sermayenin aşırı sağ hareketleri desteklemekten bir çıkarı yoktur ve bundan ötürü kahverengi vebaya tutulma tehdidi söz konusu değildir.”³² Böylesi bir kavrayış bir yandan uluslararası burjuvazinin günümüz koşullarında tek seçeneğinin “küreselcilik” olduğunu varsaymak, öte yandan “kemer sıkma” politikalarının işçi sınıfını ve ezilen diğer kesimlerini dünyanın birçok yerinde sürekli toplumsal isyanın eşiğine getirdiğini göz ardı etmek demektir. Başka türlü ifade edersek, bir yanda kapitalizmin bunalımına çözüm üretememenin ve artan emperyalist rekabetin, öte yanda burjuvazinin her geçen gün ensesinde daha fazla hissettiği devrim ve sosyalizm korkusunun “kapitalist mantık” içinde bu tür bir alternatif çözümü dayattığı konusunda tarihten de ders almamak demektir.

Alman emperyalizminin mevcut dünya durumu karşısında değişen çıkarlarını ve yeniden eski saldırgan karakterine bürünme olasılığını içeren bu projede zımnen de olsa savaş kartını oynayanların aslında Hitler’i finanse eden aynı ekonomi çevreleri olduğunu belirtmek gerekir.³³ Bu bakımdan AfD’nin de aslında Alman finans kapi-

31 <http://komaufbau.org/841-2/> ,16.08.2016.

32 Michel Löwy, “Avrupa Aşırı Sağ Üzerine On Tez”, <https://baslangicdergi.org/avrupa-asiri-sagi-uzerine-on-tez-michael-lowy/>.

33 Alman emperyalizminin “aşıl topuğu” olan enerji alanında dışa bağımlılığın giderilmesi ve lityum, kobalt, krom gibi sanayi açısından kritik metallere erişim sağlamak için Alman firmaları arasında işbirliğini hedefleyen Rohstoff-Allianz (Hammadde Birliği) Alman TÜSİAD’ı BDI tarafından 2012 yılında kuruldu. (<https://www.wiwo.de/unternehmen/industrie/bergbau-laeuft-deutschland-in-die-rohstoff-falle/19486464.html>). Bu kuruluşun içinde yer alan Thyssen-Krupp, Bayer, Daimler, VW, BMW, BASF gibi ünlü Alman tekellerinin zamanın en önde gelen Nazi

talinin partisi olduğunu, partinin Alman finans kapitali için, isminin de çağrıştırdığı gibi bir tür “alternatif” B-planını, **şimdilik** örgütsel ve parlamenter biçim altında da olsa, temsil ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

- Almanya’da, içinde sosyal demokratların da yer aldığı koalisyon hükümetlerinin ekonomik krizin faturasını yıllardır işçi sınıfına çıkartmaları sonucunda artan yoksullaşmanın ve güvencesizliğin biriktirdiği öfke de ön faşist hareketlerin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Kapitalistlerin kârları artarken işsizlik ve güvencesizlik artmıştır, gelir bölüşümü ciddi şekilde bozulmuştur.³⁴ Öte yandan güvencesiz çalışanların sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. Almanya’da işsizlerin işgücü içindeki oranının azaltılması, çalışanların reel gelirlerinin düşüklüğü pahasına sağlanabilmiştir. İşsiz kaldığı takdirde düşük işsizlik maaşına mahkûm olma korkusu ile işletmelerin euro bölgesinin geri kalanına ve Doğu Almanya’ya taşınması tehdidi Alman işçilerini çok düşük ücret artışlarını kabul etmeye zorlarken Alman kapitalistlerinin kârlarını ciddi ölçüde artırmıştır. Bu olgular ışığında AfD’nin yükselişinde sermayenin düşük ücret ve esnek çalışma gibi neoliberal politikalarından ve ekonomik krizden olumsuz biçimde emekçi kesimlerin, ancak daha çok işçi sınıfının en yoksul ve örgütsüz kesimlerinin hoşnutsuzluğunun önemli rol oynadığı açıktır.

- AfD’nin yükselişinde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir etken de yıllardır neoliberalizmin etkisi altında yoksullaşmış ve güvencesizleşmiş geniş emekçi yığınların çıkarlarını ve taleplerini savunan bir politikanın yokluğudur. Alman sosyal demokrasisinin yıllardır izlediği sınıf işbirliği, “sosyal taraf” ve milliyetçi temelde işyerini koruma politikasının iflas ettiğini kabul etmek gerekir. Bu politikadır ki, Alman işçi hareketinin söz konusu saldırılar karşısında, her ne kadar belli bir direniş çizgisi etrafında bazı sosyal hakları koruyabilmiş olsa da, oldukça gerilemesine yol açmıştır. Bu bakımdan AfD’nin özellikle SPD’nin ve Sol Parti’nin önceden güçlü olduğu yerlerde önemli destek görmesi anlamlıdır. AfD’nin SPD ile Sol Parti’nin büyük kayba uğradığı yerlerde oy kazanması, çoğu durumda, sözde “solcu” partilerin toplum karşıtı politikalarına (sosyal kesinti, işsizlik, yoksulluk) yönelik bir protestonun ifadesiydi. AfD’ye oy vermelerinin nedeni sorulduğunda partinin seçmenlerinin yüzde 60’ı “diğer partilere yönelik hayal kırıklığı” nedeniyle bu partiye oy verdiklerini söylüyor.³⁵ Bu durum bize partinin seçmenlerinin bir bütün olarak sağcı olmadığını gösteriyor. Bilakis SPD, Sol Parti ve burjuva partilerinin işçi sınıfı karşıtı politikaları izlemelerine duyulan tepki oylarının AfD’nin yükselişinde önemli rol oynadığına işaret ediyor.

AfD’ye kimler destek veriyor?

destekçilerinden olduğunu hatırlatalım.

34 <http://www.devrimcimarksizm.net/tr/icerik/almanya-kekeliyor>

35 <https://www.sueddeutsche.de/politik/afd-bei-bundestagswahl-sechs-grafiken-die-den-erfolgender-afd-erklaeren-1.3681714>.

Alman burjuvazisi

Aslında AfD’nin arkasında yer alan, onu mali açıdan destekleyen sermaye çevrelerinin başında çoğu KOBİ niteliğindeki orta büyüklükte sanayi şirketleri gelmektedir. Özellikle Aile Şirketleri Birliği (Verein für Familienunternehmen) içinde yer alan sermaye çevreleri, partinin baş destekçisi konumundadır. Şu an itibariyle AfD’nin de bu kesimlerin temsilcisi niteliğinde olduğu söylenebilir.

Öte yandan Almanya’nın TÜSİAD’ı olan BDI’nın eski başkanı Hans Olaf Henkel’in hem partinin kuruluşunda yer alan hem de maddi destekte bulunan işadamlarından biri olduğunu daha önce belirtmiştik. Gelgelelim son bir yıl içinde çeşitli Alman ve İsviçre gazete ve dergileri yaptıkları araştırmalarda, AfD partisine, son seçimlerden önce Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar Derneği (Verein zur Erhaltung der Rechtsstaatlichkeit und der bürgerlichen Freiheiten) üzerinden mali yardım yapıldığını ortaya çıkardılar.³⁶ Bu derneğin arkasında August von Finck adlı dünyaca ünlü milyarder bir Alman işadamı olduğu biliniyor.³⁷ *Der Spiegel* dergisinin araştırmasına göre, aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif’in (AfD) ön plana çıkmasına, 88 yaşındaki milyarder August von Finck’ten gelen devasa mali yardımlarla olanak sağlandı. Almanya’da kimliği belirsiz kişilerin partilere mali yardımda bulunmasına ya da partilere AB dışındaki ülkelerden bağış yapılmasına Partiler Yasası’na göre izin verilmiyor. Her parti milletvekili sayısı oranında devlet bütçesinden gelir elde ediyor.³⁸ Bu nedenle ancak dernekler üzerinden bu tür yardımlar yapılabilir. Alman basınına sızan haberlere göre partiye Ocak 2016 tarihinden seçimlerin yapıldığı Eylül 2017’ye kadar en az 6 milyon euro bağış yapıldığı ortaya çıkmış durumda. *Der Spiegel*’in haberi, bu gizli ve kısmen yasadışı finansmanın AfD’nin kurulup geliştirilmesine harcanan birkaç milyon avronun, von Finck’in iş ve finans imparatorluğundan geldiği³⁹ ve AfD’nin yükselişinde büyük bir rol oynadığı sonucuna varıyor.

Bu bağış skandalı aynı zamanda Alman burjuvazisinin bazı kesimleri ile parti arasındaki gizli bağlantıları ortaya koyması bakımından kilit önem taşıyor. Kaynak aktarımının Schweizer Goal AG adlı bir reklam şirketi üzerinden, Baron August von Finck tarafından yapıldığı ortaya koyulmuş durumda. Anlaşılan o ki August von Finck AfD’yi başından beri bilinçli bir şekilde teşvik ediyordu.⁴⁰ Ayrıca her

36 <https://ze.tt/afd-watch-wer-finanziert-die-partei-und-warum/>.

37 <https://www.heise.de/tp/features/AfD-Die-Masken-fallen-3830717.html?seite=all>.

38 AfD parlamentoya girdiği için bir sonraki seçimlere kadar (yaklaşık dört sene boyunca) devlet bütçesinden 400 milyon Euro gelir elde edecek.

39 Mövenpick otel ve restoran zincirinin kısa süre öncesine kadar sahibi olan von Finck, 2013’te 8,2 milyar dolarlık servetiyle, Forbes dergisinin en zengin Almanlar listesinde 10. sıradaydı. Von Finck, vergi ödemekten kaçınmak için 1999 yılından beri İsviçre’nin Weinfelden kentinde bulunan eski bir şatoda yaşıyor. Von Finck, 1990’ların başından beri, neoliberal ekonomi politikalarını ve ortak Avrupa para birimine muhalefeti savunan sağcı partileri destekliyor.

40 Nitekim parti kurucularından Hans-Olaf Henkel *Der Spiegel* dergisindeki söyleşide von Finck ile kişisel olarak sık sık buluştuklarını teslim etti. (<https://www.spiegel.de/plus/august-von-finck->

geçen gün basın tarafından partiyi mali olarak destekleyen büyük sermaye kesiminden yeni bağışçıların da varlığına dair haberlere yer veriliyor.⁴¹ Sonuç itibariyle söz konusu bağış skandalı, özellikle mevcut Alman sermaye çevrelerinin güncel politik yönelişini temsil eden BDI yönetiminin ve Merkel hükümetinin “küreselleşmeci” ve Avrupa Birlikçi politikasına karşı bir muhalif politik hattın adım adım şekillenmekte olduğunu göstermesi bakımından gelecekte de yakından takip edilmeyi gerektiren bir önem taşıyor.⁴²

Ayrıca AfD ile Alman büyük burjuvazisinin önemli bir temsilcisi arasındaki bu özel ilişkinin hem sembolik hem de siyasi olarak gelecek açısından taşıdığı önemli ipuçları üzerinde durmak gerekir. Çünkü tuhaf bir tesadüf gibi görünse de von Finck’in aynı adı taşıyan babası da daha iktidarı almaya çok uzaklarken Adolf Hitler’i ve Nazileri destekliyordu. O ve başka sanayiciler, 1931 yılının ortalarında, Berlin’deki Kaiserhof Oteli’nde Hitler ile bir araya gelmiş ve ona, solcu bir ayaklanma olması durumunda 25 milyon Reichsmark sağlama sözü vermişlerdi. Bu rakam, bugün yaklaşık olarak 100 milyon avroya denktir. 20 Şubat 1933’te Hitler ile yapılan bir diğer gizli toplantıda, Finck ve diğer iş dünyası önderleri, yeni atanmış başbakana, yaklaşan seçim kampanyası için bugünün parasıyla 3 milyon avro sağlamışlardı.⁴³ August von Finck, Hitler’e verdiği desteğin karşılığını aldı. Finck, 1933’te NSDAP’ye (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) katıldı; iş dünyasında ve politikada çok sayıda önde gelen konum elde etti, Musevi mülklerinin “Aryanlaştırılması”ndan çıkar sağladı ve Nazilerin Avusturya’yı ilhak etmesinin ardından, Viyanda’daki Musevi bankası S. M. v. Rothschild’i devraldı. Bu gelişmeyle bağlantılı bir başka ilginç tesadüf de oğul von Finck’in 2010 yılında, Deutsche Gold und Silberscheideanstalt (Alman Altın ve Maden İşleme Rafinerisi; kısaca Degussa) marka adını 2 milyon avroya satın alması ve AfD’yi destekleme planının parçası olarak altın ticaretine girmesidir. Zira Degussa adı, Nazi rejiminin en kötü suçlarından bazılarıyla yakından ilişkilidir. O dönemde şirketin bir alt kuruluşu, Nazilerin toplama kamplarına Zyklon B gazı tedarik ediyordu. Bizzat Degussa şir-

und-die-rechten-der-milliardaer-hinter-der-afd-a-00000000-0002-0001-0000-000160960453.

41 Alman ve İsviçre basını tarafından kısa bir süre önce ortaya çıkarılan yeni gizli bağışçılar listesinde bir dizi Alman işadaminin yanı sıra ünlü Alman havayolu şirketi LTU’nun sahibi ve aynı zamanda gayrimenkul yatırımcısı olan bir milyarder de yer alıyor. <https://www.stern.de/politik/deutschland/afd-spendenaffaere--fast-nur-strohleute-auf-spenderliste-fuer-kreisverband-von-alice-weidel-8643232.html>.

42 AfD örneği bu bakımdan ABD’de bazı büyük sermaye çevrelerinin (örneğin ünlü Amerikalı milyarder Robert Mercer’in) önce Trump’ın seçim kampanyasını sonra da aşırı sağcı Steve Bannon’u bağışlarla desteklemesi ile ilginç benzerlikler taşıyor. <https://www.heise.de/tp/features/Das-Establishment-hinter-den-Rechtspopulisten-3808760.html?seite=all>.

43 <https://www.woz.ch/-9324>. Ayrıca 1930’larda başta Alman büyük sermayesi olmak üzere uluslararası tekellerin Hitler’i ve Nazizmi nasıl desteklediğine dair ilginç bilgiler için bkz. <http://sendika63.org/2017/01/zenginler-onu-sevmeseydi-hitler-bugun-hitler-olabilir-miydi-onder-ozdemir-397593/> ve <http://sendika63.org/2019/03/hitlerin-arkasindaki-sermaye-bmw-ve-quandt-ailesi-540023/>

keti, öldürülen Musevilerin dişlerinden çıkarılan altını eritiyordu.

Alman devlet aygıtı ve hükümeti

Daha önce de belirttiğimiz gibi günümüzde AfD ve diğer aşırı sağ, faşizan yapılanmalar asıl desteği “yukarıdan”, özellikle devlet aygıtından alıyorlar. Bizzat mevcut hükümetin İçişleri Bakanı Seehofer “İslam ülkemize ait değil” ya da “göç tüm sorunların anasıdır” vb. açıklamalarla sokaktaki ve devlet aygıtındaki “hassas vatandaşa” hak veren konuşmalar yaptı. Alman Anayasayı Koruma Teşkilatı (Bundesamt für Verfassungsschutz, kısaca BfV) adı verilen Alman İç İstihbarat Teşkilatı’nın (yani bir anlamda Alman MİT’i) başkanı Hans-Georg Maaßen’in AfD’nin üst yöneticileriyle bir araya geldiği, onlara istihbaratın olası bir takibinden nasıl kurtulacakları konusunda bilgi verdiği ve örneğin Chemnitz’de faşistlerin yaptığı yürüyüşü açıkça desteklediği basında yer aldı. Bu haber üzerine hükümetten gelen istifa talebi karşısında görevinden ayrılmak durumunda kaldı. Gelgelelim İçişleri Bakanı Seehofer’in desteğiyle İçişleri Bakanlığı’nda “özel danışman” görevine getirilerek adeta “terfi” ettirildi.⁴⁴

Ordu ve polis içinde gizli yapılanmalar

Alman devletinin güvenlik birimleriyle faşist hareket arasındaki gizli ilişkiler, sokakta şiddet gösterileri yapan ve paramiliter oluşumların nüvesi diyebileceğimiz yapılarla (örneğin Hooligans gegen Salafisten, Selefilere Karşı Holiganlar; kısaca HOGESA) bağlantılarının olduğu artık gün ışığına çıkmış durumda.⁴⁵ Ayrıca Alman *Welt am Sonntag* gazetesinin verdiği habere göre, Anayasayı Koruma Teşkilatı’nın hazırladığı “aşırı sağcı terör eğilimleri ve potansiyeller” konulu gizli bir raporda çok sayıda aşırı sağcının birkaç ay veya birkaç yıldan beri aktif olduğu, bu kişilerin büyük çoğunluğunun 30 yaşlarında erkekler olduğu ve aralarında polis ve askerlerin de bulunduğu kaydedildi. Yine basında kısa bir süre önce, ordunun özel kuvvetler biriminde “X günü” olarak kodladıkları Almanya’da bir iç savaş senaryosu çerçevesinde darbe yapmayı hedefleyen “Hannibal’in Gölge Ordusu” isimli gizli bir cuntanın varlığı ortaya çıkarıldı.⁴⁶ Kurulma girişimleri başlatılan Avrupa Birliği

44 <https://www.heise.de/tp/features/Von-der-Postdemokratie-in-den-Vorfaschismus-4178644.html>.

45 Bu noktaya işaret eden bir yazı için bkz. Ergin Yıldızoğlu, *Cumhuriyet*, “Faşizme geçit yok!” 13.09.2018.

46 Araştırmalar bizdeki “bordoberelilere” benzer özel komando birlikleri (“Eliteinheit-KSK”) ve bunların inşasında rol oynayan Üniter-Verein gibi gizli örgütlerin varlığını, İç İstihbarat Teşkilatı ile Üniter-Verein arasında teşkilatın eski başkanı Hans-Georg Maaßen’in de katıldığı ortak çalışmalar yürütüldüğünü ortaya koymuş bulunuyor. (<https://www.heise.de/tp/features/Failed-State-BRD-4232674.html?seite=all>, Erişim tarihi: 24.04.2019. Basında bu habere dair diğer kaynaklar için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/1157592/Avrupa_nin_kiyamet_senaryosu.html, <https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/199337-hanibal-ve-asiri-sagci-golge-ordusu>, <https://www.evrensel.net/yazi/82906/alman-emniyetindeki-irkcilar>, <https://t24.com.tr/haber/almanya-da-asiri-sagcilarin-ic-savas-senaryosuna-hazirlaniyor-iddiasi,818740>.

Ordusu ve NATO arasındaki çelişkiler, ABD, Avrupa ve Avrasya hattında kurulma ve bozulma hazırlığında olan yeni ittifaklar açısından değerlendirildiğinde, Alman ordusunda ve emniyetinde aralarında AfD ile bağlantılı kişilerin de bulunduğu ırkçı örgütlenmenin tahmin edilenden fazla olduğu açıktır.

4- Sonuçlar

Faşizme karşı bir çağrıda, onu bir doğal zorunluluk olarak doğuran toplumsal koşullara dokunulmuyorsa, samimiyet aramak boşunadır.

Bertolt Brecht

Faşizmi sınıfsal temelleri olan bir hareket olarak görmek gerektiğini vurgulamaya çalıştığımız bu yazı kapsamında Almanya’da aşırı sağın ve ön-faşist hareketlerin geri dönmekte olduklarını ve ne kadar ilerlemiş olduklarını gösterdik. PEGİDA, AfD gibi ön-faşist hareketlerin ve partilerin basitçe sağ politikaları savunmadıklarını, bunun arka planında, dünya ekonomisinin derinleşen bunalım koşullarında Alman finans kapitalinin olası bir yeni stratejik yönelişinin işaretleri olduğunu ortaya koymaya çalıştık. AfD’nin yükselişinin – ki yakın zamanda kamuoyu araştırmalarında partinin oyu yüzde 17’lere çıkmış görünüyor - toplumda giderek yayılan sağcılışmanın basit bir ifadesi olmadığını, bilakis Alman egemen sınıfının yaşadığı çıkar çatışmaları ve sınıfsal çelişkiler doğrultusunda, medyada, politikada ve devlet aygıtında, ama özellikle de burjuvazi tarafından bilinçli olarak “yukarıdan” teşvik edildiğini gördük.

Burada unutulmaması gereken şu noktadır: AfD henüz tam anlamıyla şekillenmiş ve son halini bulmuş bir parti değildir. AfD hali hazırda yüzlerce neo-nazi örgütü ile ilişkide olmakla birlikte, bunlar içerisinde küçük burjuvazinin nispeten daha eğitilmiş ve daha varlıklı kesimini temsil etmektedir. 1930’ların Nazilerinden farklı olarak AfD ve çevresindeki faşizan yapılanmalar henüz kitlesel bir hareket olabilmiş değiller. Bununla birlikte önümüzdeki dönemde paramiliter bir yapının oluşması, yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi ordu, polis içindeki gizli yapılanmalar ve verilen destekler dikkate alındığında güçlü bir olasılıktır.

Buradan vardığımız sonuç, egemen sınıfın ister neoliberal ister sosyal demokrat politikalarla olsun, ekonomik bunalıma çare üretemediği durumda, faşizmin yeniden canlanmasına uygun bir ortamın oluştuğu. Böylesi bir ortamda yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik karşısında duyulan kaygı ve egemen sınıflara karşı öfke, kapitalizme değil, yabancılara, temizlenmesi gereken toplumsal kesimlere (Yahudiler, Müslümanlar, göçmenler, farklı ırktan olanlar, eşcinseller) yöneliyor. Bununla birlikte her ne kadar faşistler göçmenlere, azınlıklara, cinsel azınlıklara vb. saldırıyorlarsa da, nihai hedefin, krizden çıkmak için burjuvazinin çözümünün örgütlü işçi sınıfını darmadağın etmek olduğunu bir an bile gözden uzak tutmamalıyız. Bu yazıda AfD’nin bir ön faşist parti olarak nihai hedefinin işçi hareketini dağıtmak

olduğunu saptamış bulunuyoruz. Bu bir anlamda Trotskiy’in önermesinin geçerliliğinin günümüz Almanya’sında doğrulanması demektir.

Vardığımız bir diğer sonuç, AfD partisinin Alman burjuvazisi ve devlet aygıtı için günümüz kapitalizminin çözümsüz bunalım koşullarında tepkisel ve otoriter bir baskı rejiminin inşasında bir tür “aktarma kayışı” işlevi gördüğüdür. Her ne kadar AfD’nin henüz bir iktidarı ele geçirme tehdidi bulunmasa da, bir sonraki ekonomik krizin şiddeti ve derinliği karşısında, yani koşullar değiştiğinde, bu partinin faşist olan kanadının kopması ve dümene geçmesi kuvvetle olasıdır. Söz konusu kanat ileriye dönük olarak tüm faşist kadroları, bu arada paramiliter unsurları da gün yüzüne çıkarıp tek bir çatı altında toplamak isteyecektir.⁴⁷ AfD vb. ön faşist partilerin tabanı şimdilik küçük burjuvaziye ve kısmi olarak da işçi sınıfına dayansa da yarın şartlar değiştiğinde paramiliter örgütlerin şiddet uygulamaları ile hızla işçi sınıfının geniş kesimlerini yıldırarak yanına çekmeye soyunacaktır. Kaldı ki, alternatif bir sosyalist politikanın mevcut olmaması nedeniyle bu partinin geniş emekçi kesimlerden aldığı oyların da arttığını yukarıda göstermiş bulunuyoruz. Bu nedenle, belirtmek gerekir ki;

Ezici çoğunluğu proleterleşmiş olan toplumlarda hâlen belirli bir örgütlülüğe sahip emek hareketlerine karşı açık terörist yönetim oluşturmak olanaklı değildir. (...) faşizm burjuvazi için, kendi hâkim konumunu da tehlikeye sokabilecek, devrimci kalkışmaları tetikleyebilecek ve kontrol edilmesi çok zor bir süreçtir. Faşizm, sınıf tahakkümünün iç ve dış koşullar nedeniyle sarsılması durumunda burjuvazinin başvuracağı “ultima ratio”, yani son çaredir.⁴⁸

görüşüne katılmak mümkün değildir. Alman burjuvazisi, zaten tekelci kapitalizmin bu yapısal bunalımına “son çare” olarak, faşizme yönelmeyi bir alternatif proje olarak bir kenarda tutmakta, AfD partisi marifetiyle işçi sınıfını da yanına çekmeye çalışmaktadır. İşçi sınıfının bu yönelişe karşı olası direnişine de paramiliter kitaları yapılandırarak hazırlanmaktadır.

Bu nedenle faşizmin zaferi ile işçi sınıfının yenilgisi arasındaki zorunlu bir tarihsel bağ olduğu gerçeğini göz ardı etmemeliyiz. Faşizm ile proleter devrim teh-

47 Aziz Şah, <https://gercekgazetesi.net/uluslararasi/alman-politikasinin-matematigi-sinifa-karsi-sinif>, 28.09.2018.

48 Murat Çakır, “1933’ün tekrarı mümkün mü?”, *Yeni Yaşam*, 25.09.2018. Yazarın aynı yazıda “1914/18-1939/45 benzeri büyük bir dünya savaşı, olası tarafların nükleer cephanelerinin karşılıklı yıkıcı etkisiyle pek gerçekçi bir senaryo değildir ve tüm dünyayı yaşanmaz kılma potansiyeli, kapitalist krizden çıkış aracı olmasını engellemektedir” görüşü ise kapitalistlerin rasyonel ve sağduyulu olacakları varsayımına dayanmaktadır ki; sistemin iki dünya savaşına varan akıldışı işleyişini göz ardı etmektedir. Ama daha önemlisi şudur: Bir Üçüncü Dünya Savaşı’nın eşliğine gelindiğinde (yakın geçmişte Trump’ların, Putin’lerin, Poroşenko’ların dünyasında her şeyin bir kıvılcıma bağlı olduğu böyle bir durumla kaç defa karşılaşıldığını hatırlayalım), uluslararası politikada savaşı önleyici bir mekanizma mevcut mudur? Böylesi bir durumda burjuvaların “sağduyusu”na mı yoksa işçi sınıfının bunu önleyebilme gücüne mi güvenelim?

didi arasındaki ilişkiyi ele alırken Mandel, Otto Bauer’ın faşizmi tahlil ederken şu noktayı doğru gördüğünü belirtir⁴⁹: “Faşizm, burjuvazi proleter devrimiyle tehdit edildiği anda kazanmadı. Daha önce proletarya zayıflatıldıktan ve savunma durumuna itildikten sonra, devrimci dalga zaten çekildikten sonra kazanır faşizm”. Bununla birlikte, günümüz faşizminin gelişme eğilimlerini dikkate alırken atlama-mamız gereken şu uyarıyı yapar:

Bu tahlil, faşizmin sadece “Bolşevik tehlikeye” karşı bir cevap olduğu yolundaki kaba reformistlerin de benimsedikleri, faşistlerin kendi tezlerine ne kadar üstün olursa olsun, gene de İtalya’da 1918’den 1927’ye, Almanya’da da 1929’dan 1933’e kadar kapitalizmi sarsan derin **yapısal** bunalımın belirleyici önemini göremediği için zayıf kalmaktadır. Bu bunalım toplumsal düzeni güçlendirmemiş tersine zayıflatmıştır ve böylece de işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesine yönelik bir stratejinin nesnel olanaklarını azaltmak yerine artırmıştır.⁵⁰

Tam da bu nedenle bir amacı da faşist tehlikenin küçümsenmesine karşı sosyalistleri uyarmak olan bu yazıda işçi sınıfının en dolaysız ekonomik ve siyasal çıkarlarını **bağımsız** bir politik hatta savunmanın önemini ne kadar vurgulasak azdır. SPD, Sol Parti, Yeşiller Partisi ve sendika bürokrasisi, Alman burjuvazisinin bir kanadını destekleyen, uzlaşmacı politikalarla bağımsız bir politik hattın izlenemesinde önemli bir sorumluluğa sahiptir. Şayet dünya ekonomik krizinin emperyalist burjuvaziye çözüm olarak faşist devlet biçimini dayattığı koşullar aynı zamanda sermaye ile emek arasındaki sınıf mücadelesinin daha şiddetlenmesi anlamına geliyorsa ki biz o kandayız, o takdirde sosyal demokrat, reformcu politikaların (sosyal politika, refah devleti) burjuvazinin rızasıyla hayata geçmesi olanaksızdır. Bu bakımdan sınıf işbirlikçi ve reformist politikalara son veren, işçi sınıfının AB politikası karşısında milliyetçi olmayan sınıfsal temellerde alternatif bir politikaya ihtiyacı vardır. Alman emperyalizminin ve tekelci kapitalizminin bir B-planı olduğunu kavradığımız ölçüde, işçi sınıfının da burjuvaziden bağımsız bir politik mücadele yürütmesi gerekmektedir. Bunun pratikte anlamı geçmiş yılların deneyimlerini de dikkate alarak, burjuvazinin “ilerici” kesimleriyle bir Halk Cephesi etrafında ittifak etmekten uzak durmaktır. Faşizmin asıl amacı işçi hareketini daha iktidarı ele geçirmeden önce kırmak ve geri püskürtmek olduğundan, faşizm kazanmadan, örgütlü işçi hareketini, sendikaların milyonlara varan üyelerini, reformist partilerin üye ve seçmenlerini kazanmaya çalışmak ve birleşik işçi cephesi etrafında sınıf mücadelesini yükseltmek öncelikli bir görev olarak önümüzde durmaktadır.

49 Mandel, age., s. 37-38.

50 Mandel, age., s. 37 (vurgu yazara ait).

Finlandiya ve yeni-faşist hareketler

Muzaffer Ege Alper

Giriş

Kuzey Avrupa’da bir şark pazarındasınızdır, etrafınızda kebabçılar, ortada tavi la oynayan insanlar, arka planda çalan bir Arap ezgisi vardır. İnsanlar koyu tenli, kısa, çelimsizdirler ve farklı giyinirler. Tam ortalarında ise bir grup yerel genç, uzun boylu, kar beyazı tenli, yeşil renkli mohavk saçları ve yırtık kot pantolonları, mensubu oldukları aşırı sağcı grubun ismi üstlerinde, ellerinde de bayrakları, geri kalan herkese inat edercesine dururlar. Bir grup çocuk Nazicilik oynuyor der gülersiniz. Toplu ulaşım araçlarında size dik bakanları fark edersiniz, karşılık verdiğinizde “burada ne işin var?” sorusu gelir. Kuzey ülkelerinin meşhur kahve aralarına katılmak isterseniz, son derece kibar, eğitilmiş ve liberal iş arkadaşlarınızın “Lenin hazır buradayken işini bitirmeliydik”, “Batının ve Amerika’nın çıkarlarını koruyabilmek için NATO’ya girmeliyiz” (Finlandiya Avrupa birliği üyesidir ancak NATO’nun dışındadır) demelerine şahit olabilirsiniz. Başka bir zaman, kiralık ev ararken baktığınız bir evin sahibi sizi “teröristlere ev vermiyoruz” diye kovar.

Bu tip tekil olaylar bir sonuca varmak için tabii ki yetersizdir. Bunların, 2008 krizine veya toplu sığınmacıların yarattığı “şok”a karşı verilen geçici bir tepki olduğu söylenebilir. Hem Finlandiya polisinin verilerine göre en keskin aşırı sağ örgütlenmelerden birisi olan “Odin”in askerleri’ topu topu 60 kişiden oluşmakta. Bu kadar marjinal bir hareket için tehlike çanlarını çalmaya değer mi? Diğer yandan, yeni faşist hareketin tarihi masum laf atmalardan, barışçıl “Müslümanlar dışarı” eylemleri düzenlemekten biraz daha fazlasını içeriyor. Norveç’te 77 sosyal demokrat genç ve

çocuğun katledilmesiyle sonuçlanan eylem daha hafızalarda taze, fail Breivik eylemden kısa süre önce Müslümanların ve onları savunan yerli unsurların zorla ülke (ve batı) dışına çıkartılmasını savunduğu “Avrupa’nın bağımsızlığı deklarasyonu” isimli manifestosunu internet üzerinden yayımlamıştı. 2016 yılında Helsinki’nin merkezinde düzenlenen bir aşırı sağ gösteride ise, “Naziler dışarı” diye bağırarak bir genç, Kuzey Direniş Hareketi adlı aşırı sağcı grubun üyeleri tarafından “disipline edildi” ve ertesi gün hayatını kaybetti. Tüm bunlar, ikinci ve daha karanlık bir olasılığın varlığına işaret ediyor. Acaba geçen yüzyılın başında düşen monarşilerin eşliğinde kızıl bayrakları dalgalandıran değişim rüzgarları, bugün çökmekte olan Avrupa birliğinin ardından faşizmin bayraklarını mı dalgalandırıyor? Bu soruya kesin bir cevap vermek için çok erken; ancak belli ki bu gelişmeleri daha yakından takip edebilmek elzem. Bu yazıda bunu, Finlandiya örneği üzerinden yapmaya çalışacağız.

Neredeyiz?

2019’da Finlandiya 102. yaşını kutluyor. İşçi sınıfının büyük atılımlar ve buna oranlı büyük bozgunlar yaşadığı ülke tarihinde, siyasal yaşam da buna uygun olarak derin çalkantılar yaşamıştır. Aşırı sağın güçlendiği, sosyal demokrasinin ise giderek yozlaştığı bugünlere Finlandiya nasıl geldi?

Yapılan giriş okuyucuya abartılı gelmiş olabilir. Sonuçta Finlandiya uluslararası prestijini halen korumaktadır, Amerikan “demokratik sosyalistleri” gözlerini büyük oranda kuzey ülkelerine dikmişlerdir ve geleceği burada görmektedirler. Benzer şekilde Amerikan gerici de, aynı hevesle olmasa dahi, bu ülkelere bakıp “ırksal saflığın olumlu toplumsal sonuçlarını” görmektedir. Finlandiya yöneticileri de bu durumun farkındadır, ağızlarından “Finlandiya’nın yükselen marka değeri” gibi işletmecici sözleri düşmemektedir. Sonuçta bu ülke değil mi, her seferinde “dünyanın en mutlu halkı” seçilen, en iyi eğitim şartları ve çıktıları olan, LGBTQ+ hakları açısından en gelişmiş yerler arasında gösterilen, basın özgürlüğünün en fazla, yolsuzluğun en az olduğu? Aslında Finlandiya, eski muhafazakar başkanı Sauli Niinistö’ye benziyor, uzaktan bakıldığında kitap fuarında herkesin arasında alçak gönüllü biçimde merdivenlerin üzerinde oturduğu fotoğraf gözüküyor ama biraz yakından bakınca giderek esnekleştirilen çalışma koşulları ve özelleştirilen yüzyıllık kamu kurumlarını görüyorsunuz. Anketlere bakmayı bırakıp Finlandiyalılarla konuştuğunuzda “en mutlu halkız çünkü intihar oranımız yüksek, mutsuzlar eleniyor” ya da “en mutlu halk biz isek, bu sadece dünyanın geri kalanının ne kadar beter olduğunu gösterir” cevabı alırsınız.

Finlandiya bağımsızlığına 1917 yılında, Lenin, Stalin ve Trotskiy’in ortak imzasını taşıyan bir kararname ile kavuştu. Çok yoğun bir sınıfsal çatışma ortamı içinde dahi, toplumsal mutabakat ulusal bağımsızlık yönündeydi. Daha sonraları Finlandi-

ya sosyal demokrasisinin temellerini oluşturacak cinsiyet eşitliği, oy verme hakkı, çocukların çalışma yasağı gibi ilerici kavramlar bağımsızlıktan çok daha önce Finlandiya sosyal demokrat partinin (SDP) manifestosunda yerini almıştı. Gerçekten de, başta ütöpik gözükene bu ilkeler daha sonraları adım adım yürürlüğe kondu. Tabii bunların hiçbirisi kolay olmadı. Bağımsızlığın hemen ardından sosyalist devrim ilan eden SDP, halkın içinde yoğun destek bulsa ve en sanayileşmiş şehirleri elinde tutsa da, Almanların desteklediği Fin beyazları tarafından yenilgiye uğratıldı. İç savaş sırasında ülkenin yüzde biri hayatını kaybetti, daha fazlası da ülke dışına kaçtı. Bu kaçanların daha sonra Amerikan ilerici siyasetinde rol almaları ve tam da bu nedenle muhafazakar Amerikalılar tarafından nefretle karşılanmaları da tarihte ilginç bir nottur. Yine bir başka ilginç not ise, yeni bağımsızlığını kazanan Finlandiya'nın kısa bir süreliğine de facto Alman sömürgesi olması ve bunun uzun süreye yayılmasını engelleyen tek şeyin Almanların ilk dünya savaşını kaybetmeleri olmasıdır. Bununla birlikte, savaş sonrası Alman-Fin işbirliği giderek yoğunlaşmış ve otuzlu yıllarda çok geniş tabanlı faşist örgütlenmeler oluşmuştur. Bunların en bilinenlerinden Lapua kadın hareketi toplumsal etkinliğini ikinci dünya savaşı sonuna kadar korumuştur.

Bildiğimiz haliyle Finlandiya'nın oluşumu ise İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlar. Almanlarla birlikte Sovyetler Birliğine karşı savaşan Finlandiya, yenilgisi sonrası Paris Antlaşmasıyla birlikte içindeki faşist yapılanmaları yasaklar ve Sovyetler Birliğiyle iyi ilişkiler geliştirir. Gerçekten de, yıkılana kadar Sovyetler Birliği Finlandiya'nın en yakın ticaret ortağı olacaktır. İç savaş yenilgisi üzerine Kautsky tarzında “evrimci” bir hatta yeniden kurulan SDP ise bu yönelimin önemli yürütücülerinden olacaktır. Yine bu dönemde, komünistler de Fin Halkının Demokratik Birliği isimli şemsiye örgüt aracılığıyla yasal siyaset yapma olanağına kavuşmuştur. SDP'nin ilerici uygulamaları sadece manifestolarına sadık oluşları veya ideolojik konumlarından değil, aynı zamanda ülke içindeki devrimci hareketlerin gelişmesinden ve yeni bir iç savaştan korktukları için de olmuştur. Sovyetlerin yıkılışına kadar Finlandiya politikasının temel hatlarından birisi, bir yandan refah devleti uygulamaları diğer yandan da komünist partisini sistem içine çekmek yoluyla, hem Sovyetler Birliği ile dostane ilişkileri korumak hem de ülke içinde ortaya çıkabilecek radikal akımların önünü almak olmuştur. Finler buna “komünistleri kucaklayarak boğmak” stratejisi ismini verir.

Savaş sonrası Finlandiya politikasının en önemli ismi ise ne SDP'den ne de güçlenen komünist hareketten gelir; “merkezci”, “sosyal muhafazakar” Urho Kekkonen kırsal nüfusun etkisiyle uzun süre, neredeyse otuz yıl ülkenin başında olmuştur. Gençliğinde, iç savaş sonrası kızıkların katli sürecinde bizzat yer alan Kekkonen, tarihin cilvesi ve büyük ticaret hacminin cazibesıyla, Sovyetlerle yakın ilişkiler kurar. Sovyetler liderliğinin, “açıkça burjuva” olan hükümetleri “sınıf hainlerine” tercih

eden yaklaşımları da bunda etkili olmuştur. Finlerin Kekkosllovakya iktidarı dedikleri bu dönem, refah devletinin büyüdüğü ve sosyal barışın, Kekkonen'in otoriter uygulamalarının da etkisiyle, büyük oranda korunduğu bir süre olmuştur. Sovyetlerin çöküşüyle birlikte en büyük ticaret ortağını kaybeden Finlandiya, neredeyse on yıl süren bir krizin içine girer. Bu süre içinde Avrupa Birliğine yakınlaşma politikası ve neoliberal reformlar uygulanmaya başlanır. Yine aynı süreçte SDP "evrimci sosyalist" ceketini tamamen çıkarıp partiyi üçüncü yolcu çizgide yeniden oluşturur.

İşte Finlandiya bu sürecin sonucunda 1980-90 arasında altın çağını yaşamış ve sonrasında yozlaşma sürecine girmiştir. Avrupa siyasetine benzer şekilde "dış borç dengesi", "mali dengeler" argümanları sosyal uygulamaların geri çekilmesi için bahane oluşturmıştır. Ülke dışından bakanlar, Finlandiya'nın muazzam eğitim başarılarını görürken, giderek özelleştirilen eğitimi ve bu süreci durdurmak için neredeyse her sene bir büyük grev örgütleyen eğitim ve üniversite emekçilerini gözden kaçırıyor. Merkez partinin zengin işadamı lideri ve başbakan Juha Sipilä'nın, ailesinin sahip olduğu şirketlerle kamu sözleşmeleri yapması, meşhur vergi kaçırma adalarında hesaplarının olması tanınmış gelmiyor mu? Yine bu merkez partisi sayesinde, daha önceden marjinal kabul edilen aşırı sağcı "Gerçek Finler Partisi" de hükümet ortağı olmak yoluyla ana akım hale gelmiştir. Gerçek Finler Partisi'nden savunma bakanı olan Jussi Niinistö bugün açıkça Finlandiya'nın faşizmle dans ettiği geçmişi övebilmektedir. Yine bu hükümet defalarca sosyal sağlık hizmetlerini "reform" etmeye çalışmakta ve (şimdilik) başarısız olmaktadır. En son deneme sonrası hükümet, seçimlerden bir ay önce, istifa etmek zorunda kalmıştır. Finlandiya halkı refah devleti kazanımlarını tamamen kaybetmeye direnmektedir.

Kısa Finlandiya tarihini böylece bugüne bağladık. Ana akım anlatıya göre, önce en büyük ticaret ortağının, daha sonra da en önemli şirketi olan Nokia'nın çöküşü üzerine, yoğun göçmen işçi ve sığınmacı baskısı altında Finlandiya halkı sağ refleks göstermiş, bu refleks ise devlet tarafından "kucaklanarak boğulmaya" çalışılmıştır. Birçokları, ilk başlarda bunun başarılı olduğunu da düşündü; sonuçta gerçekten de aşırı sağcı "Gerçek Finler Partisi" bölünmüş, partinin kurucusu da dahil mecliste olan kadrolarının büyük kısmı Mavi Reform adlı yeni bir parti kurmuş ve eski partilerindeki Nazi selamı çakan ırkçıları ("etnik milliyetçiler") sertçe eleştirmiş ve "onlarla aynı değerleri paylaşmadıklarını" ifade etmişlerdir. İşte hikaye burada farklılaşmaya başlıyor; çünkü 2019 Nisan'ında yapılan son genel seçimde Mavi Reform partisi %1 oyda kalırken, söylemini giderek sertleştiren Gerçek Finler, en yüksek oyu alan Sosyal Demokrat Parti'nin sadece %0.2 gerisinde kalarak %17.5'lik oya ulaşmıştır. Bunu anlamaya çalışmadan önce, Gerçek Finler Partisinin tarihine biraz daha yakından bakacağız.

Gerçek Finler Partisi (PS) tarihi iki aşamadan oluşuyor: iktidara gelmeden önce ve sonra. Timo Soini tarafından yaklaşık 20 yıl önce kurulan ve liderliği sırasında

bindelik oy oranlarından %20 desteğe çıkan parti, esas olarak Finlandiya'nın kırsal kesimlerinin desteğini alıyor. Muhafazakarlar ve keskin milliyetçilerin bir ortaklık projesi olan parti, Avrupa genelinde yükselen ırkçı siyasetle benzerlikler taşısa da son zamanlara kadar kendini onlardan farklı tanımlıyordu. Parti 2008 krizine kadar marjinal bir hareket olarak kaldı. Kriz anına kadar ülkeye hakim olan Avrupa merkezli liberal düşünce, kriz sonrasında aşınmaya başladı. İşte Timo Soini'ye PS'i siyasetin merkezine taşıma fırsatı veren de o sırada uyguladığı Portekiz ve Yunanistan karşıtı söylemler oldu. Tarihsel açıdan Almanya'ya kültürel olarak yakın olan Finlandiya'da bu ülke insanların tembel oldukları ve geri kalan Avrupa ülkelerini sömürdükleri propagandası kolay kabul gördü. 2007 seçimlerinde hala yaygın olan Avrupa hevesi, 2011 seçimlerinde savunulması zor duruma gelmişti. Tam da bu sırada PS %20'lik oylara sıçramayı başardı. Soini "sıradan, et yiyen" bir insan olduğu propagandası ile şehirli (ve artan oranda vejeteryan) elitlere tepki duyan kırsal kesimin sempatisini kazanmanın yanında, işçilerin de temsilciliğine soyundu. Komünist geleneğin tamamen yok olduğu, eski komünist partilerin kimlik siyasetçi yeni sol ve çevreci partilere evrildiği Finlandiya'da, "sosyalizmsiz işçi sınıfı partisi" anlayışı kabul görebildi. Soini interneti etkin kullanarak, sivri dilli blog yazıları aracılığıyla kentli gençlikle de bağlantı kurmayı başardı. İrkçılık, ayrımcılık, şiddet veya nefret içeren ifadelerin sınırlandırılmasını hedefleyen yasa ve tutumları eski sosyalist ülkelerdeki 'politik doğruculuk' ile ilişkilendiren gençlik, Soini'nin lafını esirgemeyen tavrından etkilenmişti. Ülkede geleneksel sola dair eser olmasa bile, bu durum aşırı sağcıların solu öcü gibi gösterme çabalarına engel olmadı. Tersine, işçi sınıfından ziyade ağaçlarla, sınırların kaldırılmasıyla ve marjinal kimliklerin savunulmasıyla meşgul "sol" partiler PS için kolay hedef oldular. PS tarafından dolaşıma sokulan kızıl-yeşil işbirliği tehlikesi fikri, giderek diğer sağ partiler tarafından da kullanılabilir hale geldi. Bu süreç sonucunda PS, 2015 seçimlerinde de yüksek oy oranını korumayı başardı ve koalisyon yoluyla iktidara geldi.

2015 yılında kurulan Merkez Partisi, Ulusal Koalisyon ve PS hükümeti, PS tarihi içinde bir dönüm noktası oldu. Tüm Avrupa'da yürürlükte olan kemer sıkma politikası Finlandiya'da da uygulanmaya başladı ve daha önceden Yunanistan'ın verdiği tepkiyi küçümseyen Fin sağcısı, kendi karşılaştığı bu uygulamayı kabul lenemedi. Kemer sıkma politikası sonucu yaşam standartlarındaki gözle görülür düşüş, göçmen karşıtlığını iyice azıttı: "Kendimiz zor iş buluyorken yabancıları neden besleyelim?" Hükümetin göçmenleri ve sığınmacıları kabul etmeme çabalarına rağmen, Avrupa birliği anlaşmalarının tanımladığı kotaların zorlamasıyla, otuz bine yakın sığınmacının ülkeye kabul edilmesi bardağı taşıran damla oldu. Soini'nin sivri dilli blog yazıları da yetmedi ve partisinde istenmeyen adam durumuna düştü. Bunu fırsata çevirmeye çalışan Soini, meclisteki diğer partililer ile birlikte PS'in muhafazakar taraftarlarını yanına çekmeyi hedefleyerek Mavi Reform partisini

kurdu. Belli ki Soini bunu yaparak ırkçılarla anılan partisinin zedelediği imajını düzeltmek ve ana akım tarafından daha kolay kabul edilebilir bir hareket yaratmak peşindeydi. Seçim sonuçlarından da açıkça görülüyor ki evdeki hesap tutmadı ve PS'in oy oranı yakın seviyede kalırken, Mavi Reform %1'e düştü. Bunun gösterdiği bir diğer sonuç ise, yeni liderlik altında çok daha sertleşen ve 2016 yılındaki cinayetle anılan "Finlandiya direniş hareketi" adlı faşist terör örgütünden kendini ayırtırmaya gerek bile duymayan PS'in, toplumun %17.5 gibi ciddi bir kesiminden destek gördüğü.

PS yeni yönelimiyle birlikte dağınık halde duran aşırı sağ örgütleri kendine çekmeyi de hedefliyor. Finlandiya Direniş Hareketi dışında, Odin'in askerleri, "Sınırlar Kapatılsın" gibi daha küçük örgütler buna dahil. Bunu yapmak için partiyle yarı-resmi ilişkide olan "MV-Lehti" ("Bu ne halt"), dergisi kullanılıyor. Bu dergide yeni-Nazi Finlandiya Direniş Örgütünün bildirileri de yer buluyor. Yeni liderliğin göçmenlik karşıtı sert söylemleri popüler olsa da, serbest piyasa ve NATO taraftarı görüşleri tartışma konusu. Öyle gözüküyor ki, yeni-Naziler arasındaki tartışma başlıklarından birisi Rusya-Amerika karşıtlığı. Yeni-ateist, yeni-paganist akımlar serbest piyasacılık ve NATO taraftarlığı yaparken, Hristiyan gericiileri Rusya'nın "Hristiyan uyanışı" ikliminden etkilenmiş gözüküyor.

Nokia liberalizmi ve çöküşü

Sovyetler birliğinin çöküşü, bunun getirdiği ekonomik ve ideolojik sonuçlar, aşırı sağ akımların yakın tarihindeki ilk dönüm noktası ise, 2008 krizi sonrası ikincisini oluşturur. Finlandiya özelinde, bu tarihin küresel kriz dışında bir anlamı daha var: Nokia'nın düşüşü. Halk arasında Nokia'nın başarısı ve Avrupa Birliği üyeliği, Finlandiya'nın 1991 sonrası krizinden çıkış anı olarak algılanır. Sovyetlerle yürütülen yoğun ticaret ilişkisinin sonlanması sonrası, Nokia'nın dünya çapında parlayan bir marka olarak ortaya çıkması, iletişim teknolojileri temelli yeni bir istihdam ve birikim stratejisi yaratmıştır. Aynı zamanda Fin kökenli ilk çok uluslu şirket olarak Nokia, Finlandiya'nın soğuk savaş sonrası dünyaya uyumunu da temsil etmiştir. Tüm bunlar dahi halkın imgeleminde Nokia'nın neye karşılık geldiğini anlamaya yetmez.

Nokia, Finlandiya'nın bağımsızlığından önce kurulmuş bir şirket, 1865 yılında aynı ismi taşıyan bölgede kurulmuş. Kağıt, plastik, robotik gibi farklı alanlarda iş yapan şirket, 1970 ile birlikte elektronik ve telekomünikasyon sektörlerine girmiş. 1991 sonrası krizden ülkenin geri kalanı gibi etkilenen şirket, mobil iletişim ve cep telefonu sektörüne yoğun yatırım kararı almış. 1992'de Vodafone ile yapılan antlaşma GSM'i (mobil haberleşme için küresel sistem, 2G standardı olarak da bilinir) dünyanın en yaygın kullanılan mobil iletişim standardı haline getirmiş. Tüm bu süreç, gelecekte ülkenin ekonomisinin (GSMH) %4'üne karşılık gelecek şirketin önü-

nü açmış. Eğitim dahi bu süreçten etkilenmiş, daha iyi yazılımcılar, mühendisler ve veri bilimcileri yetiştirmek üzere reformlar yapılmış. Böylece Nokia sadece büyük bir şirket olmanın ötesinde, Finlandiyalılar için bir gurur kaynağı olmuştur. Bu gurur beraberinde bir kimlik de getirmiştir, öyle ki 2008 yılına kadar ülkeye hakim olan anlayışa “Nokia liberalizmi” de denir: Çevrecilik, hayvanseverlik, LGBTQ+ haklarına duyarlılık gibi unsurlarla tarif edilebilecek bir kentli kimliği ve bunlara eşlik eden sosyal izolasyon, eğitim elitizmi, işçi ve köylüyü küçümseme...

Finlandiya ekonomisi 2008 ve 2014’de iki şok yaşadı ve halen 2008 öncesindeki seviyeye ulaşabilmiş değil. Yine aynı dönemde Nokia’nın ekonomideki payı %4’den %0.4’e geriledi. İşçi çıkararak bir süre daha ayakta duran Nokia en sonunda Microsoft’a kiralandı. Bu süreçte iktidarda olan sağ koalisyon hükümetleri, kemer sıkma politikası ile birlikte ekonomide liberalleşme reformlarını ortaya sürdü. Bu süreç, 2011 yılına kadar Avrupalılık kimliğinden gurur duyan Finleri derinden etkiledi, para birliğinde olmayan diğer kuzey ülkelerine göre toparlanmanın çok daha yavaş oluşu ve alışılan refah devleti uygulamalarının hızla kaybedilmesi tepki doğurdu. Artan sığınmacı akımı ve Avrupa Birliği’nin her ülkeye kabul etmesi gereken sığınmacı sayısı için kota koyması, tepkinin Avrupa Birliği ile birlikte sığınmacı ve göçmenlere yönelmesine neden oldu.

Sağ koalisyon hükümetleri bu dönemde uluslararası marka değerlerini korumaya çalıştılar. Finlandiya’nın sadece teknoloji alanında değil, sosyal alanda da girişimci bir ülke olduğunu söylediler. Gerçekten de birçok ülkede tartışılan evlrensel temel gelir uygulaması için bir pilot çalışma da Finlandiya’da yapıldı. Tam istihdam hedefinden çoktan vazgeçmiş “solcu”ların yeni modası olan bu programın Finlandiya’da da tartışılması ve denenmesi sosyal girişimcilik değil de neydi? Tabii perde arkasında gözden kaçan, bu uygulamanın liberal solcuların zannettiği gibi “insanları çalışma zorunluluğundan kurtarıp özgürlükler alanına taşımak” gibi bir amacının olmamasıydı. Tersine, uygulamayı öneren ve pilot çalışmayı yürürlüğe koyan Merkez Parti iktidarı açıkça işsizlik maaşının yerine, çalışmayı daha fazla teşvik edecek bir sistem arayışında olduklarını söylüyordu. Daha da açıkçası, yarı-zamanlı veya esnek sözleşmeli ve düşük ücretli işlerde çalışmayı daha mümkün kılmak için toplumdan şirketlere, dolaylı olarak, kaynak aktarımı hedefleniyordu.

Kriz reformlarıyla birlikte, işsizlik maaşı uygulaması büyük kısıtlamalara tabi olmuştu, örneğin işsiz durumda olan birisine devlet herhangi bir iş gösterirse bu işin kabul edilmesi şartı getirildi, aksi takdirde maaş kesilmeliydi. İlk bakışta akla uygun gibi gelen bu uygulamada, önerilen işler o kadar düşük ücretli olabiliyor ki, birçok örnekte alınan maaş ulaşım masraflarını bile karşılamayabiliyor; ancak işçi “işsizlik” ücretini alabilmeye devam etmek için çalışmak zorunda bırakılıyor. Yaklaşık kırk bin işçinin bu şekilde “rehabilitasyon işlerinde” çalıştığı belirtiliyor. Başka bir sözleşme esnekleştirme uygulaması ise “deneme süreçleri”. Buna göre

şirketlere belirli bir deneme süresi imkanı veriliyor ve bu sürede işçiler çok düşük ücretle çalıştırılıp, istendiği zaman tazminatsız işten atılabiliyor. Eğer birisi kendisine sunulan deneme süreli iş imkanını reddederse, bundan kaynaklı işsizlik maaşı verilmiyor. Yaklaşık kırk beş bin kişinin bu şekilde düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalıştığı düşünülüyor. Benzer bir uygulama, iş bulma kurumunun düzenlediği iş eğitimleriyle oluyor, bu eğitimlerde işsiz kişiler iş tecrübesi kazanmak amacıyla maaş almadan (“işsizlik” maaşı karşılığında) bir şirkette çalışıyorlar. Bu grupta da yaklaşık yetmiş beş bin kişi var. Meslek yüksek okullarında eğitimin parçası olarak yürütülen geçici işler ve bazı üniversitelerin altı aylık (ücretsiz) staj zorunluluğu da hesaba katıldığında, bugün Finlandiya’da yaklaşık yarım milyon kişinin ücretsiz ya da yaşam sınırının çok altında bir ücretle çalıştığı görülüyor. Bu insanlar ancak, çalışırken aldıkları “işsizlik” maaşları ile ya da ailelerinin yardımıyla geçinebiliyorlar. “Eskiden düşük olan işsizlik maaşı yerine daha iyi bir gelir elde edebilmek için çalışmak isterdik, artık işsizlik maaşını alabilmek için çalışmamız gerekiyor”. Açıkça görüldüğü gibi, çokça övülen evrensel temel gelir uygulaması (denemesi) zaten yürürlükte olan, devletin şirketlere dolaylı kaynak aktarımının basitleştirilmesi ve tek bir program etrafında birleştirilmesinden fazlası değil.

Finlandiya’da aşırı sağ hareketlerin ikinci sıçrayışları böyle bir arka plan üzerinde geliyor. Ne yaşlı ve yorgun sosyalist hareketler, ne de tarihsel ihanetini Tony Blair çizgisinde üçüncü yolculukla sonlandırmış sosyal demokratlar bu öfkeyi yönetebilecek irade ve programa sahip değiller. Ne yazık ki komünistlerin gösteremediği enerji ve inisiyatifi, boş zamanlarında 4chan ve 8chan gibi forumlarda çocuk pornosu paylaşılan alternatif sağ göstermeye aday.

Bir garip faşist enternasyonal

Geçmiş faşist hareketlerin önemli bir özelliği, uluslararası bir ilişki ağı kurması ve buna dayanmış olmasıdır. Bu ağ iktidardaki faşist rejimlerin prestiji, detaylar üzerinden iç çatışma yaşamaya meyilli küçük ve orta ölçekli gruplar üzerinde kurulan ideolojik hegemonya ve çoğu zaman doğrudan finansal yardımlar aracılığıyla kurulmuştur. Bunun kuzey ülkelerindeki en önemli örneği Vidkun Quisling liderliğindeki Ulusal Birlik partisi deneyimidir. Asker kökenli Quisling, siyasi kariyerine 1929 yılında Çiftçiler Partisinde başlayıp, 1933’de Alman faşizmini örnek alan Ulusal Birlik partisini kurarak devam etmiştir. Almanların Norveç’i işgal ettiği dönemde başa geçme şansı bulan Quisling, Nazi politikalarını büyük bir hevesle, bazen emir almadan, uygulamasıyla meşhurdur. Norveçlilere işgalin geçici olduğunu anlatan Quisling, yenilen Nazi ordusunun geri çekilirken uyguladığı yakıp yıkmaya politikasını en azından Norveç özelinde durdurmaya çalışmış, başaramamıştır. Norveç ana akım tarih anlayışında büyük bir hain olarak anılsa da, uluslararası ilişkilere dayanma siyaseti ve ırksal olarak saf bir Norveç hayali bugünkü yeni-

faşistlere örnek olmaktadır. Terörist Breivik'in kendisine, ana akım anlayışla dalga geçer şekilde, "ben Quisling'den sonra bu ülkeye gelmiş en korkunç canavarım" demesi de buna işaret ediyor.

Günümüz yeni-faşist hareketinin kuzeydeki temsilcisi ise İsveç kökenli Kuzey Direniş Hareketidir (NRM). 1991 yılında kurulan Beyaz Aryan Hareketi'nin devamı olan örgüt 1997'de İsveç Direniş Örgütü adıyla kurulmuştur. 1990-2000 arasında, şiddete meyilli motosiklet kulüpleri ve çetelerin gençler arasında yaygın olduğu anomi ortamında, genişlemek için kendisine verimli bir alan bulmuştur. Benzeri ırkçı ve aşırı milliyetçi gruplardan farklı olarak, NRM gelişmekte olan internet haberleşme olanaklarından hızlıca yararlanmıştır. Bunun yanında, enerjisini iç çatışmalardan ziyade, göçmenlik karşıtlığına yoğunlaştırmıştır. Son olarak, tarihsel faşist sembollere sadık kalmasına ve bunları sıkça kullanmasına rağmen (örn. Ulusal Gençlik Derneği, Svastika benzeri semboller, "Aryan ırkı" kullanımı) bunları "hı-civli" bir şekilde kullandıkları inancını yerleştirebilmiştir. Bu husus basit görünse de, aslında uluslararası yeni-faşist (ya da "alternatif sağ") hareketin gelişimi için kritik önemdedir; çünkü böylece bir yandan "politik doğruculuk"tan şikayet eden koca bir nesli "biz gerçekten Nazi değiliz, herkese Nazi diyen ana akım anlatıyla dalga geçiyoruz" diyerek kendisine çekebilmiş, diğer yandan da faşist literatüre geçiş uyuşturucusu (gateway drug) olabilmıştır. Bu özellik, hareketin uluslararası niteliği sayesinde tüm kuzey ülkelerine ve hatta ABD'ye hızla yayılmıştır.

Geldiğimiz noktada, NRM bir sene içinde sayısız toplantı, yürüyüş ve eylem düzenleyen, toplumsal görünürlüğü yüksek bir hareket haline gelmiştir. En son 2019 Nisan ayında Finlandiya'nın büyük şehirlerinden Turku'da bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantının Yeni Zelanda katliamının hemen üstüne getirilen zamanlaması gözden kaçmamalı. Şehir merkezlerinde ilan verilen, yasal görülen her bir toplantı grubun meşruiyet algısını güçlendirmektedir. Şimdilik bu algı sayısal anlamda karşılık görmemektedir, nitekim İsveç'te Trump sonrası yaşanan aşırı sağ coşkuda kendi başına bir parti kurmaya kalkan hareket ancak 0.03 oy alabilmiştir. Bu nedenle hareket bir süre daha, "kabul edilebilir" (örneğin Finlandiya'da PS, İsveç'te İsveçli Demokratlar) aşırı sağ partilerin gölgesinde siyaset yapmaya devam edecek gibi gözüküyor.

Sonuç

Çok uzun süre, kuzey ülkeleri halkları, siyasetçileri ve hatta uluslararası kamuoyu bu ülkelerin faşizme aşılı olduğuna emindi. Defalarca dünyanın en mutlu insanları olarak tespit edilen halklar, dünyanın en iyi eğitim sistemiyle yetişip, yüksek istihdam ortamında çalışıp, işsiz kalması durumunda da maaş alırken nasıl olur da faşist siyasete yüz verebilirlerdi ki? Hem de 2. dünya savaşı trajedisi, kendi tarihlerindeki faşist hainlerin örneği önlerinde dururken. Kriz sonrasında yaşananlara dünya

genelinde liberaller şaşıradersunlar, komünistler lidersiz ve programsız bırakılmış öfkeli işçi sınıfının küçük burjuvazinin peşine takılabileceğini görmeli ve bunun önlemini almalıdır. Zayıf da olsa bu yönde adımlar atılmaktadır: örneğin Finlandiya Sol Birlik partisi geleneksel sol söyleme dönüş işaretleri vermeye başlamış, sadece kentsel sol-liberal tabana dayanılamayacağını fark ederek, retorliğini büyük kentlerin dışındaki Finlere ve özellikle işçi sınıfına hitap edecek şekilde değiştirme gayreti göstermiştir. Finlandiya'nın sol tarihi düşünüldüğünde çok geride kalan bu çaba, yine de mevcut durumun değişmesi ve sosyalist solun kabuğundan çıkması gerektiğinin itirafı ve gayreti olması açısından değerlidir. Avrupa liberalizmi düşerken “sosyalizmsiz işçi partileri” ile gerçek işçi partileri arasında geçecek mücadele, geleceğin şekillenmesinde anahtar rolü oynayacaktır.

Leon Theremin: Bilim adamı, müzisyen, casus

Özdeniz Pektaş

Tanışmamızın ardından o zamanlar Thereminvox [Theremin'in sesi] olarak adlandırılan enstrümanımın çalışma prensibini ona anlattım. Daha sonra Glinska'nın Çayırkuşu eserini icra ettim. Performansım odadaki dinleyiciler tarafından alkışlarla karşılandı. Alkışların sona ermesinden sonra, benden enstrümanın nasıl çalındığını ona göstermemi istedi. Kendisi de denemek istiyordu. Ayağa kalkıp enstrümanın yanına geldi ve ellerini –sağ elini ses perdesine, sol elini ise ses düzeyi kontrolüne doğru– iki yana açtı. Arkasına geçip ellerini tutarak ona yardımcı oldum. Çayırkuşu'nu çalmaya başladı. Çok iyi bir kulağı vardı. Doğru sesleri çıkarabilmek, ses düzeyini alçaltmak ya da yükseltmek için ellerini nereye doğru hareket ettirmesi gerektiğini hissedebiliyordu. Parçanın ortalarında benim yardımım olmadan devam edebileceğini düşündüm. Ellerimi çektim ve onu kendi haline bıraktım. Parçayı büyük bir başarıyla icra etti ve hak ettiği alkışı aldı. Enstrümanı kendi başına çalabilmiş olmaktan dolayı çok mutluydu.¹

Leon Theremin, ilk elektronik ve temas edilmeden çalınabilen tek enstrüman olan Theremin'i 1922 yılında Kremlin'de Lenin'e nasıl tanıttığını ve Lenin'in enstrümana gösterdiği ilgiyi bu şekilde anlatıyor. Theremin, avukat bir babanın ve kendi ifadesiyle sanata düşkün bir annenin oğlu olarak 1896 yılında St. Petersburg'da dünyaya geldi. Üniversite yıllarında fizik ve astronomi okurken bir yandan da

¹ Olivia Mattis, "An Interview with Leon Theremin", <https://www.thereminvox.com/story/495/>.

konservatuvarda müzik eğitimini sürdürdü. Üniversiteden mezun olduktan sonra, Abram Yoffe'nin davetiyle Rusya Bilimler Akademisi Fizik ve Teknik Enstitüsü'ne girdi. Burada radyo dalgalarını kullanarak farklı basınç ve sıcaklıklar altında gazların yoğunluğunun ve dielektrik sabitlerinin ölçümü üzerine çalışmalar yaptı. Bu kurumda çalışmalarını sürdürdüğü dönemde, kendi icadı olan bu enstrümanı ilk kez Tüm Sovyetler Elektrik Kongresi'nde tanıttı. Enstrümanın burada büyük ilgi görmesi, girişte kendi ağzından aktardığımız görüşmenin gerçekleşmesine vesile oldu. Daha sonra, 20'li yılların sonlarına kadar, Dresden, Nürnberg, Berlin, Hamburg, Münih, Londra ve Paris gibi Avrupa şehirlerinde ve Sovyetler Birliği'nde enstr manıyla performanslar sergiledi.² 1928 yılında ise on yıl sürecek olan ABD macerası başladı. ABD serüvenini ve II. Dünya Savaşı'nın arifesinde döndüğü Sovyetler Birliği'ndeki yaşamını ileride kısaca aktaracağız.  nce Leon Theremin'in böyle bir enstrüman yapmasının arkasındaki motivasyona ve bu enstrümanın nasıl icra edildiğine bir bakalım.

1970'lerde tanıştığı ve daha sonrasında arkadaşı olan, hakkında *Soviet Faust*³ adlı bir kitap da yazan Bulat M. Galejev, Leon Theremin'in ölümünün ardından kaleme aldığı yazısında, genç Theremin'in Ekim Devrimi'ni büyük bir coşkuyla karşıladığını söylemektedir. Devrim, Theremin'in zihninde bilimsel ve teknik gelişmeyle özdeş bir konumdur. Yine Galejev'in aktardığına göre, Lenin'in "Komünizm, Sovyet iktidarı artı tüm ülkenin elektrifikasyonudur" sözüne sık sık atıf yapmaktadır.⁴ 1989 yılında Fransa'nın Bourges kentinde düzenlenen müzik festivaline katılmak için elli bir yıl sonra ilk kez yurtdışına çıkan Theremin, burada, müzik dergisi *Keyboard* adına Olivia Mattis'in sorularını yanıtlarken, devrimin enstrümanın icadı üzerindeki etkisini ve bir müzisyen olarak kişisel hedefini şöyle anlatmaktadır:

Böyle bir enstrüman yapma fikri ilk kez, devrimin hemen ertesinde, Bolşevik devletin inşa döneminde aklıma geldi. Piyano,  ello ve keman gibi yay hareketleri testereninkine benzeyen ve mekanik bir şekilde icra edilenlerden farklı bir enstrüman yapmak istiyordum. Mekanik enerji kullanmadan ses çıkarabilecek bir enstrüman. Orkestra şefini düşünün. Orkestra mekanik enerjiyi kullanarak enstrümanları icra eder ama orkestra şefi yalnızca ellerini hareket ettirir ve hareketlerinin orkestranın müziği icra edişi üzerinde etkisi vardır... Müziğin icra ediliş biçimini daha farklı bir noktaya taşımak istiyordum. Dediğim gibi,

2 Bulat M. Galejev, "L. S. Termen: Faustus of the Twentieth Century", *Leonardo*, Cilt: 24, Sayı:5, 1991, s. 573.

3 Bulat M. Galejev, *Soviet Faust: Lev Theremin, Pioneer of Electronic Art*, ETT Imprint, 2010.

4 Bulat M. Galejev, "Light and Shadows of a Great Life: In Commemoration of the One-Hundredth Anniversary of the Birth of Leon Theremin, Pioneer of Electronic Art", *Leonardo Music Journal*, Sayı:6, 1996, s.46.

mekanik enstrümanlar benim için tatmin edici değildi... Elektrik alanlarından faydalanacak ve az enerji kullanılarak icra edilecek bir alet yapmak istiyordum. Böylece, elektronik bir teçhizatı alıp bir müzik enstrümanına dönüştürdüm... Devrimin ilk zamanlarında herkes yeni şeylerle özellikle de elektriğin nasıl daha fazla alanda kullanılabileceği ile ilgileniyordu: tarım, makineler, taşımacılık, iletişim vb. Ben de elektriği müzikte kullanmaya karar verdim...⁵

Theremin burada söz konusu enstrümanın nasıl icra edildiğinin ipucunu vermektedir: Hiçbir yere temas edilmeden, bir orkestra şefi gibi, yalnızca ellerin havada hareket ettirilmesi vasıtasıyla elektrik alanındaki radyo dalgalarının sese dönüştürülmesi. Yukarıdaki fotoğrafta Leon Theremin söz konusu enstrümanı çalarken görülüyor. Bu fotoğraf üzerinden enstrümanın nasıl icra edildiğini kabaca anlatırsak; çalan kişinin bedeni ve dikey konumdaki anten arasını görünmez ses perdeleri olarak düşünebiliriz. İcracı sağ elini radyo dalgaları yayan, dikey konumdaki bu antene doğru yaklaştırdıkça daha ince sesler elde edilir. El antenden uzaklaştıkça sesler kalınlaşır. Yatay konumdaki, iki ucu da aletin gövdesine bağlı olan diğer anten ise ses

düzeyinin kontrol edilmesini sağlamaktadır. Sol el antene yaklaştıkça ses düzeyi azalmaktadır. El antenden uzaklaştıkça ses düzeyi yükselmektedir. Bu iki antenin birlikte kullanılması vasıtasıyla yaratılan sesler, hoparlör aracılığıyla dinleyicilere ulaştırılmaktadır.

Theremin bu aletin müziğin ötesinde kullanım alanları olabileceğinin farkındadır. Görüşmeleri sırasında, Lenin'e bu enstrümanın çalışma prensibinin harekete duyarlı bir sesli alarm sistemi kurmak için kullanılabileceğini anlatır. Theremin'in bu fikrine ısınan Lenin "bir elektronik alarm sistemi kurarak Kremlin'de muhafızlık yapan askeri öğrencilerin sayısını azaltmanın mümkün olup olmadığını değerlendirmeni istiyorum (Mühendis Theremin, Kremlin'de bize yaptığı deneyleri gösterdi)" diye yazar Trotskiy'e.⁶ Bu arada, Leon Theremin'in güvenlik amacıyla kullanılması planlanan tek icadı bu enstrüman değildir. *Leon Theremin – Televizyonun mucidi*

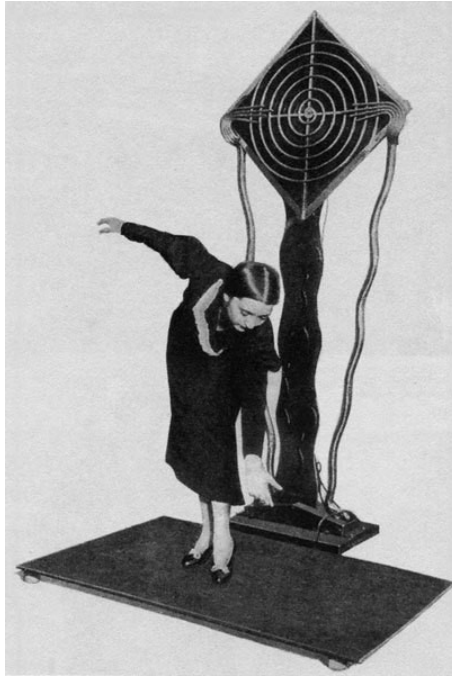
⁵ O. Mattis, a.g.y.

⁶ Andrei Smirnov, "Lev Theremin: Alien in a Sandbox", https://asmir.info/articles/Alien_Theremin_c.pdf, s. 126.

mi?⁷ adlı kısa videoda, kendisi şunları söylemektedir:

Aslında, 1926 yılının ortalarında televizyonu ilk icat eden kişi benim. Bu başarımdan dolayı cömertçe ödüllendirildim. İcadım daha sonra ordu tarafından sınır kontrolü için kullanıldı. Sınırlar televizyon aracılığıyla izlenebilecek ve böylece sınır ihlali yapanlar tespit edilebilecekti... İcadım yüksek öneme sahip olduğu gerekçesiyle gizli tutuldu.

Theremin bu icadını, Stalin'e, daha sonra politbüro üyesi olan Orconikidze ve II. Dünya savaşıdan sonra mareşalliğe yükselecek olan Voroşilov, Budenniy ve Tukhaçevskiy'e gösterir. Aletin ilk testi, Kremlin'de yapılır. Bir operatörün yönlendirdiği bir kamera vasıtasıyla, sarayın iç avlusundan geçen insanların görüntüleri canlı olarak Voroşilov'un odasındaki ekrana aktarılır. Hepsi çok etkilenirler. Ancak ilk andan itibaren askeri amaçlarla kullanılması düşünüldüğünden, Theremin'in de belirttiği gibi, icat gizli tutulur.⁸ Galejev, Theremin'in televizyonun öncüleri arasında sayılmamasını bu nedene bağlamaktadır.⁹

Enstrümanını tanıtmak ve pazarlamak için, 1928 yılında, ABD'ye giden Theremin buradaki ilk performansını New York'taki Plaza Hotel'in Büyük Dans Salonu'nda gerçekleştirir. Verdiği konserler ve radyo yayınlarıyla hem kendisi hem de enstrümanı kısa bir sürede büyük bir üne kavuşur. General Electric, Westinghouse Electric ve Amerikan Radyo Kurumu (RCA) Theremin üretimi yapmaya başlar. Kendisi de Teletouch Company adlı bir şirket kurarak Theremin üretimi yapar. Aynı zamanda bir müzik ve dans stüdyosu da kurar. Bu sanat faaliyetleri sırasında, konserlerine gelen ya da stüdyosunu ziyaret eden Albert Einstein, Charlie Chaplin, Leslie Groves, Dwight Eisenhower, Henry Ford, Henry Francis

7“Leon Theremin – Is he inventor of the television?”, <https://www.youtube.com/watch?v=9nLLVcwME94>. Bu video, Sovyetler Birliği elektronik müziğini ve bıraktığı mirası konu edinen *Elektro Moskva* adlı belgeselden alınmış bir kesittir.

8 Albert Glinsky, *Theremin: Ether Music and Espionage*, University of Illinois Press, 2005, s. 46.

9 B. M. Galejev, “L. S. Termen...”, s. 576.

du Pont ve Rockefeller ailesi ile tanışır ve ilişki kurar. Theremin icatlarına burada da devam eder ve (aşağıdaki resimde gördüğünüz) “Terpistone” adlı aleti yapar. Bu alet, platform üzerindeki kişinin vücut hareketlerini sese dönüştürmektedir.¹⁰

Galeyev’e göre, Theremin’in ABD’deki faaliyetleri yalnızca enstrümanın tanıtımı ve pazarlamasıyla sınırlı değildir. Theremin bir yandan da Sovyetler Birliği adına casusluk yapmaktadır. Amacı, ABD’nin askeri teknolojisi hakkında bilgi toplamak ve dünya savaşının başlaması durumunda ABD’nin hangi tarafta yer alacağını öğrenmektir.¹¹ Theremin’in kendisi de ABD’nin askeri faaliyetleriyle ilgili raporlar hazırladığını ifade ediyor.¹² İnceleyebildiğimiz kaynaklarda Theremin’in casusluk faaliyetleriyle ilgili somut bir olay ya da anlatıma rastlamadık. Ancak, yukarıda da bazıların ismini andığımız ABD’li sermayedar, devlet adamı ve askeri görevlilerle kurduğu ilişkiler üzerinden böyle bir çalışma içinde bulunmuş olduğu düşünülebilir.

Theremin, 1938 yılında, New York’tan kalkan *Stary Bolşevik* adlı gemiyle Sovyetler Birliği’ne geri döner. Bu dönüşün nasıl gerçekleştiği konusunda farklı görüşler var. Steve Martin ve Robert Stone’un yönetmenliğini yaptığı *Theremin: An Electronic Oddsey*¹³ belgeselinde, Theremin’in Sovyet ajanları tarafından kaçırıldığı iddia ediliyor. Galeyev ise, Theremin’in ülkeye kendi isteğiyle mi yoksa kaçırılarak mı döndüğünün her zaman bir soru işareti olarak kalacağını ifade ediyor.¹⁴ Theremin’in kendisi ise, yaklaşmakta olan savaşta ülkesine hizmet etmek için döndüğünü söylüyor.¹⁵ Theremin’in 15 Eylül 1938’de New York’tan ayrıldığı ve 10 Mart 1939’da Sovyetler Birliği’nde tutuklandığı düşünülürse, kendi isteğiyle dönmüş olduğu beyanı doğru görünüyor. Sovyet ajanları tarafından kaçırılmış olsaydı, ülkeye vardıktan tutuklandığı güne kadar dışarıda kalamayacağı kanaatindeyiz.

Theremin ülkesine döndüğünde, bıraktığından çok farklı bir manzarayla karşılaşır. Stalinist terör, Sovyetler Birliği’nden ayrılmadan evvel birlikte çalıştığı veya ilişki kurduğu bilim insanlarını ve devlet görevlilerini ya hapse atmıştır ya da ortadan kaldırmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse; icat ettiği televizyonunu ilk gösterdiği kişilerden Orconikidze ve Tukhaçevskiy, ABD’de casusluk faaliyetleri yürütürken sürekli temas halinde olduğu Jan Berzin infaz edilmişlerdir. Rusya Bilimler Akademisi Fizik ve Teknik Enstitüsü’nde birlikte çalıştığı ve –daha

10 B. M. Galeyev, “L. S. Termen...”, s. 576-577.

11 B. M. Galeyev, “Light and...”, s. 46.

12 O. Mattis, a.g.y.

13 Belgeselin tanıtım videosu için bkz.

https://www.youtube.com/watch?v=fAOpVAHwLic&list=RDfAOpVAHwLic&start_radio=1&t=5.

14 B. M. Galeyev, “Light and...”, s. 46.

15 O. Mattis, a.g.y.

sonra ABD’de boşandığı– kız kardeşi ile evlendiği Aleksander Konstantinov kaybedilmiştir. Theremin de bu terörden nasibini alır. ABD’de Sovyetler Birliği için casusluk yapan Theremin, 20 Mart 1939’da, “faşist bir örgütün üyesi olmak ve yabancı istihbarat örgütleri adına casusluk yapmak” suçlamasıyla sorgulanır ve daha sonra kötü şöhretli Butyrskaya Hapishanesi’ne gönderilir. “Karşı devrimci bir örgütün üyesi olmak” suçundan sekiz yıl hüküm giymesinin ardından, Sibiry’a’daki Kolyma çalışma kampına sürgün edilir. Yol yapımında çalıştırılır. Daha sonra, KGB’nin öncülü olan NKVD tarafından buradan alınarak *Sharaga* ya da *Sharashka* adıyla bilinen, yabancı devletler ya da istihbarat örgütleri adına casusluk yapmaktan suçlu bulunan bilim adamı, mühendis ve teknisyenlerin tutulduğu, çalışma kamplarına göre daha iyi koşullara sahip, özel ve gizli hapishanelerden birine gönderilir. Burada, SSCB Bilimler Akademisi üyeliği yapmış ve Havacılık Sanayii Ana İdaresi’nde başmühendislik görevini yürütmüş olan, 1937 yılında Almanlara bazı teknik planları satmak suçlamasıyla tutuklanan Nikolayeviç Tupolev’in başında bulunduğu uçak projesinde yer alır.¹⁶

Bu projenin başarısız olmasından ardından, Beria tarafından Moskova yakınlarındaki Kochino’da başka bir özel hapishanede görevlendirilir. Beria’nın niyeti Theremin’in ses ve elektronik konusundaki uzmanlığından yararlanmaktır. İlk görevi, ABD elçiliğine yerleştirilecek bir cihaz geliştirilmesidir. Cihaz, 4 Temmuz 1945’te, Bağımsızlık Günü resepsiyonu için elçiliğe davet edilen heyet tarafından büyükelçiye hediye edilecek olan ağaç oyması Amerika Birleşik Devletleri Arması içinde binaya sokulur. X-ray taramasından fark edilmeden geçilir. Dinlemeleri yapan ekibin içinde yer alan Vadim Gonçarov, bu cihaz sayesinde soğuk savaş sırasında çok özel ve önemli bilgileri elde ettiklerini söylemektedir. İkinci görev, bu sefer ortama herhangi bir cihaz yerleştirmeden dinleme yapılmasına olanak sağlayacak bir yöntem geliştirilmesidir. Theremin bu görevi de başarıyla tamamlar.¹⁷ Bu yöntemle, ABD, Fransa ve İngiltere büyükelçilikleri dinlenir. Theremin’in üçüncü büyük görevi ise, selefi Yejev ile aynı sonu paylaşmaktan korkan Beria’nın kişisel talebidir: Stalin’in dinlenmesi.¹⁸ “En ilginç, Stalin’in dairesinde yaptığım dinlemelerdi. Masasına ve dairesinin çeşitli yerlerine mikrofonlar yerleştirilmişti. Neredeyse her gün kayıtları dinliyordum ve konuşmaların daha net anlaşılabilmesini sağlamak için ortam gürültüsünü azaltıyordum” diye anlatıyor Theremin yaptığı dinlemeyi.¹⁹

16 A. Glinsky, a.g.y, s. 205-233.

17 Okuyucuyu ses teknolojileri konusunda uzmanlık gerektiren ayrıntılara boğmak istemediğimiz için, bu dinlemelerin teknik boyutuyla ilgili bilgilere burada yer vermedik. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler, Albert Glinsky’nin burada sıkça atfı yaptığımız kitabına bakabilirler.

18 A. Glinsky, a.g.y, s. 252-262.

19 A. Glinsky, a.g.y, s. 262.

Theremin 1947’de serbest bırakılır. Fakat, 1966 yılına kadar, kendi isteğiyle Sovyet gizli servisi için çalışmaya devam eder. Galeyev, Theremin’in hayatının bu dönemiyle ilgili çok az şey bilindiğini söylüyor. Theremin’in kendisi de hiçbir ipucu vermiyor. Bu dönemde ne yaptığıyla ilgili soruları sadece “birçok faydalı şey yaptım” diyerek geçiştiriyor. Yaşam öyküsüne son olarak şunu da ekleyelim: Theremin hayatı boyunca, sayısız defa, “Lenin’e söz verdiği” için Komünist Partisi’ne girmeye çalışıyor. Fakat bu, ölümünden ancak iki yıl önce yani 1991 yılında mümkün oluyor.²⁰

Şimdi yeniden Theremin’in kendi adıyla anılan enstrümanına dönelim. Enstrüman, Clara Rockmore, Paul Tanner, Peter Pringle,²¹ Youseff Yancy, Lydia Kavina, Pamela Kurstin ve daha birçok müzisyen tarafından, farklı müzik türlerinde icra edilmiştir ve halen de edilmektedir. Çağdaş bir örnek olarak, ülkemizde Fazıl Say ile birlikte konserler de vermiş olan Carolina Eyck²² verilebilir. Popüler müzik alanında ise, enstrüman Rolling Stones, Beach Boys, Mastodon gibi gruplar tarafından kullanılmıştır.²³ Theremin, film müziklerinde özellikle gerilim ve korku türlerinde de kullanılmıştır: *The Lost Weekend* (1945), *The Thing From Another World* (1951), *Operation Moon* (1953), *The Red Angry Planet* (1959), *Ghostbusters* (1984), *Ed Wood* (1994), *The Machinist* (2004).²⁴ Bu örnekler, Theremin’in kendisine geniş bir kullanım alanı bulduğunu gösteriyor. Ancak, bu enstrümanın anlamı çok daha büyüktür: elektronik müziğin ve müzik enstrümanlarının atası olması ve müzikte yeni bir çağın kapısını açmasıdır. Leon Theremin, müzik alanında tanınmış birçok kişi tarafından elektronik müziğin babası olarak tanımlanmaktadır. Elektronik müziğin ana enstrümanı olan synthesizerin öncülerinden ve kendisi de bir Theremin üreticisi olan, 2005 yılında vefat eden Robert Moog, Theremin’in kendisi için bir “kahraman” olduğunu ve synthesizerin ilhamını ondan aldığını ifade etmektedir. Berlin’de verdiği konser sonrasında bir gazetenin attığı şu başlık, Leon Theremin’in nasıl bir devrime imza attığını veciz bir şekilde anlatıyor: “Lev Termen’in müzikteki ‘dünya devrimi’, Lev Trotskiy’i bile gölgede bıraktı”.²⁵

20 B. M. Galeyev, “Light and...”, s. 47.

21 <https://www.youtube.com/watch?v=K6KbEnGnymk>.

22 <https://www.youtube.com/watch?v=ajM4vYCYMZk>.

23 <https://www.songfacts.com/category/songs-that-use-a-theremin>.

24 James Wierzbicki, “Weird Vibrations: How the Theremin Gave Musical Voice to Hollywood’s Extraterrestrial ‘Others’”, *Journal of Popular Film and Television*, Cilt:30, Sayı:3, s. 128-129; Tasha Robinson, “Inventory: 14 Movies From Two Ages of Theremin Music”, <https://film.avclub.com/inventory-14-movies-from-two-ages-of-theremin-music-1798209672>.

25 B. M. Galeyev, “L. S. Termen...”, s. 573-574.

Kitap Tanıtımı

Metaların Kerameti

Metaların Kerameti,
Melda Yaman - Özgür Öztürk,
İletişim Yayınları

“İçinde yaşadığımız kapitalist toplum, birçok yaşamsal nesnenin ve sürecin metalaştığı, her yanımızı alınıp satılan metaların kuşattığı özgül bir tarihsel dönem oluşturuyor. Önümüzdeki, arkamızdaki, sağımızdaki, solumuzdaki her şey meta – yiyecekler, içecekler, giysiler, evler, arabalar, toprak, su... Hatta neredeyse hava bile meta. (...) İnsanın ihtiyaçlarının sınırının olmadığı iddiasıyla, bu binlerce çeşit ürün bir “cennet” vaat ediyor. (...) Her şey için bu metalara muhtacız. Bilim epeydir meta üretiminin devindirici gücü olmuş durumda. Keza sanatın da meta dünyasının dışında kaldığını söylemek hayli güç. (...) Bir yandansa bize vaat edilen ‘cennet’ bir cehennem aynı zamanda. Doğru, metalara muhtacız ama metalara sahip olmaksızın kendi canımızı, kanımızı, üretken gücümüzü meta haline getirmekten geçiyor ne yazık ki.”

İktisadiyatın kilit ve “sihirli” kavramı metanın, tarihsel ve çok boyutlu bir analizini yapıyor bu kitap. İlk insan toplumlarında metanın yerine dair tarihin ve antropolojinin bulgularından, klasik felsefede –Aristoteles’te– metanın “kerametine”... Modern ekonomi-politikte metanın kazandığı anlamdan, Marx’ın yönteminde ve Kapital’de metanın önemine; metaların fetiş karakterine ve sıradan bir meta olmanın “ötesine” geçen bir meta olarak paraya... Kadınların hane içindeki karşılıksız emeğinin metalaşma sürecinden istisna edilmesinin ataerki-kapitalizm ittifakındaki işlevine. Melda Yaman ve Özgür Öztürk, Ankara Dayanışma Akademisi’nde verdikleri derslerin ürünü olan bu kitapta, meta kavramı üzerinden bütün bir insanlık tarihi ve iktisat bilimi okuması yapıyorlar bir bakıma. Meta kavramı üzerinden, insan oluşumuzun olanak ve kısıtlarını sorguluyorlar.

Yeniden Mustafa Suphi'nin Partisi üzerine!

Mehmet İnanç Turan

Mustafa Suphi'nin Partisi'nde Sosyalizm ve Enternasyonalizm isimli kitabım Etki Yayınları'ndan yayımlandı.

Bu çalışmayı olumlu veya olumsuz değerlendiren yorumlar oldu. Her bilimsel araştırmanın eleştirmenlerinin olması çok doğaldır ve iyidir. Doğru fikirler bu eleştirilerden ortaya çıkar.

Kitabı eleştiri masasına yatıranlardan biri de Sungur Savran yoldaşım oldu. *Devrimci Marksizm*'in 36. sayısında Sungur yoldaşım kitapla ilgili görüşlerini yazdı.

Sungur Savran yoldaşım önce kitabımın olumlu yanlarını şöyle değerlendiriyor:

Mehmet Turan'ın başka kitapları gibi de bu da Stalinizmin etkisini bir türlü kıramayan solcuları uyandırmak bakımından büyük yarar getirecek nitelikte. Turan, TKP'nin tarihi gelişme süreci içinde çok önemli birtakım noktaları, tarihi delilleri ile birlikte, sağlam referanslarla ortaya koyuyor. TKP'yi sadece onu savunan insanlardan dinlemiş solculara, hakiki yüzüyle anlatıyor. Ortaya çıkan, utanç verici bir tablodur.

1930'lu yılların ilk yarısında Nâzım Hikmet'in önderliğinde kurulmuş olan Muhafif TKP'ye yapılan ve Nâzım'ı "polis ajanı" olarak niteleyen alçakça saldırılar,

alıntılarla uzun uzun anlatılıyor. TKP'nin çeşitli önderlerinin (Reşat Fuat Baraner, Zeki Baştımar, İsmail Bilen) SBKP'nin "etkisi" altında nasıl fırıldak gibi döndüğü ortaya konuluyor. Parti içi demokrasinin partinin tarihinin farklı dönemlerinde nasıl ayaklar altına alındığı gösteriliyor. Bunun bir biçimi ve zemini olarak en yeteneksiz yöneticilerin bile nasıl kendi elleriyle "kişiye tapınma" kültürünü parti içinde yerleştirmiş olduğu anlatılıyor. Enternasyonalizm anlayışının SBKP'ye tek yanlı olarak boyun eğme ile sınırlı olduğu sayısız örnekle kanıtlanıyor. Aslında Stalinist SBKP'yi (mesela Nâzım'a karşı) hayatı boyunca savunmuş olan Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın, 12 Mart döneminde sığınmak zorunda kaldığı iki "sosyalist" ülkenin (Bulgaristan ve Doğu Almanya), sırf geçmişte TKP yönetici kadrolarıyla ayrı düştüğü için mülteci olarak kabul edilmediği, kendisini ölümün eşiğine getirmiş prostat hastalığının tedavisinin bile yapılmamış olduğu, sonunda Kıvılcımlı'nın mecburen "Tito kliği"nin Yugoslavya'sına sığınmak zorunda kaldığı, büyük bir trajedi olarak hikâye ediliyor. 1970'li yılların sonlarında TKP içinde boy gösteren bir sol muhalefet olan TKP İşçinin Sesi'nin öyküsü içeriden anlatılıyor.

Kitabın son bölümü, hem SBKP'yi kapitalist restorasyona taşıyan Mikhail Garbaçov'u, hem de TKP'nin son Genel Sekreteri olan Haydar Kutlu'yu (bugünün burjuva köşe yazarı Nabi Yağcı'nın parti adı) anlatıyor. Hangisinin daha pespaye ve daha yalancı olduğunu söylemek zor. Lenin'in bu iki öğrencisinden (!) biri kapitalizmin restorasyonunun yolunu açtı, öteki ise bir yandan Özal'a destek verirken, bir yandan da bu topraklarda en bürokratik haliyle de olsa "komünist" adını taşıyan partiyi tasfiye etti. Bunu yaparken de her ikisi de her aşamada niyetleri konusunda aralıksız yalan söylediler. Mehmet Turan'ın kitabını okuyun, çıplak biçimde göreceksiniz.¹

Kitabımın anlamını çok güzel ifade eden bu görüşler için Sungur yoldaşıma teşekkür ediyorum.

* * *

Sungur yoldaşım sonra kitapla ilgili eleştirilerini sıralıyor. Bunlara tek tek yanıt vermek gerekiyor. Olanaklı olduğu ölçüde kısaca yazmaya çalışacağım.

Mustafa Suphi'nin Partisi isminin kullanılması

Türkiye'de TKP adını kullanan birçok parti var. Okuyucunun bunu ayırması zor. O nedenle Mustafa Suphi'nin kurduğu TKP'yi nitelemek için şöyle yazmıştık:

TKP, Mustafa Suphi'nin önderliğinde 1920'de Bakü'de kurulmuştur. 1987'de

¹ Sungur Savran, "TKP ve Muhalefetleri", *Devrimci Marksizm*, sayı 36, s. 160-161.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile TKP birleşmeye karar vermişlerdir. Bu iki partinin birleşmesinden Türkiye Birleşik Komünist partisi (TBKP) ortaya çıkmıştır. 1989–1990 döneminde TBKP bir likidasyon süreci yaşamış ve 1991’de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Daha sonra TBKP kadrolarından bir kısmı Sosyalist Birlik Partisi’ni kurmuşlardır. Birinci TKP’ye “Mustafa Suphi’nin TKP’si” diyebiliriz. Veya “tarihsel TKP”, “eski TKP” diyebiliriz.²

Sungur yoldaşım kitabın ismi konusunda bir eleştiri yapıyor. Diyor ki:

Mustafa Suphi’nin Partisi’nde Sosyalizm ve Enternasyonalizm başlığı, hem genç kuşakların kitabın konusunu kavraması bakımından sorunlu, hem de konu hakkında okuru yanıltıyor. İlkinin nedeni, komünizmin prestijinin hâlâ çok düşük olduğu bir dönemde Mustafa Suphi’nin adının gençlik saflarında pek az tanınır olmasından. Ama ikincisi daha ciddi. Bu başlık, kitapta, Türkiye Komünist Partisi’nin (o günkü adıyla Fırkası’nın) Mustafa Suphi döneminde sosyalizm ve enternasyonalizm konusundaki görüşlerinin anlatıldığı izlenimini yaratıyor. Bu konu kendi başına çok önemlidir. Derinlemesine irdelenmesi acil bir meseledir.³

Önemli olan okuyucunun anlaması değil mi? “Mustafa Suphi’nin Partisi” ismi, eski TKP’yi diğer TKP’lerden ayırmak için kullanılıyor. Burada yanlış nerede?

Eğer ben sadece Mustafa Suphi dönemindeki sosyalizm ve enternasyonalizm görüşlerini anlatmak isteseydim, kitabın ismini “Mustafa Suphi Döneminde Sosyalizm ve Enternasyonalizm” diye koyardım. Öyle değil mi?

Sungur yoldaşımın kitabın ismi konusundaki eleştirisi biraz zorlama bir eleştiri gibi geldi bana.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarını kim öldürdü?

Önce kendi görüşlerimi aktarmam gerekiyor:

Mustafa Suphi ve yoldaşları, Aralık 1920’de Kars’a gelirler ve birkaç hafta orada kalırlar. Sonra Erzurum’a hareket ederler. Erzurum’da Kemalistlerin kurduğunu yobaz bir örgütün provakasyonu ile karşılanırlar. Kemalistlerin zorlamasıyla Trabzon’a giderler. Suphi ve yoldaşları, Trabzon’dan kayıkçılar kâhyası Yahya’nın verdiği bir motora bindirilerek yola çıkarılırlar. Yolda öldürülerek denize atılırlar. Tarih 28/29 Ocak 1921’dir. Mustafa Suphi ve yoldaşları öldürülmeden bir hafta önce (22 Ocak 1921’de) Mustafa Kemal mecliste bir konuşma yapar ve şöyle der:

İşte bu serseriler... Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır.

2 Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan, *TKP ve Marksizm*, Etki Yayınları, 2014, s. 9.

3 Savran, “TKP ve Muhalefetleri”, s. 161.

Bunlar... kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsâtı serseriyanede bulunmuşlardır...Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır.⁴

Bu cinayetin başkahramanı kimdir? Kayıkçılar reisi Yahya, cinayeti planlayanlardan biridir. Emri kimden almıştır? Topal Osman'dan. Topal Osman kimdir? Mustafa Kemal'in ilk Muhafız Birliği Komutanı!

Yahya, 3 Temmuz 1922'de öldürülmüştür. Kim öldürmüştür? Mustafa Kemal'in özel Muhafızı General İsmail Hakkı Tekçe.

Yılla r sonra Yahya Kâhya'nın öldürülmesi olayı aydınlanmış ve bu işi yapanın Mustafa Kemal Paşa'nın özel Muhafızı İsmail Hakkı (Tekçe) olduğu ortaya çıkmıştır.(...)

Mustafa Kemal Paşa'nın özel muhafızı olan İsmail Hakkı (Tekçe) ölümünden sonra yayınlanan hatıralarında, aldığı bir emir üzerine Topal Osman'ın iki adamını yanına alarak Ankara'dan gidip Yahya Kâhya'yı kendisinin öldürdüğünü açıklamaktadır.⁵

Topal Osman da 2 Nisan 1923'te öldürülmüştür. Öldürenler arasında kim var? Mustafa Kemal'in özel muhafızı General İsmail Hakkı Tekçe.

Böylece tarihte cinayete bulaştırılanların, cinayetin asıl planlayıcısı tarafından öldürtülmüş olduğunu görüyoruz. Var olan belgeler, bütün gelişmelerden Mustafa Kemal'in haberi olduğu yönündedir; ağırlıklı görüş budur. Şüphesiz ki, bu gerçeğin yeni belgelerle desteklenmeye gereksinimi vardır. Şimdilik bu gerçeği tamamen doğrulayamıyoruz.

Sonuç olarak diyoruz ki, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinde, oklar Kemalist iktidarı göstermektedir. İhtimallerden gerçeğe en yakın görüş budur.

Sungur yoldaşım böyle düşünmüyor. Diyor ki:

Şimdi esasa ilişkin eleştirilerimize geçebiliriz. (...) İlki, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 28-29 Ocak 1921 tarihinde Trabzon açıklarında katledilmesi meselesidir. Mehmet Turan, aynen başka birçok solcu yazar gibi, elde hiç de kesin kanıt olmadığı halde, bu cinayetin "Kemalistler" (s. 13) veya "Kemalizmin maşaları"

4 Mustafa Kemal, aktaran Ertuğrul Kürçü, "Mustafa Kemal: İmge ve Gerçek", *Radikal İki*, 6 Kasım 2005.

5 İsmail Hakkı Tekçe, "Atatürk'ün 1920'den Ölümüne Kadar Yanından Ayırmadığı Özel Muhafızı General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları", *Günaydın*, 4 Aralık 1977, Tefrika: 25, aktaran: Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarihi Kurumu, 1997, s. 353-354.

(s. 37) tarafından işlendiğini iddia ediyor. (...) Sovyetleri kendi yanına çekmek için TKP liderlerini katlederek suçu Kemalizm'in üzerine atma yoluyla hem TKP'den kurtulmak, hem de Kemalizm ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkileri berhava etmek isteyebilecek Enver Paşa ve onun adamları vardır. Yine aynı amaçla davranabilecek padişahın ajanları vardır. Pontus isyanı karşısında gericileşen Karadeniz eşrafı ve burjuvazisi vardır, Mustafa Kemal'den ayrı bir ağırlık olarak Kâzım Karabekir vardır vb. vb. Cinayetten bunların hangisinin veya hangilerinin sorumlu olduğu sorusunun cevabı, daha derinlemesine araştırmanın, hatta Sovyet arşivlerinde yeni incelemelerin sonucunda kesinleşecektir.⁶

Sungur yoldaşım birçok ihtimal sayıyor. Ama bu ihtimallerden gerçeğe en yakın ihtimalin ne olduğu hakkında bir fikir ileri sürmüyor. Gerçeği bulmak işini geleceğe bırakıyor; derin bir araştırma yapılmasını istiyor.

Umalım ki Sungur yoldaşım bir gün böyle bir araştırmayı yapar, gerçeğe en yakın ihtimali bulur.

Biz şu andaki belgelere dayanarak Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden Kemalist iktidarı sorumlu tutuyoruz. Ortaya yeni belgeler çıkarsa, görüşlerimizi yeniden gözden geçirmekten çekinmeyiz.

Sungur yoldaşımın açısından tarihe bakışla ilgili bir sorun var. Tarih ancak geriye kalmış belgeler üzerinden incelenebilir. Elimizde olan belgelere dayanmak yerine; varsayımlara dayanarak tahminler yürütmek, tarihi varsayımlar üzerinden yazmak, tarihsel materyalizme uygun düşmez.

“Öyle olamaz mı, böyle olamaz mı,” diyerek tarih anlaşılamaz. Belgesiz tarih sadece bir hikâye olur. Gerçekleri yansıtmayan!

Ulusal mücadele ve komünistler

Önce Sungur yoldaşımın bana yönelttiği eleştiriyi aktarmam gerekiyor:

Turan, Komintern'e, almamış olduğu bir kararı atfetmekte ısrar ediyor! Ona göre Komintern İkinci Kongresi'nde ulusal sorun üzerine aldığı kararda ulusal devrimci hareketlerin desteklenmesi için bir koşul getirmiştir: Bu ulusal devrimci hareketler komünistlerin bağımsız çalışmalarına izin verecektir. **Komintern'in böyle bir kararı yoktur.** Ama başka Marksistler gibi o da bunda ısrar ediyor. Ortada delil olarak gösterilebilen tek bir karar pasajı olmaksızın.⁷

Kanımca bana yöneltilen bu eleştiri haksız bir eleştiridir. Ben ne bu kitabımda, ne de başka kitaplarımda bu görüşü bir Komintern kararı olarak değil, Lenin'in görüşü olarak aktardım. Komintern kararı olarak aktardığım kısım “proletarya hareke-

6 Savran, “TKP ve Muhalefetleri”, s. 161-162.

7 a.g.e., s. 162-163.

tinin bağımsız niteliğinin”, ulusal devrimci hareket karşısında korunması karardır. Ne yazık ki, TKP, Kemalistler karşısında partinin bağımsız niteliğini koruyamamıştır; Kemalizmin peşine takılmıştır. Sungur yoldaşım ile aramızda tartışma konusu olan görüş, Lenin’in şu yaklaşımıdır:

Komünistler olarak bizim, sömürge ülkelerdeki burjuva özgürlük hareketlerini ancak, bu hareketler gerçekten devrimciyse, temsilcileri bizim köylüleri ve geniş sömürülen katmanları devrimci düşünceyle eğitip örgütlememizi engellemezlerse desteklememiz gerektiği ve destekleyeceğimizden ibarettir. Eğer bu koşullar bile mevcut değilse, bu ülkelerde komünistler, II. Enternasyonal kahramanlarının da dahil olduğu reformist burjuvaziyle mücadele etmek zorundadırlar.⁸

Bu görüşün bir Komintern kararı olmadığını başka çalışmalarımızda da belirtmiştik. Birincisi, *TKP ve Marksizm* isimli kitapta sy. 20’de. İkincisi, *Lenin’e Dönüş* isimli kitapta sy. 268’de. Sungur yoldaşım yukarıda aktardığım Lenin’in görüşünün bir Komintern kararı olduğuna ısrar ettiğimi yazıyor. Nerede ısrar etmişim? Oysa böyle ısrarlı bir tartışmaya hiçbir yerde girmedim. Açık olarak bir kez daha yazayım; yukarıdaki görüş Lenin’in görüşüdür; bir Komintern kararı değildir.

Lenin bu görüşünü nerede dile getirmiştir? Komintern II. Kongresi’nde, Ulusal ve Sömürge Sorun Komisyonu’nun 26 Temmuz 1920 Raporu üzerine konuşurken! Lenin’in görüşü Rapor üzerine bir açıklamadır.

* * *

Sungur Savran yoldaşımın önemle bu konu üzerinde durmasının nedeni, **Lenin’in aktardığımız görüşünün yanlış olduğunu düşünmesindendir.** Böyle düşündüğü için şöyle yazabiliyor:

Lenin bizim en büyük önderlerimizden biridir. Ama o da bütün faniler gibi belirli anlarda belirli şeyler düşünmüş ve söylemiş, sonra bunun yanlış olduğunu fark edip vazgeçmiş olabilir. (...) Lenin bunu kongre önünde savunduktan sonra ya vazgeçmiştir bu fikirden, ya da bunun doğru olduğuna inanmaya devam etmekle birlikte, fikrini geçici olarak geri çekmiştir. Şayet Lenin bunun doğruluğuna inanmaya devam etseydi, hiç kuşunuz olmasın, o kongreden sonra tekrar tekrar ısrar ederdi bu koşul üstüne. Lenin’i tanıyanlar ne demek istediğimizi hemen anlayacaklardır. Öyleyse, karineler Lenin’in kendisinin bile bu fikirden vazgeçtiğini düşündürüyor.⁹

Sungur yoldaşım iyi bilir ki, “Lenin hiç yanılmamıştır” diyenlerden biri değilim. Kitaplarımda Lenin’in yanlış olduğunu gösteren birçok örnek rahatça bulunabilir. Ama

8 Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt 10, İnter Yayınları, s. 264-265.

9 Savran, “TKP ve Muhalefetleri”, s. 163.

tartıştığımız konuda ben Lenin'in doğruyu dile getirdiği kanısındayım.

Lenin'in aktardığımız görüşü, Sungur yoldaşımın iddia ettiği gibi yanlış bir görüşse, bu şu anlama gelir: Sömürgelerdeki burjuva ulusal hareketlerinin temsilcileri; komünistlerin örgütlenmesine izin vermese de, komünistlere terör uygulasa da bu önderlik desteklenmelidir. Böyle bir yaklaşımı doğru bulmadığım için Lenin'in görüşünün yanlış olmadığını söylüyorum. **Komünist Partisi'nin bağımsızlığını ve örgütlenme özgürlüğünü savunmak temel sorundur.**

Lenin bu görüşünün benzerini *Ulusal ve Sömürge Soruna İlişkin Tezlerin İlk Taslağı*'nda da ifade etmiş ve şöyle demiştir:

Komünist Enternasyonal, sömürgelerdeki ve geri ülkelerdeki burjuva-demokratik ulusal hareketleri ancak bütün geri ülkelerde geleceğin proleter partilerinin (sadece adı itibarıyla değil, gerçekten komünist partilerin) unsurlarının bir araya getirilmesi ve özel görevlerinin, kendi ulusu içindeki burjuva-demokratik hareketlere karşı mücadele görevinin bilinciyle eğitilmeleri koşuluyla destekleyebilir.¹⁰

Sungur yoldaşım, Milli mücadele ile önderliğinin kesin olarak birbirinden ayrılması gerektiğini söylerken haklıdır. Ben de ondan farklı düşünmüyorum. Milli mücadele; işgalci güçlere, emperyalistlere karşı haklı bir kavgadır. Bu kavgada komünistler yer almalıdır; hatta öncülüğü ele geçirmeye çalışmalıdır. Sürekli devrim anlayışı ayrıca bunu gerektirir. Ne var ki, bunu yapabilmek için burjuva milli önderliği sınıf düşmanı olarak görmek gerekir.

Milli mücadele ile bu mücadelenin burjuva önderliğini birbirinden ayırdığım için şöyle yazdım: “TKP'nin ikili bir görevi aynı zamanda yerine getirmesi gerekiyordu. Emperyalizmle savaşıla, Kemalizme karşı olan savaşı birleştirmesi gerekiyordu. Dış burjuvaziyle savaşıla, iç burjuvaziye karşı savaş kopmaz bir bütündü.”¹¹

Peki, TKP böyle mi yaptı? Hayır! Milli mücadeleye önderlik eden Kemalistleri kayıtsız şartsız destekledi. Üstelik Mustafa Suphi ve yoldaşlarını öldürmelerine, komünistlerin örgütlenmelerine izin vermemelerine rağmen Kemalistleri desteklemeyi sürdürdüler.

Şefik Hüsnü'nün eşi üzerinden liberalizm suçlaması

Önce konuyla ilgili görüşlerimi aktarayım:

Stalin döneminde Komünist parti yöneticilerinin eşleri, akrabaları, onları karşı-devrimcilikle suçlamak için bahane olarak kullanılmıştır.

¹⁰ Lenin, *Seçme Eserler*, Cilt 10, s. 260.

¹¹ Mehmet İnanç Turan, *Mustafa Suphi'nin Partisi*, Etki Yayınları, 2013, s. 52.

Şefik Hüsnü şanslı bir yöneticidir, bu nedenle Stalinci Komintern tarafından öldürülmemiştir. Ne var ki, Şefik Hüsnü hakkında yazılan raporlarda Şefik Hüsnü'nün 1914 yılında evlendiği edebiyat fakültesi öğrencisi Leokadya bir tehlike kaynağı olarak görülmüştür. Stalinci mantığı anlamak için bu “çok gizli” ibareli raporlara bir kez daha bakalım. **Komintern Kadro Bürosu görevlisi** Galcyan'ın Şefik Hüsnü (Ferdi) hakkında yazdığı birinci raporda şöyle deniyor:

Ferdi yoldaş için karısı önemli bir zayıf noktadır. Onunla Fransa'daki öğrencilik yıllarında tanışmıştır. Karısı Polonyalı, varlıklı bir ailenin kızıdır. Sözün tam anlamıyla bir küçük burjuvadır. Bu kadının ısrarı üzerine Ferdi'nin kızı SSCB'ye gelememiş ve şimdi Polonya'da bir burjuva olarak terbiye edilmektedir. Ferdi karısına serbestlik tanımaktadır. Kadın, düşman etkisine hedef olabilir.¹²

Galcyan'ın 15 Nisan 1937 tarihli raporunda da aynı satırlar hemen hemen aynı biçimde tekrar edilmektedir.

KEYK'e yakın duran bir parti işçisi olarak Ferdi için karısı önemli bir kusur teşkil etmektedir. Kadın Polonyalıdır ve zengin bir ailedendir. Kendisi sözün tam anlamıyla küçük burjuva tipidir. Bu kadının ısrarı üzerine Ferdi'nin kızı SSCB'ye getirilememiş ve şimdi Polonya'da burjuva terbiyesi görmektedir. Ferdi'nin karısı düşmanın etkisine hedef olabilir.¹³

Şefik Hüsnü'nün karısına Komintern yöneticilerinin bakış tarzı bu! Ortada hiçbir belge, kanıt yok. Sadece bir tahmin var. Burjuva eğitimi iyi almış olması bir “tehlike kaynağı” olarak görülebiliyor. Stalinci kafa Şefik Hüsnü'nün eşini, “ajan” ilan edip, Şefik Hüsnü'yü hapse atabilirdi(!)¹⁴

Sungur Savran yoldaşım benim Stalinizme yaptığım bu eleştiriyi doğru bulmamış. Liberal bir bakış açısıymış bu! Sungur yoldaşım diyor ki:

Parti Şefik Hüsnü'nün eşi hakkında bir rapor hazırlatıyor; rapor, burjuva yaşam tarzı, kızını Sovyetler Birliği'nden uzak tutması ve başka nedenlerle kadının “düşman etkisine hedef olabileceği” sonucuna ulaşıyor (s. 94-95). Bunlar, hele hele illegalite koşullarında çalışan bir parti için son derecede gerçekçi tehlikelerdir. Mehmet Turan, burada Stalinizm'e eleştiri yapıyorum sanırken Bolşevik örgütlenme ilkelerini askıya almış oluyor. Bir de retorik bir deneme ile kadına “ajan” bile diyebileceklerini söylüyor. Ama dememişler. O rapor bir karalama dokümanı değil, bir güvenlik dokümanı. Derlerse eleştiririz, ama diyebilirlerdi diyerek meşru bir örgütsel çalışma yöntemini komünistler arasında

12 Komintern Kadro Bürosu görevlisi Galcyan'ın raporu, aktaran: *Dr. Şefik Hüsnü Deymer–Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 60.

13 Komintern Kadro Bürosu görevlisi Galcyan'ın 15 Nisan 1937 tarihli raporu, aktaran: *Dr. Şefik Hüsnü Deymer – Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 64.

14 Mehmet İnanç Turan, *Mustafa Suphi'nin Partisi'nde Sosyalizm ve Enternasyonalizm*, Etki Yayınları, 2018, s. 94-95.

gayri meşru bir mücadele yöntemiyle karıştırmış oluruz. Ve genç komünistlere doğru bir yol göstermemiş oluruz.¹⁵

Sungur yoldaşım ne yazık ki, eleştiriyi doğru anlamamış. Şefik Hüsnü'nün eşi hakkında rapor tutan parti, yani TKP değil; Stalinci Komintern! Sungur yoldaşım sanki ortada doğru dürüst işleyen bir Bolşevik TKP ve Komintern varmış gibi bir değerlendirme yapmış. Söz konusu raporların yazıldığı tarih 1936-1937 dönemidir. Yani Stalin'in yoldaşlarına komplolar kurduğu karanlık bir dönem! Moskova du-ruşmaların başladığı, komünistlerin üzerine sahte suçların atıldığı bir dönem!

Stalinci Komintern öyle kötü bir gelenek yarattı ki, kardeş parti dedikleri ko-münist partilerini kendisine bağlı bir örgüt haline getirdi ve bu partileri kontrol altında tutabilmek için Komintern'e bağlı bir ajanlar örgütü kurdu. Komintern'e baş kaldırma ihtimali olan, ya da baş kaldıran komünist kadroları uydurma suçlamalar-la yabancı servislerin ajanı ilan etti. Buraya örnekleri aktarmam gereksiz; Sungur yoldaşım zaten bunları bilir.

Özcesi, Sungur Savran yoldaşım inandırıcı olmayan bir eleştiri yapmış. Stalinci Komintern'in, komünistleri uydurma nedenlerle "fişleme yönteminin" gerçekliğini gözden kaçırmış.

TKP 1929 muhalefeti

Yine ilk başta kendi görüşlerimi aktarmam gerekiyor:

Şefik Hüsnü yönetimine karşı başlayan muhalefet hareketinde Nâzım Hikmet, Şamilof, Mahmut, Tufan (Fuat Alyanak) gibi TKP kadroları yer alıyordu. Burada önemli iki isim, Nâzım Hikmet ve Tufan (Fuat Alyanak) idi.

Muhalefet, Mart 1930'da, Tufan'ı (Fuat Alyanak'ı), Moskova'ya Komintern ile görüşmesi için gönderdi. Tufan muhalefet adına Komintern'e bir rapor sundu. Muhalefet raporu, Şefik Hüsnü ve arkadaşlarını bir "aydınlar grubu" olarak eleştiri-yordu. Örgütsel sorunları dile getiriyor, örgütsel çözüm önerileri sunuyordu. Ne Komintern'in politikasını, ne de Şefik Hüsnü'nün politikasını eleştiriyordu. Aksine Şefik Hüsnü ekibinin Komintern'in görevlerini yerine getirmediğini belirtiyordu. Komintern'i "dünya inkılabının rehberi" olarak gördüklerini söyleyerek, Şefik Hüsnü yönetiminin görevden alınmasını istiyorlardı. Mart 1930 Muhalefet Raporu'nda, Şefik Hüsnü yönetimi hakkında şöyle deniyordu:

Bu arkadaşlar memleket vaziyeti hakkında **Komintern'e yanlış malumat ver-mek suretiyle** grupçuluğu artmışlardır.

Yedi seneye yakın bir zamandır bu arkadaşlar, fırkanın ve **Komintern'in**

15 Savran, "TKP ve Muhalefetleri", s. 164-165.

kendilerinden bekledikleri vazifeleri yapmamışlardır. Ne fırkanın devamlı bir organını yaratabilmişler, ne de bizim gibi genç fırka teşkilatçılarına ufak bir teşkilat tecrübesi bırakmamışlardır. Bütün bu sebepler fırkanın içinde çok bariz ve muzır bir “münevverler” ailesi meydana getirmiştir.¹⁶

Muhalefetin bu rapora göre istediği şey, Komintern’in Şefik Hüsnü’yü yönetimden indirmesi, yeni bir merkez oluşturmasıydı.

Altını çizmemiz gereken nokta, Muhalefet hareketinin Komintern ile ideolojik bir ayrılığı gündeme getirmemiş olmasıdır. Şefik Hüsnü’ye karşı da programatik-ideolojik bir eleştiri yoktur.

Komintern Kadro Büro görevlisi Galcyan’ın 15 Nisan 1937’de Şefik Hüsnü (Ferdi) için hazırladığı “çok gizli” ibareli raporda, 1929 Muhalefeti’nin Şefik Hüsnü’ye (Ferdi’ye) karşı yönelmiş örgütsel bir muhalefet olduğu şu satırlarla belirtilmektedir:

Nâzım Hikmet SSCB’den Türkiye’ye 1924’te gitmiştir. 1925 yılında o SSCB’ye dönmüş ve 1928’de ikinci kez Türkiye’ye gitmiş, bu arada Ferdi’ye düşmanlık beslemiştir. Nâzım 1926 yılında, Viyana’daki parti konferansında MK aday üyesi seçilmiş, ama partide hiçbir zaman yönetici teşkilat işinde çalışmamıştır. (...) Parti yönetimine karşı grubunu Nâzım 1929 yılında oluşturmuş, bizzat Nâzım ve grubu saldırılarını en başta Ferdi’ye, sonra da onun yakın yandaşları bulunan ve yönetimde yer alan Fahri ile Halim’e yöneltmiştir.¹⁷

Muhalefet, Komintern’in her konuda anlaştığı Şefik Hüsnü grubunun yönetimi bırakmasını istemektedir. Komintern kimi tercih edecektir?

Muhalefet, Haziran-Temmuz 1930’da kendi arasında bir toplantı daha yapar. Komintern’e iletmek üzere bir rapor kaleme alır. Haziran-Temmuz Muhalefet Raporu’nda Muhalefetin, Şefik Hüsnü Merkezi ile ilişki kurmak istemesine rağmen, yöneticiler tarafından ilişki kurulmadığı anlatılır. Özellikle birkaç kez Muhalefet’in, Komintern’in kararlarına bağlı olduğu vurgulanır. Ayrıca Troçkizme karşı olduklarının altı çizilir. Kısacası Muhalefet, Şefik Hüsnü grubu gibi Komintern’in (Stalin’in) kararlarının izleyicisi olacağını belirtir. Haziran-Temmuz 1930 Muhalefet Raporu’nda şunları okuyoruz:

18 Temmuz 1930’da, İstanbul, Adana, Trakya, Lazistan, Bursa, tüm bölge

16 Mart 1930 Muhalefet Raporu, aktaran: Erden Akbulut, *Nâzım Hikmet*, TÜSTAV, 2002, s. 130-131.

17 Komünist Kadro Bürosu görevlisi Galcyan’ın 1937 tarihli raporu, aktarma *Dr. Şefik Hüsnü Deymer – Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 62.

örgütlerinin temsilcileri İstanbul'da buluştu.

18 Temmuz toplantısı, **Komintern'e bildirilmek** üzere aşağıdaki kararları aldı: Ankara, Adana, İstanbul, Bursa, Trakya, Lazistan gibi Türk bölge örgütlerine mensup yoldaşlar olan bizler, **ideolojik** ve taktiksel açıdan **Komintern'in en bilinçli savaşıları** ve sadık askerleriyiz. Troçkizme ve küçük burjuva hareketlerine fazlasıyla düşmanız.

Komintern'in askerleri olan bizler tüm direktifleri ondan alır ve hayata geçirmeye çalışırız.

Bir merkez komitesi oluşturabilmek için Komintern'in onayının gerektiğini biliyoruz.¹⁸

Muhalefetin raporunda yer alan yukarıdaki satırlar, 1929 muhalefetine Stalinci Komintern'i savunduğunu gösteriyor.

Sungur yoldaşım TKP 1929 Muhalefeti'ni ele alış biçimini doğru bulmadığını belirtiyor ve şöyle yazıyor:

Mehmet Turan birçok başka solcu gibi, tarih yazarken elde ettiği dokümanlara hep yüzeysel olarak yaklaşıyor, bunların söylediklerinin mutlaka doğru olduğunu varsayıyor. (...) Mehmet Turan'ın bütün çabası şu: Nâzım da, önderi olduğu Muhalefet TKP de aynen Komintern'in desteklediği öteki TKP gibi Stalinistti. Siyasi program, ideoloji ve teori konularında ondan hiçbir farkı yoktu.¹⁹

Bu konuda gerçekten Sungur yoldaşımla tam iki zıt uçta duruyoruz. Ben 1929 Muhalefeti'nin kendi sözlerinden (belgelerden) yola çıkarak Komintern'e ideolojik bağlılığını gösteriyorum. TKP merkezine karşı yapılan muhalefetin örgütsel olduğunu söylüyorum. Sungur yoldaşım aynı belgelere bakarak TKP Muhalefeti'nin ideolojik bir çerçeveye sahip olduğunu söylüyor. Üstelik 1929 Muhalefeti'nin kendisi ideolojik bir program sunmamışken! Komintern'den ideolojik bir ayrılığının olmadığını söylemişken!

Sungur yoldaşım belgelerin diline bakmıyor; niyet okuyarak bir tarih yazmaya çalışıyor. Muhalefetin sözlerini "taktik manevra" olarak değerlendiriyor. Bir muhalefet hareketi, inanmadığı şeyleri söyleyerek komünist bir politika yapabilir mi? Kendi tabanını kandırarak ciddi bir muhalefet örgütleyebilir mi? Komünist politika, yalana-kandırmaçaya dayanan bir politika olamaz. Komünistler görüşlerini saklamaya, takiye yapmaya tenezzül etmezler.

18 Haziran-Temmuz 1930 Muhalefet Raporu, aktaran: Erden Akbulut, *Nâzım Hikmet*, TÜSTAV, 2002, s. 148-149.

19 Savran, "TKP ve Muhalefetleri", s. 164.

Nâzım'ın 1936'daki sosyalizm anlayışı

Sungur yoldaşım ile bu konuda da derin bir farklılığımız var. Bu sefer ilk önce Sungur yoldaşımın eleştirisini aktarayım:

Turan bir de Nâzım'ın 1936'da yazdığı *Sovyet Demokrasisi* başlıklı broşürden alıntılarla Nâzım'ın ideolojik olarak Stalin'le aynı doğrultuda düşündüğünü ileri sürüyor. Biz ona Nâzım'ın İspanya İç Savaşı üzerine yazdığı broşürü de tavsiye edelim. Orada doğrudan doğruya otorite olarak Stalin'e ismen olumlu atıflarda bulunuyor. Sorun şu ki, bu broşürler Nâzım'ın Stalinist değil bir aşamada, yani 1929-1936 arasında anti-Stalinist olduğunu ya da hiç olmazsa Sovyet bürokrasisinin gözüne öyle göründüğünü gösterir. Bunlar Nâzım'ın kendi anti-Stalinizmi konusunda bürokrasiye söylediği yalanlardır! Mehmet Turan bu ince diyalektiği reddediyor, ama yine neden reddettiğini açıklamadan.²⁰

Sungur yoldaşım yine aynı “niyet okuma ve belgeleri tersten okuma” yöntemini kullanıyor. Bu yöntemle tarih anlaşılamaz, bir varsayımlar yumağı haline gelir. Biz belgelerin ne söylediğine biraz daha yakından bakalım:

1936 yılında TKP tarafından “Troçkist-Polis” olarak kabul edilen Nâzım aynı yıl içinde Sovyet Demokrasisi üzerine bir broşür yazar. Selâmet Basımevi bu broşürü yayımlar. İlginç olan nokta şudur: Troçkist olarak TKP tarafından suçlanan Nâzım Hikmet, bu broşüründe Stalin'i ve Sovyetlerin yeni anayasasını savunmaktadır. Nâzım *Sovyet Demokrasisi*'nde Stalinci sosyalizm anlayışını savunarak ideolojik olarak TKP ile aynı yanlış düzlemde olduğunu gösterir. Aynı zamanda bu savunuş, Nâzım'ın Troçki'nin görüşleri ile yakından uzaktan ilgisinin olmadığını da kanıtlar. Stalinci TKP yönetiminin yalan söylediğini de!

Şimdi Nâzım'ın bu kitaptaki Stalinci sosyalizm anlayışını nasıl dile getirildiğine bakalım.

* * *

Nâzım Hikmet, *Sovyet Demokrasisi* broşüründe önce demokrasinin sınıfsal karakterde olduğunu vurgular. Proletarya diktası olan sosyalist demokrasiyi “hakiki demokrasi” olarak adlandırır. Bu “hakiki demokrasi anlayışını” Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in savunduğunu belirtir:

Böylece, Sovyetlerde inkılab, Proleter diktaturasını kurarak ilk anından itibaren, yukarda söylenen manasıyla, HAKİKÎ DEMOKRASİYİ tahakkuk ettirmeği gaye edinmişti.

Hakikî demokrasiye ait olan bu kanaatları LENİN'den önce MARX ve

20 a.g.e., s. 164.

ENGELS'te LENİN'den sonra STALİN'de aynen bulabiliriz.²¹

Lenin zamanında “Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti” nitelemesinin proletarya diktası altında sosyalizmi gerçekleştirmek için çalışmak anlamına geldiğini, henüz sosyalizmin kurulmadığını vurgulayan Nâzım Hikmet şöyle der: “LENİN’e göre ‘Sosyalist Cumhuriyet’ tabiri o günkü şartlar içinde Sovyetlerde sosyalizmin varlığını, mevcut olduğunu ifade etmiyordu.”²²

Buraya kadar Nâzım'ın söylediklerinde yanlış yoktur. Gerçekten Lenin; “sosyalizme geçiş döneminde olduklarını”, sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde mevcut olmadığını ifade etmişti.

Stalin'in 1936 yılında ilan ettiği sosyalizmi savunmak isteyen Nâzım, artık 1936'da “Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti” nitelemesinin gerçek anlamıyla sosyalizmi ifade ettiğini söyler. Yani Sovyetler Birliği'nde sosyalizm kurulmuştur.

Lenin zamanında hazırlanan Birinci ana kanunun (anayasanın) sosyalizme geçişi ifade ettiğini, Stalin zamanında hazırlanan ikinci ana kanunun sosyalizmin kendisini ifade ettiğini savunan Nâzım der ki:

Birinci ana kanunda ‘Sosyalist Cumhuriyet’ tabiri sosyalizm için mücadele edildiğini, fakat onun daha kurulmamış olduğu gösteriyordu.

İkinci ana kanundaki ‘Sosyalist Cumhuriyet’ tabiri ise **Sovyetlerde sosyalizmin artık bir daha yıkılmaz bir surette muzaffer olduğuna** şahadet etmektedir.²³

Demek ki, Nâzım Hikmet, Komintern'in (Stalin'in) Sovyetler Birliği'nde sosyalizme (komünizmin birinci aşamasına) geçildiği fikrini aynen savunmaktadır. Dolayısıyla tek ülkenin sınırları içinde sosyalizmin tamamlanabileceğini kabul etmektedir. Stalin'in uydurduğu “sosyalizm teorisini” Marksist bir teori olarak kabul etmektedir.

Nâzım, Stalinci Anayasa projesinden bir bölüm aktarır. Buna göre, Sovyetler Birliği'nde işçiler ve köylülerin sosyalist devleti egemendir. Proletarya diktası devam etmektedir. “Hakiki Demokrasi” kurulmuştur. Nâzım'ın yorumu şöyledir:

Proleter diktaturası yoluyla Marks'ın, Engels'in, Lenin'in ve Stalin'in anladıkları mânâda hakikî demokrasi tahakkuk etmiştir.

Proletarya diktaturası; Sovyet demokrasisi inkişafının yeni merhalesini tesbit eden yeni ana kanun projesini **Stalin'in rehberliğiyle meydana çıkarınca** bunu her

21 Nâzım Hikmet, *Sovyet Demokrasisi*, aktaran: Erden Akbulut, *Nâzım Hikmet*, TÜSTAV, 2002, s. 274.

22 a.g.e., s. 275-276.

23 a.g.e., s. 276.

şeyden önce bütün Sovyet vatandaşlarının önüne koydu.²⁴

O halde Nâzım'ın sosyalizm anlayışı, Komintern ve Stalin'in sosyalizm anlayışı ile çakışır. Bu anlayışı göre:

Sosyalizm sınıflı bir toplumdur; dost sınıflar (işçiler, köylüler) varlıklarını sürdürürler. Burjuvazi yok edilmiştir.

Sosyalizmde proletarya diktası varlığını korur.

Daha önce bahsetmiştik ki, Lenin'in sosyalizm anlayışı böyle değildir. Lenin'e göre, sosyalizm sınıfların olmadığı bir toplumdur. Proletarya diktası varlığını koruyorsa, sosyalizm yoktur. Önce proletarya diktası kurulacaktır, sonra bununla sınıflar ortadan kaldırılacaktır. Ancak sosyalizm sınıflar ortadan kalktıktan sonra ileri ülkelerde evrensel çapta kurulacaktır.

Nâzım Hikmet, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulduğunu savunarak, dünya devrimi-dünya sosyalizmi anlayışından uzaklaşmış olur.

Böylece anlamış oluruz ki, Komintern ve TKP Merkezi'nin Nâzım'a yönelttiği "Troçkizm suçlaması" asılsız ve art niyetlidir. Nâzım, tek ülkede sosyalizmin tamamlanamayacağını söyleyen Troçki'nin görüşlerini değil, Stalin'in görüşlerini savunmaktadır.

Nâzım, Stalinci sosyalizm anlayışına o kadar bağlıdır ki, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurduğunu söyleyen Stalin'in savunduğu "sosyalizmde çocuk düşürmek yasaktır" saçma görüşünü bile savunur:

Halbuki **sosyalist cemiyette çocuk düşürülmesi yasak edilirken**, hem ananın maddî, manevî, sıhhi vaziyeti, hem de doğacak çocuğun doğum anından itibaren bütün hayatı temin edilmektedir.

Bundan dolayı sosyalist bir rejimin çocuk düşürme yasağı ile kapitalist bir rejiminki arasında iç, öz, sosyal muhteva bakımından hiçbir benzerlik yoktur.²⁵

Açıkça görülüyor ki, Sovyetler Birliği'nde sosyalizm olduğu kabul ediliyor. Öyle bir sosyalizm ki, kadınların kendi bedenleri üzerinde bile söz hakkı yok!

İşte, Komintern'in (Stalin'in) göğsü çıkardığı ve sözde "Troçkist" akıma kapılmış Nâzım'ın onayladığı Stalinci sosyalizm anlayışı bu!

Şimdi Nâzım'ın söz konusu broşürü; açıktan açığa Stalinizmin sosyalizm anlayışını savunurken, Nâzım'ın bu broşürü yazdığı sırada anti-Stalinist olduğu iddia edilebilir mi? Sungur yoldaşım iddia ediyor. Broşürü tam tersinden yorumluyor. Nâzım'ın Stalinci sosyalizm anlayışını savunmadığını söylüyor. Broşürde söyleyenlerin, Stalinci bürokrasiyi kandırmak için yazıldığını belirtiyor. Yalana dayanan

24 a.g.e., s. 283-284.

25 a.g.e., s. 285-286.

bu yöntemle de “ince diyalektik” diyor.

Sungur yoldaşım ile aramızdaki temel fark; ben tarihsel belgelere dayanarak görüş belirtiyorum; o ise niyet okuyor! Nâzım'ın, TKP içinde muhalefet örgütlediği dönemde Stalinizme ve Komintern'e karşı, yazılı ya da sözlü bilinen hiçbir görüşü olmamasına karşın; Sungur yoldaşım olmasını istediği doğrultuda; Nâzım'ın Stalin karşıtı, hatta devrimci Marksist görüşlere sahip olduğunu iddia edebiliyor. Dayandığı bir belge var mı? Yok. Tek dayanağı; Nâzım'ın parti içi mücadeleyi kazanabilmek için, inandığı devrimci Marksist görüşleri gizleyerek, inanmadığı Stalinci görüşleri savunmuş olabileceği varsayımdır.

Bence inanmadığı şeyleri inanıyormuş gibi yazan bir komünist yazar en iyi benimle bir oportünist olabilir. Nâzım'a bunu ben yakıştıramam. Nâzım bu broşürde ne yazmışsa, bunu inanarak yazıyor. Nâzım 1936'da Stalinci görüşlerin etkisi altındadır ve Stalinci sosyalizm anlayışını savunuyor. Nâzım'ın Stalinizm'den kopması 1951'de Sovyetler Birliği'ne kaçmasından sonradır. Ayrıca Nâzım'ın Stalinizm'den kopuşu hemen değil, süreç içinde olmuştur.

Sonuç: Siz hiç Lenin'in inanmadığı görüşleri savunduğu bir kitabını veya broşürünü gördünüz mü?

Ben görmedim!

Kitap Tanıtımı

Emekçileri İzlemek

Emekçileri İzlemek
Mustafa Kemal Coşkun
Evrensel Basım Yayın

Türkiye işçi sınıfı sinemada nasıl temsil edilmektedir?

Sınıf bilinci, sınıf kültürü, sınıf mücadelesi ve örgütlenme açısından nasıl sunulmaktadır?

İşçiler gündelik hayatta nasıl tasvir edilmektedir?

Tüm bu sorulara yanıt arayan Mustafa Kemal Coşkun'un hazırladığı *Emekçileri İzlemek* kitabı Türkiye sinemasına damga vurmuş dokuz filmi anlatan makalelerden oluşuyor.

Mağrur olma padişahım, senden büyük tarih var: 31 Mart'ın ve Abdülhamid'in hal'inin 110. yıldönümü

Sungur Savran

Geçtiğimiz 27 nisan günü çok önemli bir yıldönümünü yaşadık: Son yıllarda Türkiye'nin ufkunda yükselen istibdadın kendine tarihte örnek aldığı Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin (hal'inin) 110. yıldönümü idi bu 27 Nisan. Tabii Abdülhamid'in tahttan indirilmesini konuşmak demek, tarihimize “31 Mart vakası” olarak geçmiş karşı devrim olayını konuşmak demektir, çünkü padişahın hal'i bu gerici isyanın bastırılmasının dolaysız sonucu olmuştur.

Abdülhamid, bilindiği gibi, 1876 Kanun-u Esasi'si ile Osmanlı'nın benimsemiş olduğu I. Meşrutiyet'e 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını (eski takvimle söylendiğinde “93 savaşı”nı) bahane ederek son verdikten sonra ülkeyi 30 yıl boyunca koyu bir istibdad ile yönetmişti. 1908 yılı Hürriyet Devrimi bu istibdada son verdi, ama Abdülhamid'i tahttan indiremedi. Çünkü Sultan işler zora girince, Balkanlar'daki ayaklanma bir orman yangını gibi yayılmaya başlayınca bir manevra yaparak, 23 Temmuz günü Kanun-u Esasi'yi yeniden uygulayacağını ve Meclis'in açılacağını duyurdu. Böylece “büyüklük” onda kalıyor, sonuna kadar direnerek tahtını yitirmektense Meclis'i açıyor, ama kendi yerini de korumuş oluyordu.

23 Temmuz 1908'i izleyen günlerde ve aylarda yaşananlar, Abdülhamid'in elbette görmek istemediği şeylerdi. Balkanlar'da ve Anadolu'da sokaklar her

milletten ve yaştan insanla doluyor, “Hürriyet!” şiarı hep bir ağızdan haykırılıyordu. İstanbul’da işçi sınıfı ayağa kalkıyor, aylarca sürececek bir grev dalgası başlatıyordu. Kadınlar muazzam bir atılımla dernekler kuruyor ve hakları için mücadeleye giriyordu. Basın 24 Temmuz’da sansürü fiilen çiğniyor ve gazeteler onay almadan baskıya gidiyordu. Hürriyet’in ilanını izleyen aylarda süreli yayınlarda bir patlama yaşanıyordu. Siyasi hayat çiçekleniyor, birçok yeni “fırka” kuruluyor, her milliyet kendi partileriyle siyasi arenaya giriyordu. Seçimler yapıp da Meclis açıldığında her türlü fikir ve ulusal dava meclis kürsüsünden dile getirilmeye başlıyordu. Sosyalizm de Osmanlı’nın gündemine esas bu dönemde girdi. Kısacası, toplum, İttihat ve Terakki’ye düpedüz düşman olan, Abdülhamid taraftarı muhafazakâr bir tarihçinin dahi itiraf etmek zorunda kaldığı gibi, bir “hürriyet sarhoşluğu” yaşıyordu.¹ (İnceliksiz, kıvrımsız, nüanssız biçimde “İttihatçı kafası” tespitini modern Türkiye tarihine ilişkin en önemli belirleme sananlara hatırlatılır!)

Bütün bunlar elbette Abdülhamid’in onayladığı şeyler değildi. Ama hürriyet mücadelesi “Balkan komitacıları” diye aşağılanan gerilla hareketini çoktan aşmış, bütün imparatorluğa yayılmıştı. Önünde durmak mümkün değildi. Ta ki, devrimlerin diyalektik yasası kendini dayatıncaya kadar: Her devrim aynı zamanda karşı devrimi besleyerek gelişir. Hürriyet devriminin karşı devrimi de ünlü 31 Mart vakası olarak patlak verdi. Eski takvimle 31 Mart 1325’te, yeni takvimle 13 Nisan 1909’da, yani devrimin ilk zaferine ulaştığı 23 Temmuz 1908 tarihinden yaklaşık 8 ay sonra, payitaht İstanbul’da karşı devrim birdenbire zincirlerinden boşandı. Şehrin hâkimiyeti iki hafta boyunca gericiliğin etkisi altındaki askerlerin eline geçti. Aralarında bir bakan, bir milletvekili ve bir dizi subay olmak üzere, 20’den fazla insan öldürüldü. Hükümet düşürüldü, meclis işlemez hale geldi, milletvekilleri canlarını korumak için ya kaçtı, ya yer altına girdi. Osmanlı’nın başkentini ele geçiren bu karşı devrim dalgası zafere ulaşsaydı, Hürriyet devrimi yenilgiye uğradı, istibdad yeniden kurulurdu.

Gericiler, 31 Mart’a o kadar sempatiyle yaklaşmasalar da, 27 Nisan’da Abdülhamid’in hal’ini memleket için tam bir felaket olarak görürler. Örneğin bugün Necip Fazıl tarzı tarih yorumunun saldırgan odağı olarak yayınlanmakta olan aylık *Derin Tarih* dergisinin Nisan 2019 sayısının kapağında iki mesaj verilmektedir. Üst başlık, “31 Mart komplosu 110 yaşında”dır. İlk mesaj budur: 31 Mart iyi bir şey değildir, bir komplodur. Ardından ana başlık şöyle verilmiştir: “‘Nerdesin şevketli Sultan Hamid Han’”. Şair Rıza Tevfik’in (Bölükbaşı) cumhuriyet döneminde yazdığı, Abdülhamid’i göklere çıkartan bir şiirinin ilk mısraı. Yani Türkiye Sultan Hamid’i hâlâ arıyor. Tahttan indirilmesi çok yanlış olmuştur.

31 Mart komplodur da kimin komplosudur? İttihatçıların mı? Bunu bile söyleyenler olmuştur. Dayanakları da isyan eden askerlerin aslında Meşrutiyet’i korumak için Selanik’ten daha önce yollanmış olan “avcı taburları” olmasıdır. İttihatçıların amacı böyle bir senaryo ile Abdülhamid’i tahttan indirebilecekleri bir ortam yaratmaktır buna göre. Oysa aşağıda göreceğimiz gibi, bütün askeri

1 İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak’ası*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961, s. 5. Karşı kamptan yazan bu tarihçiye bu yazı boyunca sık sık başvuracağız.

birliklerde yaşanan bir çelişki yüzünden isyan etmiştir bu askerler. “İttihatçı komplosu” senaryosunun pek de ikna edici olmadığını gördüğü için olsa gerek *Derin Tarih* küflü arşivlerden “dış mihraklar” açıklamasını çıkartmıştır. Sözüünü ettiğimiz sayıdaki 31 Mart/Abdülhamid dosyasında yer verilen ilk yazının² kanıtlamaya çalıştığı tek şey, 31 Mart’ın Abdülhamid düşmanı İngiltere’nin tertibi olduğudur. Beş koca dergi sayfalık bir yazıda, sadece bazı sol tarihçilere (Doğan Avcıoğlu, Tevfik Çavdar, Sina Akşin) atıflar dışında en ufak bir delil göstermemektedir yazar. Onlar da sadece atıftır, aktarılan en ufak bir olay, belge vb. yoktur. *Derin Tarih* editörleri, 24 yıl önce yazılmış olan ve yazarı artık hayatta olmayan bu yazının “ufuk açıcı” olduğunu belirtiyorlar!

Derin Tarih’in dosyasındaki öteki yazılar da ibretlik: Bir yazar, 31 Mart vakasının sadece iki gün sürdüğünü, meclisin rahat rahat çalıştığını vb., bu yüzden de Hareket Ordusu’nun şehre girmesine hiç neden olmadığını ileri sürüyor.³ Yukarıda anlattık: **Meclis’in başkanı ve İttihat ve Terakki’nin tarihi önderi** olan şahsiyet öldürülmüştür isyancıların niyeti açısından bakarsanız. (Yanlışlıkla başkasını öldürmeleri meclisin normal çalışmalarını sürdürüp sürdürmediği açısından hiçbir önem taşımaz.) Aşağıda anlatacağız: Ayaklanma daha ilk günden hükümeti düşürmüştür, tam da taleplerine uygun biçimde. Ertesi gün de isyancılar padişah tarafından affedilmiştir. İnsanlar günlerce korkudan sokağa çıkamaz olmuştur. Askerlerin gece sokakta uyuyacak hali yok, elbette kışlarına dönecekler. Ama bir toplumsal-siyasal olay olarak 31 Mart, Hareket Ordusu şehre girene kadar sona ermemiştir.

Bir üçüncü yazı var: Necip Fazıl usulü gericiliğin bugünkü entelektüel önderi ve derginin baş editörü Mustafa Armağan’ın.⁴ Zaten dosyanın meramını da o ifade ediyor. O meramı, uzun bir alıntıyla yazarın kendisinden dinleyelim, çünkü tarihi kavrayışı ibretliktir:

Efendim, dağa çıkan Resneli Niyazi çok dürüst, namuslu ve kahramanmış! Geçin efendim bunları. Cuma vakti cümle erat ve zabitan Allah’ın huzuruna varmışken tabur kasasını kırarak 200 Hamidi altını çalan ve devletin düşmanla savaşınlar diye verdiği silahlarına zorla el koyarak adamlarıyla birlikte dağa çıkan eşkiyayı efsaneleştirirseniz 15 Temmuz’daki alçaklığı millete reva gören çeteyi de alkışlamanız gerekir. Hem 100 küsur sene önce, hem de bugün yapılan, bal gibi kanunsuz eylemlerdi ve kanunen suçtu; biri başarılı oldu diye tebci edilirken [yüceltilirken] öbürü başarısız olunca takbih edilmemeli [suçlu bulunmamalı], hepsi aynı “gayrimeşruluk gayrimeşruluktur” kriterine göre maşeri [toplum için ortak] vicdanda mahkûm edilmelidir. Aksi halde iyi darbe-kötü darbe ikilemine

2 Mehmet Çetin Börekçi, “31 Mart Hadisesini Kimler Planladı?”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 46-51.

3 Necmettin Alkan, “31 Mart Hadisesi Kaç Gün Sürdü?”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 52-53.

4 Mustafa Armağan, “Sultan’ın Hal’i”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 54-57.

sürükleniriz ki, bu bizi çıkmazların en çürütücüsüne mahkûm eder.⁵

Siz konuşana bakın, “kanunsuz eylem”den söz edene bakın! Bu beyefendi, Abdülhamid’in baş şakşakçısıdır bugün. Onun bu kahramanı, “Ulu Hakan”ı, tam 30 yıl ülkenin anayasasını (o dönemki adıyla Kanun-u Esasi’sini) ayaklar altına almış, onun üstünde tepinmiş, sonunda da ancak vergi boykotlarıyla, kışlalarda askeri isyanlarla, Makedonya’da gerilla savaşıyla, yani silah zoruyla anayasayı yürürlüğe yeniden koymak zorunda kalmış bir alçak müstebittir! Kim tutarlılıktan söz ediyor, kim “gayrimeşruluk”tan?

Ama bu, işin sadece bir yanıdır. Burada asıl Resneli Niyazi ile Fethullah Gülen denen gerici eşitleniyor.⁶ Daha önemlisi, Hürriyet devrimi ile İncirlik Üssü’nden desteklenen 15 Temmuz alçaklığı karşılaştırılıyor. Bunlardan ilki, bu topraklarda 30 yıl kapısına kilit vurulmuş meclisi açtı, ikincisi meclis bombaladı! Bunları mı karşılatırıyorsunuz? Hepsinden daha önemlisi, Türkiye’nin yüz küsur yıllık tarihini belirleyen, önünde yepyeni bir çağ açan, bütün halkın coşkuyla karşıladığı bir **devrim** ile bir **darbe** karşılaştırılıyor! Tabii tabii, Ekim devrimi de darbeydi zaten! Burada, gerici tarihçiliğin devrimin nasıl tarihin atılımının, toplumun değişiminin asıl motoru olduğu konusundaki, derin bir korku ile beslenmiş anlayışsızlığını müşahhas biçimde görüyoruz!

Biz şimdi daha ciddi meselelere dönelim. 31 Mart vakası patlak verince bütün ülkede yeniden muazzam bir direniş başladı. Burjuva tarihçileri sadece isyanı bastırmak için Selanik’ten gelen Hareket Ordusu’ndan söz eder. Oysa 31 Mart’ı (13 Nisan’ı) izleyen günlerde bütün ülke yeniden ayağa kalktı. Devrim karşı devrimi kıskırtmıştı; bu sefer karşı devrim devrimi canlandırıyordu. Karşıtların çelişkisi tarihi sürüklüyordu. 31 Mart gericiliği işte bu ortamda nihai olarak elbette askeri olarak bastırıldı. Ama eğer devrim bütün ülkede canlanmış olmasaydı belki de bastırılamazdı. Bu yazıyı en çok bunu ortaya koymak için yazdık. Öyleyse görelim. (Aşağıda bütün tarihleri yeni takvime göre vereceğiz. Yani “31 Mart” diyeceğiz ama tarihini 13 Nisan olarak vereceğiz, sürecin sonu olan Abdülhamid’in hal’ini ise 27 Nisan olarak.)

Bir karşı devrimin anatomisi

Devrimler nasıl bazen engellenemez güçlerin kendiliğinden toplumun derinlerinden yüzeye çıkmasıyla patlak verirse, karşı devrimler için de aynı biçim geçerli olabilir. Bütünüyle kendiliğinden devrim veya karşı devrim ender görülür. Bir dizi örgüt şu ya da bu ölçüde patlamaya etki yapar en baştan. Ama diyelim Küba devriminde silahlı gerilla birliklerinin yıllar süren silahlı faaliyetinden sonra bütün toplumun ayağa kalkmasından farklı olarak birçok durumda halkın çoğunluğu bir önderlik önüne düştüğü için değil, içinden öyle geldiği için sokağa düşer. İşte 31

⁵ A.g.m., s. 54.

⁶ Niyazi tabur kasası kırmışmış. Bu da büyük suç oluyor. Devrimcilerin dilinde bunun adı “kamulaştırmak”tır ve bütün tarih boyunca devrim uğruna bu tür eylemler yapılmıştır. Fethullah Gülen’in hırsızlık imparatorluğu ile bunu mu karşılayacaksınız?

Mart için de böyle bir vaka denebilir. Birçok faktörün etkisi altında aslında yoksul kitlelerin, hâkim sınıfların gözünden bakıldığında “ayak takımı”nın, bir silahlı ayaklanmasıdır.

Esas olarak bir askeri isyan biçiminde başlamıştır 31 Mart. Çeşitli birliklerden, Taşkıışla’dan, Maçka’dan, Taksim’deki topçu birliğinden askerlerin, silahlarıyla birlikte, başlarında çavuşlar, onbaşılar olmak üzere sokaklara dökülmesi, rastgele ateş etmesi, sonunda Sultanahmet’te bulunan Meclis’in önüne gitmesi ve binayı basması, Adliye Nazırı Nâzım Paşa’yı, İttihat ve Terakki’nin tarihi önderi ve Meclis-i Mebusan’ın başkanı olan Ahmed Rıza⁷ sanarak kalbinden kurşunlayarak öldürmesi, bir milletvekilini de İttihat ve Terakki’nin kavgacı gazetecisi Hüseyin Cahit (Yalçın) zannederek vurması, İstanbul’un bütün sokaklarının işgale uğraması olarak yaşanmıştır olay. Bu, daha sonra, Hareket Ordusu’nun şehre girişine kadar devam edecek bir korku hâkimiyetini kurmuştur başkentte. Bu askerlere İttihat ve Terakki’den şikâyetçi olan medrese öğrencileri (softalar), Arnavut milliyetçisi birlikler ve (öyle anlaşıyor ki) tersanelerde çalışan bin kadar çırak da katılmıştır. Yani çığrından çıkmış bir yoksul halk güruhu söz konusudur. Görünüş, yeniçerilerin kazan kaldırması gibidir, ama onlar çok daha düzenin parçası, hali vakti yerinde ve iktidar sahibi oldukları için bu sadece bir görünüştür.

31 Mart’ın ardında yatan faktörler konusunda, tarihçiler, siyasi görüşlerinden bir ölçüde bağımsız biçimde, ortak tespitlere sahiptir. Bu faktörleri kısaca şöyle özetlemek mümkün görünüyor:

- Mekteb-i Harbiye 1848’de açılmış olmasına rağmen, Osmanlı ordusunun subayları hâlâ kısmen “alaylı” idi, yani tezkere bırakmış er ve erbaşın zamanla yükselmesi söz konusuydu. Bunların modern bir ordunun ihtiyaçlarına yanıt veremeyecekleri açık olmakla birlikte (bazısı yazıyı ancak sökebiliyordu) gerici fikirlere daha açık olmaları dolayısıyla sultanlarca kayırıldığı söylenebilir. Buna karşılık “okullu” subaylar da tam tersine (bütün Jön Türk hareketinde görüldüğü gibi), tıbbiye mezunu doktorlarla birlikte, burjuva devrimciliğinin esas kadrolarını oluşturuyordu. İttihat ve Terakki, “alaylı” subayları ordudan hızla uzaklaştırdı. Bunlar da “gâvur usulleri”ne yatkın “okullu”lara karşı erati kışkırtmaya yöneldi. 31 Mart’ta sokağa çıkan eratin ilk dolaysız talebi, “alaylı” subayların görevlerine iadesiydi.

- Softalar, ayaklanan ikinci kitleyi oluşturuyordu. Hürriyet devrimine kadar medrese öğrencileri askerlikten muaf tutuluyordu. Birçok genç sırf askere gitmemek için bu yolu seçiyordu. Devrim bu ayrıcalığa son verdi. Softalar ise zaten karşı devrimin saflarına geçmeye hazırdılar. Çünkü Jön Türklerin kimi düpedüz materyalist/ateistti, hepsi (kendisi inançlı olsa bile) dinin toplumsal ve siyasal hayat üzerindeki hâkimiyetine son verme yanlısıydı.

- Bu, aynı zamanda din zemininde örgütlenen bir odağın 31 Mart vakasında en önemli örgütlü güç olmasına yol açmıştır. Derviş Vahdeti adında

7 Ahmed Rıza’nın önemi için bkz. Sungur Savran, “Şovenizm Karşıtı Bir Burjuva Devrimcisi: Ahmed Rıza”, <https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/sovenizm-dusmani-bir-burjuva-devrimcisi-ahmed-riza>.

bir hafızın çıkarttığı *Volkan* gazetesi (tuhaf biçimde Batı kökenli bir isim seçmişti gazetesine!) ve kurduğu İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti (bu İttihat ve Terakki'nin adındaki "İttihat"a nazireydi, onlar "İttihad-ı Anâsır" için mücadele ediyordu, yani Osmanlı'nın çeşitli milliyetlerinin "birliği" için, bu dernek ise İslam birliği için) olayların örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra sadece taraftarlarınca değil, birçok liberal tarafından da yüceltilecek olan Said-i Nursi de (henüz Said-i Kürdi olarak biliniyordu) Derviş Vahdeti ile birlikte çalışıyor ve gazetesine yazıyordu. Cemiyet 31 Mart'ın patlak verdiği 13 Nisan'dan 10 gün önce, 3 Nisan'da Ayasofya'da güçlü bir toplantı düzenlemişti. Cemiyetin programı dört ilkeyle özetlenebilir: şeriat, meşveret, ahlak ve töre, esir Müslümanların kurtarılması.

- Jön Türk hareketinin ilk aşamasında önemli bir şahsiyet olarak sivrilen, ancak Abdülhamid'in rüşvetiyle daha sonra Düyun-u Umumiye komiseri olmak gibi sefil bir işi kabul eden, ardından Şura-yı Devlet (Danıştay'ın eski adı) üyesi yapılarak ödüllendirilen Mizancı Murat nâmındaki kişinin çıkarttığı, yine dini politik araç olarak kullanan *Mizan* gazetesi de ağır bir ajitasyonla 31 Mart'ın patlak vermesinde önemli bir faktör olmuştur.

- Aynen 21. yüzyılın istibdadının yükselişinde gördüğümüz gibi, 31 Mart'ta da liberalleri beceriksiz büyücü çırağı rolünde dini siyaset hâkimiyet için araçsallaştıranların önünü açar konumda görüyoruz. Ünlü Prens Sabahaddin'in Ahrar Fırkası'nın 31 Mart'ın hazırlanışında önemli bir yer tuttuğunu, hem yerli,⁸ hem de yabancı⁹ kaynaklar ileri sürer. Sabahaddin ayaklanma bastırıldıktan sonra tutuklanmış, ama "İngiliz elçisinin müdahalesiyle salıveril"miştir.¹⁰ (Sabahaddin'in büyücü çıraklığının yarattığı vahşi bir trajediye aşağıda kısaca değineceğiz.)

- Dini propaganda aracı olarak kullananların sık sık ortaya attığı İttihatçıların "masonluğu" meselesi de elbette karşı devrimin elini geniş halk kitleleri nezdinde güçlendiriyordu. İttihatçıların hepsinin mason olmadığı açık olmakla birlikte aralarında masonların olduğu da bilinen bir noktadır.

- İttihat ve Terakki eski rejimin hizmetkârı devlet adamlarına ve bürokratlarına elbette bir devrimden beklenebilir şekilde bir saldırı başlatmış ve bunların önemli bir bölümünü görevden almıştır. Toplumun güçlü bir kesimini oluşturan bu kişilerin de karşı devrimin ayağa kalkmasında tuzu vardır.

- Nihayet, Balkan komitacılığının yöntemlerini iktidarda iken de sürdüren İttihatçıların, kendi çabalarıyla oluşmuş olan hürriyet atmosferinde siyasi rakiplerini sık sık suikastlerle susturuyor olması da toplumun yaygın kesimlerinde ciddi bir tepki yaratıyor olmalıdır. Bu vakalardan biri 31 Mart'ın denk düştüğü 13 Nisan'dan sadece bir hafta önce yaşanmıştı. *Serbesti* gazetesi yazarı Hasan Fehmi, Galata köprüsü üzerinde güpegündüz öldürülmüş, köprüünün iki ucunda zaptiye nöbet tuttuğu halde fail yakalanmamıştı. Hasan Fehmi'nin cenazesi bir kitle gösterisine

8 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 60.

9 Dönemin ünlü *L'Illustration* dergisinde yayınlanan bir yazıdan aktaran Danişmend, a.g.y., s. 216-217.

10 Akşin, a.g.y., s. 61.

dönüşmüş, ayaklanma bundan sadece beş gün sonra gerçekleşmişti.

31 Mart'ın Abdülhamid tarafından düzenlenip düzenlenmediği büyük bir tartışmanın konusudur. Olaya bütünüyle Kemalist açıdan bakan yazarların bazıları bile (örneğin Sina Akşin) Abdülhamid'in ayaklanmanın başlamasında bir sorumluluğu olmadığını belirtiyor. İsmail Hami Danişmend'in *31 Mart Vak'ası* kitabı ise neredeyse bunu kanıtlamak için yazılmıştır. Danişmend'in en önemli eseri olan *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nin 31 Mart'a ilişkin maddesinin de merkezinde aynı çaba vardır.¹¹

Biz işin başka bir yanını vurgulamak isteriz. Her şeyden önce, Abdülhamid'in kendisinin yukarıda sözü edilen ana odak olarak *Volkan* gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilişkisi olmasa da, oğlu Burhaneddin'in cemiyetin üyesi olduğu tespit edilmiş görünüyor. Kaynaklar sağlamdır: o dönemin en güvenilir tarihçilerinden Tarık Zafer Tunaya ve daha az önemli olmakla birlikte o dönemi iyi tanıyan Celal Bayar.¹² Mahdum beylerin pederlerine ne tür destek sağladığını iyi bildiğimiz bir ülkede bunu Abdülhamid'in Derviş Vahdeti ile gizli ilişkisi olarak kabul etmenin yanlış olacağı kanısında değiliz.

Ama bundan önemlisi, Abdülhamid'in ayaklanmanın başlamasından sonra izlediği politikadır. Abdülhamid'in koyu savunucusu Danişmend, padişahın Kanun-u Esasi'yi ısrarla yürürlükte tuttuğuna, gelecek hakkında taahhütlerde bulunduğu vb. ilişkin sayısız delil göstererek, sultanın meşrutiyetin kılına dokunmadığını kanıtlamaya çalışıyor. Bu siyasetin aşırı hukuksal ve o anlamda formalist bir ele alınış tarzıdır. Önemli olan Abdülhamid'in isyana karşı ne tutum takındığıdır. Ayrıca devrim cephesi yeterince basınç uygulamasa (buna biraz sonra döneceğiz) ne yapacağını da ancak bu tutumuna bakarak değerlendirebiliriz.

Abdülhamid, karşı devrimin bütün taleplerini yerine getirmiş, üstüne üstlük isyancı askerler için alelacele af çıkartmıştır. (Formalist hukuk önlemlerinin boş olduğunun tersinden kanıtı, bu affa rağmen 31 Mart vakasına katılan birçok failin, bu arada Derviş Vahdeti'nin isyan bastırıldıktan sonra Örfi İdare, yani sıkıyönetim mahkemelerinde idama mahkûm edilerek asılmasıdır!) Devletin bütün düzenini altüst eden, başkenti iki haftaya yakın terör altında tutan başıbozuk bir güruha daha baştan af neden? Bunun onları cesaretlendirmekten başka ne anlamı vardır?

Karşı devrim padişahın bu tutumu sayesinde taleplerinin yerine geldiğini görmüştür. Hükümet düşmüş, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının karşı devrim cephesine çok daha fazla güven verecek kişilerden seçildiği yeni bir hükümet kurulmuştur. Danişmend Meclis'in kapatılmadığını savunadursun, milletvekilleri kaçmak zorunda kalmış, Meclis çalışamaz hale gelmiştir. Milletvekilleri nasıl kaçmasın? Herkes bilmektedir ki, bir bakan, Meclis'in alt kanadı olan Meclis-i Mebusan'ın **başkanı** olan Ahmed Rıza sanılarak kalbinden kurşunlanmıştır! Nitekim Meclis yeniden ancak Hareket Ordusu İstanbul dışında Yeşilköy'de (o

11 İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955, s. 370-376.

12 Aktaran: Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2. Cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s. 280.

zamanlar Ayastefanos olarak bilinirdi) kamp kurunca yeniden toplanmıştır. Yani devrimin askeri koruması olmasa Meclis muhtemelen hiç toplanamayacaktı.

Abdülhamid ayrıca isyancılara “göz kırpmıştır”. İlk gün hükümet görevden alınca askerler Yıldız Sarayı’na gelerek sevinç gösterisinde bulununca, Abdülhamid balkona çıkarak onları selamlamıştır. Hangi devlet başkanının devletin bütün hukukunu ayaklar altında çiğneyen bir güruhu selamlaması normal karşılanabilir? Af ile birleştğinde bu açıkça “devam çocuklar” demekten başka ne anlam taşır?

Abdülhamid bununla da yetinmemiş, daha da vahimini yapmıştır. İsyanın çıkmasında rolü olan ama aldığı dehşet verici biçimden ürken Prens Sabahaddin, Bahriye’deki ilişkilerini kullanarak askeri gemilerin komutanlarına isyancıları bastırma görevinin verilmesini sağlamıştır.¹³ Ne var ki bütün gemi komutanları buna onay verse de hiçbir harekete geçmemiş, harekete geçen Ali Kabuli adındaki tek komutan da böylece isyancı askerlere tutsak düşmüştür. İsyancılar Ali Kabuli’yi (bir önceki deneyimden yüz buldukları için olsa gerek) Yıldız Sarayı’na götürmüşler ve kendilerini yine balkondan izleyen Abdülhamid’in gözleri önünde linç etmişlerdir!

Kısacası, Danişmend sürekli olarak Abdülhamid’in Kanun-u Esasi’yi koruduğunu vurgulayıp dursun, asıl bakılması gereken yer sultanın isyancı cepheye karşı tutumudur. Abdülhamid Kanun-u Esasi’yi formel hukuk ölçülerıyla savunmuş olabilir. Ama Kanun-u Esasi’yi ayaklar altına alanları da ödüllendirmiştir! Yani hukuken savunur görüldüğü anayasanın fiilen askıya alınmasını onaylamış, buna karşı hiçbir adım atmamıştır.

Kimileri ne yapabilirdi, ordu ayaklanmış diyebilir. İstanbul’da bulunan ve en güçlü ordu olan Birinci Ordu bütünüyle isyancıların elindedir. Bu soruya cevap verebilmek için politika dâhisi olmak gerekmiyor! Hele bugün geriye bakarak. Bir tek soru sormak yeterli: Karşı devrim sonunda nasıl bastırılmıştır? Selanik’ten gelen Hareket Ordusu sayesinde. O zaman “Abdülhamid çaresizdi, ne yapabilirdi ki?” diyenler o gün değilse bile en azından bugün iki yüzlülük yapmaktadırlar. Abdülhamid Hareket Ordusu’nu kendi emriyle düzenleyebilir ve İstanbul’a çağırabilirdi! Hatta isyancılara yem olmamak için (aynen Ahmed Rıza ve arkadaşlarının yaptığı gibi) geçici olarak şehir dışına çıkar, daha da ileri gidelim kendisi Hareket Ordusu’nun başına geçebilirdi! Bunları yapmadığına göre, devletin başı olarak görevini yerine getirmek için parmağını bile kıpırdatmamış olduğu söylenmelidir. Yani oğlu Burhaneddin’in Derviş Vahdeti ile ilişkisinin ima ettiği gibi isyanın düzenlenmesinde rolü olduğu gerçeğini bir yana bıraksak bile, olay patlak verdikten sonra bundan yararlanmaya çalıştığı açıktır.

Kimileri sorabilir: Peki ama neden hukuken Kanun-u Esasi savunuculuğunu sürdürmüştür de mesela ilk gün ayaklanma herkesi terör karşısında sindirmişken Meclis’i (1878’de yaptığı gibi) düpedüz feshedip yeniden istibdadı kurmamıştır.

Burada sol tarihçilerin bile en zayıf bıraktığı noktaya geliyoruz: Çünkü 31 Mart

¹³ Sabahaddin’in bu gücü nereden bulduğunu merak edenlere açıklayalım: Sabahaddin İngiliz muhibbidir. Bahriye İngilizci olmakla ünlüdür. Abdülhamid de bu yüzden deniz gücünün gelişmesini engellemekle ünlüdür. Her şey yerli yerine oturuyor!

anında ülke çapında yeniden devrimci bir kabarış yaratmıştır da ondan. Çünkü bu yüzden Abdülhamid karşı devrimin zaferinden emin olamamıştır. Bu nedenle de kesin adımı atmadan önce durumun berraklaşmasını beklemek zorunda kalmıştır. Şimdi bunu görelim.

“Padişahım, illâ ölümünden ölüm beğenmeli vesselâm”

Kendini solda gören tarihçilerin devrim kavrayışından ne denli uzak olduğunun en önemli kanıtlarından biri, Hürriyet devriminin Türkiye tarih yazımına “İkinci Meşrutiyet” olarak geçmesidir. Ama 31 Mart vakası bu zaafı ortaya koymak bakımından gayet çarpıcı bir takviye sunuyor. Sol olarak düşünülen tarihçilerden bizim hatırlayabildiğimiz hiçbirinin çalışmalarında 31 Mart vakası karşısında bütün ülkenin ayağa kalktığına dair bir not bile düşülmez. Biz meslekten tarihçi olmadığımız için bilmediğimiz, tersini yapan kaynaklar olabilir. Pay bırakıyoruz. Ama Türkiye’de genel tarih yazımı, soldan yazılmış olanlar da dâhil, Selanik’teki Üçüncü ve Edirne’deki İkinci Ordulardan derlenen Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girerek isyanı bastırdığını anlatır. Başka bir biçimde söylenirse, karşı devrimi bastıran aktör saf anlamda ordudur, halkın burada hiçbir rolü yoktur. Ayrıca, devrim ile karşı devrim sadece askeri alanda boy ölçüşmüş olmaktadır. (Bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu aşağıda göreceğiz.)

Kendini solda gören tarihçilerin keşfedemediği şeyi, amacı hiç öyle olmamakla birlikte, Abdülhamid hayranı sağcı tarihçi İsmail Hami Danişmend’in *31 Mart Vak’ası* çalışması açıkça ortaya koyuyor. Bu kitabın bir de üst başlığı vardır: *Sadr-ı-a’zam Tevfik Paşa’nın dosyasındaki resmî ve hususî vesikalara göre...* 31 Mart Vak’ası. Tevfik Paşa, ayaklanmanın taleplerini yerine getiren Abdülhamid’in hemen ilk gün eski sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’yı görevden alarak tayin ettiği yeni sadrazamdır. Kitapta hem birazdan ele alacağımız resmi telgraflar, hem de Tevfik Paşa’nın ailesinin kendi aralarında yazışmaları mevcuttur. Her iki küme de hazine gibidir.

Resmi yazışmalardan, yani telgraflardan şunu öğreniyoruz: 31 Mart olayları başlar başlamaz ülkenin dört bir yöresinde İttihat ve Terakki ve onun da ötesinde geniş halk kitleleri ayağa kalkmıştır.¹⁴ Selanik’te bütün milliyetlerden halk çok büyük bir gösteri yapmış, Yanya’da 20 bin kişi toplanmıştır. Başka kentlerde benzer gösteriler yapıp yapılmadığını bilmiyoruz. Ama böyle kitlesel gösterilerin yaşanmadığı bölge ve kentlerde bile, şehrin ileri gelenleri bir araya toplanarak (İttihat ve Terakki hep bu katmanlar arasında örgütlenmiştir bu aşamada) yörenin bütün milli toplulukları adına padişaha, karşı devrimi kınayan, hem hükümetin hem Meclis’in görevi başına dönmesinin sağlanmasını savunan, isyancıların cezalandırılmasını talep eden ve bazıları bunlar yapılmadığı takdirde padişahı tehdit

14 Genellikle titiz bir tarihçi olan Danişmend, bu belgeleri sunarken anlaşılabilir bir şey yapıyor ve telgrafların pek azının tarihini kaydediyor. Ama kaydedilen tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla, telgraflar 14, 15 ve 16 Nisan’da, yani 31 Mart’ın (13 Nisan’ın) hemen ertesinde çekilmiştir. Zaten görüleceği gibi daha ileriki tarihlerde, Hareket Ordusu İstanbul kapılarına geldiğinde bu telgraflar anlamlı olmazdı.

eden telgraflar çekmişlerdir. Danişmend hâlâ koyu bir saltanat taraftarı olduğu için derdi, aslında çok “büyüklik” göstermiş olan “Sultan Abdülhamid-i Sani’ye” nasıl böyle tehditler yöneltebileceğini sorgulamaktır: “Âvâm”ın yüce padişaha karşı bu “cüret”ini anlayamaz. Arada Bulgarların, Makedonların telgraflarını da öne çıkararak İttihatçıların anâsırı nasıl kıskırtmış olduğuna esef eder. İşin siyasi yanını hiç irdelemez, bu tehditlerin siyasal anlamını değerlendirmez, dolayısıyla Abdülhamid’in “masumiyeti” iddiasının bu konuyla ilgisinin farkına varamaz. Biz Danişmend’i yaralı gururuyla baş başa bırakalım ve telgrafların gerçek anlamına dönelim.

Danişmend Balkanlar’dan başlıyor, çünkü, elbette doğrudur, İttihat ve Terakki de, devrimin kendisi de en çok orada güçlüdür. Balkanlar’da, hızla sayacak olursak, Selanik ve Yanya dışında Kosova, Drama, İskilip, Manastır, İşkodra, Edirne, Tekirdağ bu tür telgrafların yollandığı merkezlerden sadece en büyükleridir. Bazen adı dahi duyulmamış kasabalardan (örneğin İştib, Polinoz, Kılıkış, Ustrumcalı) telgraflar da alıntılanmıştır. Bu telgrafların ortak noktası, taleplerini sıraladıktan sonra Padişah’ı ya açıkça ya da “karşı devrime hizmet edenler” kalıbı içinde tehdit etmeleri ve gerek asker gerekse halk olarak başkente yürüyeceklerini ilan etmeleridir. Bunlardan en ileri giden bir telgrafi burada alıntılanmak, yazılanların tonunu anlamak bakımından yararlı olacaktır:

Pâdişâha

Eski kabine gûyâ galeyan neticesi olarak isti’fâ etmiş, Meclis-i Meb’ûsan reisi Ahmed Rızâ Bey tebdil de edilmiş, gûyâ bundan da Mâbeyn’in [Padişah’ın, bugün siyasi literatürde kullanılabilecek benzetme yoluyla: “saray”ın] mâlûmâtı yokmuş! Otuz dört senedir bizi Mâbeyn’in yalanlarına aldattığınız yeter! Artık milletin böyle âşikâr kizbe [yalana] aldanacak zamanı geçti. Eski kabine yerine geçmeli, Ahmed Rızâ Bey makamına getirilmeli ve **illa ölümlerden ölüm be-
ğenilmeli vesselâm**.¹⁵

Balkanlar bu derecede sert bir üslup kullanır. Ama tepki hiçbir biçimde Balkanlar’a özgü değildir. Osmanlı topraklarının dört bir yanına yayılmıştır. Anadolu’da Hasankale, Erzurum, Edremit, Ödemiş, Bartın, Sivas, Düzce, Bafra, Kastamonu, Sinop, Gerede, Tokat, Çerkeş, Daday, Gönen gibi çok geniş bir coğrafyaya dağılmış merkezlerden, Osmanlı’nın Arap topraklarında ise Baalbek’ten ta Basra’ya kadar çeşitli yerlerden gelen benzer telgraflar vardır.

Bu belgeler kitabının tam 60 sayfası, Osmanlı topraklarının her köşesinden Padişah’a gönderilmiş telgraflarla doludur! Bunların da gerçekte yollanmış telgrafların sadece küçük bir bölümünü oluşturduğu tahmin edilebilir. Bütün telgrafların Tefvîk Paşa’nın dosyasına girmiş olması için hiçbir neden yoktur. Sonuç olarak bu telgraflar Sadrazam’a değil Sultan’a yollanmıştır. Dolayısıyla, çoğunun başka bir evrak kayıt sistemine girmesi beklenir. Hele hele 31 Mart’ın hemen ertesinde, Tefvîk Paşa daha görevi tam devralmadan önce yollandıkları düşünülürse

¹⁵ Danişmend, *31 Mart*, a.g.y., s. 38. Vurgu bizim.

bu daha da geçerlidir. Üstelik Danişmend'in bu belgeler kitabını ağırlaştırmamak için bütün şehirlerin telgraflarını alıntılama gereği görmediği tahmin edilebilir. Kısacası, bütün Osmanlı karşı devrime karşı ayağa kalkmıştır. Buna kuşku yoktur.

Tevfik Paşa'nın dosyasında tersi yönde, padişaha bağlılık ilan eden telgraflar da yok değildir. Ama bunlar ya merkezi hükümetin vilayet ve livalardaki **resmi temsilcisi** olan vali ve mutasarrıflardan gelmiştir ya da eski sosyo-ekonomik düzene bütünüyle bağlı bazı Arap ve Kürt aşiret reislerinden! Ve de sayıları ve ağırlıkları karşılaştırılmaz derecede azdır. Danişmend'in kendi kitabında bile, telin ve tehdit telgrafları 60 sayfaya yayılırken, bunlara ayrılan yer toplam 10 sayfadan ibarettir.¹⁶

Peki, bunun anlamı nedir? Bunu genel bir anlamda sormuyoruz. Yani, buradan doğal olarak çıkarılması gereken, Hürriyet devrimi Osmanlı topraklarının her yanında kendine taraftar bulmuştur türü genel bir sonuçtan ibaret değildir. Bu doğru olmakla birlikte, bizim bu yazıdaki amacımız açısından, yani 31 Mart vakasının gelişme dinamikleri açısından bu şu demektir: Padişah, tebaasının çok önemli bir bölümünün karşı devrim karşısında suskun kalmayacağını öğrenmiştir. Bu telgraflar “bütün ordu ve milletle yarın İstanbul üzerine yürüneceği suret-i kat’iyyede bilinsin” demektedir. Bu durumda tek vuruşluk bir askeri çözüm padişah için bir alternatif değildir.

Danişmend, *Kronoloji*'sinde Abdülhamid için böyle bir alternatifin olanaklı olduğunu kaydeder. Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı'nın en güçlü ordusu olan İstanbul merkezli Birinci Ordu isyancıların elindedir. Komutanları ise kaçmıştır. Hareket Ordusu İstanbul'un kapısına dayandığında istibdad yanlısı birtakım komutanlar Abdülhamid'e bu harekâtı bastırmayı önermişlerdir. Abdülhamid ise bunu reddetmiştir. Danişmend bunu Abdülhamid'in “büyüklüğü”ne verir ve bir hata olarak niteler.¹⁷

Oysa meselenin “büyüklük” göstermekle alakası yoktur. Birinci Ordu belki de Hareket Ordusu'nu yenilgiye uğratabilirdi. Ama Rumeli, Anadolu ve Arap vilayetlerinden gelen tepkiler, o zaman meselenin daha da büyüyeceğini, çok ağır bir iç savaşla sonuçlanmasının kaçınılmaz hale gelebileceğini ve bunun padişahın kendisinin, hal'i bir yana, ağır şekilde cezalandırılmasıyla sonuçlanabileceğini Abdülhamid'e göstermiştir. Yani 31 Mart karşı devriminin ezilmesi sadece askeri alanda gerçekleşmiş değildir. Hareket Ordusu elbette 31 Mart isyanının yenilgiye uğratılmasında **belirleyici** bir rol oynamıştır. Ama Hareket Ordusu kazandıysa bu sadece askeri nedenlerle değil, **bütün Osmanlı toplumu ayağa kalktığı ve devrime sahip çıktığı için** olmuştur.

Yukarıda devrim ile karşı devrim arasındaki boy ölçüşmenin sadece askeri alanda olmadığını söylerken kastımız buydu. Ama aynı zamanda demiştik ki, belirleyici rolü oynayan Hareket Ordusu da bütünüyle askeri bir aktör değildir. Ortalama Türkiye tarih çalışmaları Hareket Ordusu adıyla anılan gücü sadece askeri birliklerden oluşmuş gibi gösterir. Evet, doğrudur, bu gücün çekirdeği İkinci ve Üçüncü Ordu'ların birliklerinden oluşur. Başında, en ünlüsü Hareket Ordusu'nun

¹⁶ Bkz. a.g.y., s. 84-93.

¹⁷ *Kronoloji*, a.g.y., s.

komutanlığını üstlenmiş olan ve karşı devrimin bastırılmasından sonra çok güçlenmiş olan Mahmut Şevket Paşa vardır. Üstelik, Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı Enver'dir, İkinci ve Üçüncü Orduların komutanlarının kurmay başkanları da sırasıyla Kâzım Karabekir ile Mustafa Kemal. Kurmay kadro Türkiye'de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bütünsel burjuva devrimi sürecinin aslarından oluşmuştur!

Hareket Ordusu'nun askeri bileşeni çok önemli olmakla birlikte, içinde ordunun mensubu olmayan unsurlar da vardır. Bunlar arasında 1908 devriminin patlak vermesinde baş rolü oynamış Makedon devrimciler, onlarla birlikte mücadele eden Bulgar devrimciler, Selanik'te sosyalist hareket içinde de en öne çıkmış olan Yahudilerin temsilcileri vb. vardır. Danişmend bunu Türkiye sağının korkunç diliyle şöyle özetliyor:

İçinde her Balkan milletinden yığınlarla mahlûkaat vardır; hattâ Selânik Yahudilerinden bile katılanlar olmuştur! Türk düşmanı Makedonya çetecilerinin teşkil ettikleri gönüllü kuvvetler içinde bilhassa Bulgar müfrezesi pek meşhurdur! Bir takım keçe-külahlı Arnavut serserilerinden de bahsedilir!¹⁸

Kâzım Karabekir de, 31 Mart'ta İstanbul'da üstlendiği görevleri anlatırken bu meseleye değinir.¹⁹ Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra, Enver'in "Sandanski çetesi"ni, yani Bulgarları işin içine sokma çabasını kendisinin engellediğini anlatır.

Yani, devrimin karşı devrime karşı zaferi sadece askeri alanda elde edilmemiş olduğu gibi, askeri alandaki aktör olan Hareket Ordusu'nun kendisi de sadece Osmanlı askeri güçlerinden oluşmuş değildir, telgrafların tehditlerinde söylendiği gibi "ordu ve milletle" İstanbul üzerine yürünmesinin ürünüdür.

Abdülhamid'in hal'i

Hareket Ordusu işte bu siyasal ve toplumsal koşullar çerçevesinde konakladığı Yeşilköy'den 24 Nisan'da şehre girmiş, Abdülhamid Birinci Ordu'ya yukarıda tartıştığımız nedenle direnme emri vermediği için başıbozuk isyancıları, bir dizi sokak çatışmasından sonra bastırmayı başarmıştır. Böylece, Hürriyet devrimini yenilgiye uğratabilecek bir karşı devrim girişimi yenilgiye uğratılmış olmaktadır.

İstanbul kontrol altına alındıktan üç gün sonra da Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Bu kararın önce 22 Nisan'da Yeşilköy'de Hareket Ordusu komutanları ile İstanbul'dan Yeşilköy'e kaçmış olan meclis üyeleri arasında yapılan ortak toplantıda alındığı ama gizlendiği vurgulanır. Burada bir ayrıntıya da değinelim: Osmanlı Meclisi, iki kanatlı bir meclisti. Bir ölçüde aristokratik özellikler taşıyan ve örneğin Britanya'daki "Lordlar Kamarası"na benzeyen Âyân Meclisi ile üyeleri seçimle gelen Meclis-i Mebusan. Bu ikinci meclis bile bugünkü anlamda genel oya dayanan bir meclis değildi, toplumun üst sınıf ve katmanlarının bir

¹⁸ 31 Mart, a.g.y., s. 95.

¹⁹ Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 278-79.

meclisiydi. Yeşilköy’de hazır olan bütün meclis üyeleri tek bir meclis olarak gizli bir celsede toplanmıştır. Bu meclise “Meclis-i Umumi-i Milli” adı (Genel Ulusal Meclis) adı verilmiştir. Buradaki “milli” sözcüğü bugün anladığımız anlamda tek bir milletin temsili anlamını taşımaz. Anlamı halkın bütününe padişahın karşısına yerleştirmektir. Bu daha sonraki mücadele aşamalarında (mesela 23 Nisan’da Ankara’da toplanan Büyük Millet Meclisi’nde de) bu anlama gelecektir.²⁰

Karşı devrim bastırıldıktan sonra ise süreç biraz daha formel kurallara göre ilerlemiştir. Önce bir fetva taslağı hazırlanmış, sonra din âlimleri arasında bir fikir teatisi ertesinde iki alternatifli bir fetva kaleme alınmıştır: padişahın hal’i veya feragati, yani tahttan indirilmesi veya kendi iradesiyle çekilmesi. Meclis yine Meclis-i Umumi-i Milli olarak toplanmış ve epeyce gürültülü bir ortamda, muhtemelen azınlık fikirleri bastırılarak, oybirliğiyle Abdülhamid’in tahttan indirilmesi kararlaştırılmıştır.

Padişah ve ailesi o akşam derhal Yıldız Sarayı’ndan alınarak Selanik’e götürülmüş ve Allatini Köşkü olarak bilinen bir eve yerleştirilmiştir. Ancak Balkan Savaşı patlak verdikten sonra Abdülhamid 1912’de yeniden İstanbul’a getirilecek ve hayatının geri kalanını Beylerbeyi Sarayı’nda geçirecektir. Selanik seçimini tek cümleyle ifade etmek gerekir: İstibdad’ın başı, devrimin başkentine hapsedilmiştir! İttihat ve Terakki, padişahın yeniden iktidar mücadelesine girmesine karşı onu kendisine düşman bir kentte tecrit etmiş olmaktadır.

Abdülhamid’in tahttan indirilmesi, Hürriyet devriminin tamamlanması olarak görülmelidir. 23 Temmuz 1908 ile 27 Nisan 1909 arasında devrim ile istibdad bir arada başta idi. Daha radikal bir burjuva devrimi kuşkusuz daha ilk günden saltanata son verirdi. Hürriyet devrimi o kadar ileri gitmemiş, gidememiştir. 30 yıllık istibdad döneminin suçlusu olan padişahı dokuz ay sonra tahttan indirmiştir. Ama o sınırlar çerçevesinde devrim asıl şimdi tamamlanmış olmaktadır. Marksist bir açıdan ele alındığında 31 Mart ve 27 Nisan olayları, Hürriyet devriminin bütünüyle parçası olarak ele alınmalıdır.

Bu görüşe sağlama anlamında belirli başka unsurlar vardır. 31 Mart vakasının ve Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin **devrimi ilerleten** yanları olmuştur. Abdülhamid’in servetine el konulması ve sarayın harcamalarının ciddi şekilde kısılması, saltanat ile halkın yönetimi eline alması mücadelesi arasındaki dengeyi saray aleyhine çevirecek önlemler olmuştur. Politik alanda bundan daha önemlisi, 1876 Kanun-u Esasi’sinde yapılan değişikliktir: Meclise eski metinde kendisinde olmayan birçok yetki (hükümeti kontrol, yasa önerme vb.) verilmiştir. Son derecede ilginç bir gelişme de Abdülhamid’den boşalan tahta yeni padişahın çıkması sırasında yaşanmıştır. Meclis-i Milli, V. Mehmet Reşat’ın saltanatını oylamıştır!²¹ Bunun bir monarşi sisteminde, velev ki bu bir meşruti monarşi olsun, tarihte eşi benzeri var mıdır bilmiyoruz, ama devrim sırasında hukuki düşünmenin hiçbir sonuç vermeyeceğini bir kez daha kanıtlayan bir olaydır bu. Yükselen burjuvazi, “ben sultanı bile kendi irademle başa getiririm” demiş olmaktadır. Siyasal alanın da

20 Bkz. Sina Akşın, a.g.y., s. 62.

21 Danişmend, *Kronoloji*, a.g.y., s. 380.

ötesinde, etkiler arasında köleliğin, zencilerde olduğu gibi beyaz esir ticaretinin ilga edilmesiyle ortadan kaldırılmış olması çok önemlidir. Tarihin diyalektiği, başarısız karşı devrimin muzaffer devrimde bir yeni atılım yaratmasını sağlamıştır.²²

Danışmend tipik bir sağcı tarihçi olarak ısrarla Abdülhamid'in 31 Mart isyanını desteklemediğini kanıtlamaya çalışıyor, buradan da tahttan indirilmesinin haksız olduğu sonucunu çıkarıyor. Yukarıda Abdülhamid'in gerici isyan sırasında takındığı tutumun desteklememe tezini sarstığını, padişahın sadece dikkatli bir taktik izlediğini ve muhtemelen gücünden emin olduğu an meclisi kapatarak yeniden istibdad rejimine döneceğini göstermeye çalıştık. Ama böyle olmasa bile Danışmend'in düşünce tarzı kökten sakattır.

Bu, bir bakıma kapitalizm-öncesi sınıflarda “parlamentar budalalığa” (İngilizcesiyle “parliamentary cretinism”) denk düşen ruh ve akıl hali olarak görülmelidir. Parlamentar budalalık, kavramı ilk kez kullanmış olan Engels'in ifadesiyle tarihin meclis oylamalarında belirlendiğine dair ahmakça bir inanç olarak ortaya çıkar.²³ Burada da, kapitalizm-öncesi toplumun özlemiyle yanıp tutuşan bir tarihçinin, saltanat hukukunun tarihi yönetmesi gerektiği inancı tezahür etmektedir. Danışmend kapitalizm-öncesi, saltanatla yönetilen bir devlet türünün hukuk ve teamüllerini tarihin yasalarının yerine koyma beyhude çabası içinde çırpınıyor. Oysa, **Abdülhamid'in tahttan indirilmesi 31 Mart'ı o planladığı ya da desteklediği için değildir.** Abdülhamid, yükselen burjuvazinin, padişahın kendi sesini fırsat bulduğunda yeniden kısacağı kaygısından dolayı tahttan indirilerek etkisizleştirilmiştir. Eğer ceza terimleriyle düşüneceksek, tahttan indirme kararı, Abdülhamid'in 13 Nisan ile 24 Nisan arasındaki sürede, karşı devrimci isyan başkente hâkimken ortaya koyduğu davranışların cezalandırılması değildir, meclisi tatil ettiği andan, yani 1878'den 23 Temmuz 1908'e kadar süren **30 yıllık istibdad için verilmiş bir cezadır.** Bize kalırsa, son derecede hafif bir cezadır! Abdülhamid çok daha ağırını hak ediyordu.

“Şu vahşiler”

Burada kısacık da olsa bir ara başlık açarak, Türk sağının, özellikle Necip Fazıl Kısakürek tarafından geliştirilen tarih yorumu temelinde bugün AKP geleneğinin yücelttiği II. Abdülhamid'in nasıl bir şahsiyet olduğuna ışık tutması bakımından önemli bir tanıklığı aktarmadan geçmek istemiyoruz.

Danışmend'in *31 Mart Vak'ası* kitabının, içerdiği belgeler bakımından bir

22 Bu paragraftaki bilgiler için bkz. Akşin, a.g.y., s. 63.

23 Bkz. Sungur Savran, “120 yıl sonra Friedrich Engels”, *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 202. Engels'in tanımı o kadar hedefi 12'den vurur ki burada tekrarlamak istiyoruz: “Parlamentar budalalık, talihsiz kurbanlarında, tarihte ve gelecekte tüm dünyanın, kendilerinin de üyesi olma onurunu taşıdıkları belirli temsil organlarındaki oy çoğunluğu tarafından yönetilip belirlendiğine ve meclis duvarları dışında olup biten savaşlar, devrimler (...) [vb.] bütün her şeyin, o anda yüce meclislerinin gündemini işgal eden önemli konu her ne ise, bununla alakalı kıyas kabul etmez olaylarla karşılaştırıldığında bir hiç olduğuna cidden inanmak şeklinde kendini gösteren bir bozukluktur.”

hazine değerinde olduğunu belirtmiştik. Biz şu ana kadar sadece resmi belgelere atıf yaptık. 31 Mart ile birlikte hükümetin görevden alınması ertesinde yeni Sadrazam olarak atanan Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi belgelerin yanı sıra, kitapta, Tevfik Paşa'nın oğlu tarafından Danişmend'e teslim edilmiş olan özel mektuplar da vardır. Bunlardan son derecede ilginç sosyolojik ve psikolojik içgörüler elde etmek mümkündür. Mektuplar arasında Tevfik Bey'in yurtdışında bulunan oğullarına Tevfik Paşa'nın kâtibi Ali Şevki (Berker) tarafından yazılmış olan mektubun özel bir yeri vardır. İşte bu mektupta Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hâkim olması ertesinde Yıldız Sarayı'ndaki durum şöyle anlatılıyor:

... İşte bunun üzerine baban saraya hareket etti. Bütün Yıldız Sarayı'nın bom-boş olduğu anlaşılıyordu; herkes kaçmıştı. Askerler [Hareket Ordusu askerleri-ss] tüfekleriyle odalara girmişlerdi. Baban doğru pâdişahın huzuruna gitti: Bütün adamları kendisini terkedip gitmişlerdi! Sultan Hamid babana acı acı dert yanarak kendisine sâdık zannettiği bütün adamlarının çekilip gitmiş olduklarından ve hiç kimsenin imdâdına yetişmediğinden bahsetti. Sonra sözüne şöyle devam etti: “(Ben) sizi bana daha merbut [bağlı] ve daha sâdık zannederdim: Şu perişan hâlimi görüyorsunuz da beni bu vaziyetten kurtaracak bir şey yapmıyorsunuz. Ben sizden selâmetimi temin hususunda daha fazla gayret beklerdim. Odalarım kadar girmiş olan şu vahşilerden kat’iyyen emin değilim. Her hangi bir anda her hangi birinin süngüsü altında can vermekten mütemâdiyen endişe ediyorum. Eğer isterlerse beni hal’etsinler; ama şu herifleri başımdan savsınlar ve hayatımın masuniyyetini [dokunulmazlığını] te’mîn etsinler!”

İşin esasına girmeden yukarıdaki satırların ima ettiği bir ruh durumuna işaret edelim: Bugün, sefil “Pâyitaht” dizisinde, Türkiye halkına marangozluk işlerine düşkünlüğü vb. aracılığıyla “onlardan biri” gibi sunulmaya çalışılan bu adam, halktan insanlardan nasıl söz ediyor? “Şu vahşiler” ve “herifler”. Burada önemli olan “herifler”in elinde silah ve süngü olması değildir. Abdülhamid karşısına eli silahlı bir Enver veya Mahmut Şevket çıksa böyle konuşmayacaktı, bundan emin olabilirsiniz. O silahları taşıyan insanları zaten “vahşiler” olarak gördüğü için böyle konuşmaktadır. Sınıf boyutunu tarih yazmıyor, burada açık bir sınıf tavrını karşı tarafın iç diyalogundan öğreniyoruz. İşte tarihi belgenin güzelliği!

Ama asıl mesele şudur: Burada bir kahramanla karşı karşıya olmadığımız açık değil mi? “Pâyitaht” dizisinde İngiliz büyükelçisini tokatlayan, bu şahıs olabilir mi? “Dik durma”yı sık sık bir erdem olarak sunan bir Erdoğan’ın bu adamı kendine örnek almak istemesine ne demeli? *Derin Tarih*’in derin devlet ideologu Mustafa Armağan, yukarıda ele alınan yazısında, şimdi aktardığımız olaydan sadece üç gün sonra, hal’ini kendisine bildirmeye gelen heyet karşısındaki ruh durumunu tasvir ederken, **en ufak bir kaynak göstermeden**, şu satırları yazmış: “Gayet metin ve mütevekkildir. Yorgun ve yaşlı görünmektedir ama vakarlıdır, dimdiktir.”²⁴ Şu son kelime ne kadar semptomatik, yalanı nasıl da ele veriyor! Bugünün efsaneleri bize

24 Armağan, a.g.m., s. 56.

tarih diye anlatılıyor, o kadar açık ki!

Yukarıda alıntılarladığımız mektubun yazarı Ali Şevki Bey bakın bu acıklı tablo karşısında ne diyor: “O kadar şevket [yücelik] ve kudret sâhibi bir hükümdâr-ı mutlakın böyle sızlanıp duruşunu görmek hakikaten acıklı bir şey!”²⁵ Biz söylemiyoruz, Osmanlı tebaasından bir kulu söylüyor!

Bu noktayı mutlaka, koşulsuz bir Abdülhamid taraftarı olan Danişmend’in Abdülhamid’in kusurlarını tartışırken işaret ettiği bir nokta ile tamamlamak gerekiyor:

Kusurlarının en meşhuru vehmidir ve hattâ bütün taksirâtının menbâi [kusurlarının kaynağı] budur: Her şeyden ve her kesten her zaman şüphe ettiği için, devletini şüphelerden aldığı ilhamlarla idâre etmiştir! Yıllarca hizmetinde bulunmuş adamlardan duyduğuma göre, Sultan Hamid’in mütemâdiyen [sürekli olarak] tekrar edip durduğu bir söz vardır:

- Şüphe basiretin başıdır!

Bâb-ı Âli’ye işte bundan dolayı i’timâd etmediği [güvenmediği] için devlet idâresini sarayda toplamış, amcasıyla kardeşinin hal’inden devlet-adamlarının kendisini de tahtından indireceklerini bir fikr-i sâbit [sabit fikir] hâline getirmiş, işte bundan dolayı kendisi için tenezzül sayılacak kadar ehemmiyetsiz işlere bile karışmış, hafiyeliğe de [gizli polise de] o yüzden revac vermiş [geçerlik tanımış] ve bu suretle bir takım mânâsız şeyler için her kesten ve her şeyden evvel ve her kesten ziyâde kendini rahatsız etmiştir.²⁶

Burada anlatılan kişilik “korkak” ve “paranoyak” terimlerinden başka nasıl betimlenebilir?

“Vesikalar”da yeni burjuvazinin yüzleri

Danişmend’in *31 Mart Vak’ası* kitabında yayınladığı belgeler arasında çok kısa bir gezinti yapmamızın bu çağın yükselmekte olan burjuvazisi ve onun müttefiki katmanların sınıf psikolojisini anlayabilmek bakımından çok yararlı olacağını düşünüyoruz.

Yukarıda söz ettiğimiz Ali Şevki Bey mektupları bu bakımdan çok anlamlı örnekler sunuyor. Ali Şevki 31 Mart’ın patlak vermesini muhataplarına resmederken anlatımına durumun dehşet vericiliğini ifade ederek şöyle başlıyor: “Ben Bâb-ı Âli’den çıkar çıkmaz Meclis binâsının önünde havaya sıkılan kurşunların o müdhiş tarrâkasını duydum.” Ama sonra hemen sınıf dürtüsü araya giriyor: “O sırada ayak-takımının sokaklarda birbirini çiğniyerek koşuşmaları görülecek şeydi, azizim!” O ayak-takımını küçümseyedursun, Tevfik Paşa’nın kerimesi, Orhan Veli’nin dünya çalkalanırken “bir elinde cımbız, bir elinde ayna/umurunda mı dünya” diye hicvettiği üst sınıf kadınlarına taş çıkartacak biçimde “Londra’ya gidemeyeceği

²⁵ Danişmend, *31 Mart Vak’ası*, a.g.y., s. 113.

²⁶ A.g.y., s. 144.

için çok müteessirdi” şeklinde tarif ediliyor.²⁷ (Dışişleri Bakanı görevi yapmış olan Tevfik Paşa belli ki Londra’ya tayin edilmiştir, ama sadrazamlık önerilince bu görev suya düşmüştür.)

Naile Hanım’ın annesi (Tevfik Paşa’nın zevcesi) ise Hareket Ordusu şehre girdikten sonra iki taraf arasındaki çatışmalar yoğunlaştığında dâhiyane bir fikir ileri sürecektir. Mektubun yazarı Ali Şevki anlatıyor:

Taksim meydanına yerleştirilip Topçu kışlasını hedef ittihâz eden [olarak belleyen] toplarla tüfek seslerinden başka bir şey işitmiyorduk. Kapumuzun önündeki cadde askerlerle dolmuştu (...) Annen şaşılacak bir soğukkanlılıkla bana dedi ki:

Bu top güllerinin kışlaları yıkacağı muhakkaktır ama, içlerinde kaynaşan kehleleri (bitleri) öldürüp ortalığı temizleyecekleri de şüphesizdir!

Sonra pencereleri açıp gramofon çaldığı takdirde sokakları dolduran âsî askerilerin sükûnet bulup bulamayacaklarını sordu. Ben de pek tabii olarak kendisini o fikirden vaz geçirdim.²⁸

“Ayak takımı”, “vahşiler”, şimdi de “bitler”. Bu arada karşı devrimin dolaylı olarak başa getirdiği Tevfik Paşa’nın ve ailesinin de devrimden yana olduğu gözden kaçmasın!²⁹ Padişahın sadrazamının eşi, isyancı askerleri “bit” olarak niteliyor. Ama bundan ilginç şudur: Hareket Ordusu şehre girdikten sonra, Mahmud Şevket Paşa ve Enver, Yıldız kuşatmasında onun desteğini istemişlerdir. O da isteneni yerine getirmiş, bir bakıma devrimin taarruzunun Truva atı gibi davranmıştır.

Bu arada, devrim ile karşı devrim boy ölçüşürken ülke yürütmesinin başına getirilmekte olan Tevfik Paşa anlaşılan bu koşullar altında iktidara yükselmekten tir tir titremektedir. Kâtibinden sık aralıklarla, günde üç-dört kez bir şişe konyak ister! Şeriat isteyen isyancılar başa sarhoş bir sadrazamı getirmiştir! O konyak yüküyle idare edilen devletten gelecek hayrı düşünün artık!

Hareket Ordusu artık isyanı bastırmışken Yıldız Sarayı’nın ne halde olduğunu yukarıda padişah ile Tevfik Paşa arasında bir diyalog sırasında padişahın ağzından dinlemiştik. Şimdi Tevfik Paşa’yı dinleyelim.

[Baban] ilkönce evden havâdis sordu, ondan sonra da pâdişahın bütün kâtipleriyle hademesinin kaçmış olduğunu anlattı. Hatta aşçılar bile kaçmış oldukları için, akşam yemeği olarak peynir ekmekle havyar yemek mecburiyetinde kalmışlar. Kendisine biraz konyak getirmem için dolabının anahtarını bana verdi.³⁰

Büyük Fransız Devrimi’nde kralın eşi Marie-Antoinette’in ünlü sözünü³¹

27 Bu paragraftaki alıntıların tamamı için bkz. Danişment, *31 Mart Vak’ası*, a.g.y., s. 27.

28 A.g.y., s. 103-104.

29 Bkz. a.g.y., s. 105-108.

30 A.g.y., s. 105-106.

31 Türkçeye “ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler” olarak geçen bu söz, aslında biraz daha hafiftir.

çağrıştıran bir sahnede sadrazamın “havyar yemek mecburiyetinde kalması” mizahın sınırlarını iyice zorluyor! Bu arada, anlaşılan piyasada belli ki konyak kalmamış, Tevfik Paşa artık kendi dolabındaki stoka başvuruyor!

Bu yemek faslını bağlamak için Abdülhamid’in tahttan indirildikten sonra Selanik’e ulaştığında ilk gece aile efradıyla birlikte (az değil, göreceğiz 30 kişi!) yediği yemeğin menüsü ile kapatalım. Bir Fransız gazeteci anlatıyor:

Dün gece Abdülhamid ile maiyyetine mahsus otuz kişilik et’ime (yemekler) şehrimizde vâkı [olan] İtalyalı Bastajini lokantası vâsıtasıyla tehyie ve izhâr edilmiştir [hazırlanmış ve huzura getirilmiştir].

Dün akşamki et’ime listesi [menü] ber-vech-i âtidir [aşağıdaki gibidir]:

Pirinç çorbası

Mayonezli levrek balığı

Sebzeli kuzu

Hindi kızartması

Salata

Dondurma

Olağan menü böyleyse, “peynir ekmekle havyar yemek mecburiyetinde kalma” gibi bir şikâyet daha kolay anlaşılabilir!

Türkiye tarih sosyolojisinin yoksullaştırılmış versiyonu bu topraklarda devrimi bir memur zümresi yaptı gibi konuştu hep. Burada ne karşı devrimin hedefi padişahın ne de devrimin yanında duran Osmanlı paşalarının hayatının öyle “memur takımı” denecek bir standartta yaşanmakta olmadığını sezmek kolay. Burjuva devrimi işte havyarlarla, mayonezli levrek balıklarıyla, hindi kızartmalarıyla ve onlar ve çok daha fazlası için yapılmıştır. Bazı askerlerin kafasına Batı kaynaklı fikirler ve aydınlanma idealleri gökten zembille indiği için değil.

Devrimin karşı devrimi yenilgiye uğratma yolundaki kararı, Hareket Ordusu Yeşilköy’de iken Meclis-i Umumi-i Milli’nin gizli celse ile yaptığı toplantıda, sonra da iki tarafın karşılıklı görüşmesinde alınmıştır. Yeşilköy’de gizli devrim celsesinin yapıldığı mekân Yat Kulübü idi! Sadece 20. yüzyıl başının koşullarında değil, bugün bile burjuvazinin hayat tarzını betimlemek için yattan ve yat kulübünden daha iyi bir örnek bulmak mümkün mü?

Sonuç

31 Mart tarihimizde anlaşılamamış bir olay olarak görülür. Kimin düzenlediğinin tam olarak bilinmediği bu olay, muhtemelen gerici kitlelerin kendiliğinden bir isyanıdır. Abdülhamid’in bu isyanda rolü olmadığına dair mutabakatın kuşkulu olduğu kanısındayız. Ama düzenleyicisi kim olursa olsun, bu isyan açıkça bir karşı devrim dinamiği taşır. Bu yazının esas ortaya koyduğu, tarih yazımının bugüne kadar pek dikkat etmediği ya da en azından vurgulamadığı bir boyuttur.³² Karşı

32 Bunu, meslekten tarihçi olmadığımız ve literatürün tamamını tanımadığımız için kaçınılmaz olarak temkinli biçimde söylüyoruz.

devrim yenilgiye uğratılabildiyse, bunun tek nedeni, Osmanlı askeri güçlerinin iki ordusunun Selanik ve Edirne'den İstanbul'a yürümesi değildir. Bir kere Hareket Ordusu Osmanlı ordusunun güçlerinden ibaret değildir. Resmi ordunun yanı sıra, bütün Balkan halklarından gelen silahlı güçlerin desteğini de almıştır. Ama daha da önemlisi, 31 Mart vakası patlak verir vermez Rumeli, Anadolu ve Arap diyarının her köşesinden padişaha gelen tepkiler karşı devrimin bastırılmasında büyük rol oynamıştır. Padişah Birinci Ordu'yu Hareket Ordusu'na karşı seferber etmediyse bu halk tepkisi sayesinde.

31 Mart tarihin diyalektiğin yasalarına uygun tarzda ilerlemesi zemininde karşı devrimin yenilgisi dolayısıyla devrimin yeni bir atak yapmasıyla sonuçlanmıştır. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yeni padişah V. Mehmet Reşat'ın mecliste oylama yapılarak tahta çıkarılması, bu yeni atağın sembolik ifadeleridir.

Bilindiği gibi, V. Mehmet Reşat, sondan bir önceki padişaktır. Son padişah Vahdettin ise zavallı biri olduğu halde, meclisi 1918 sonu ile 1920 başı arasında bir yıl boyunca kapatacaktır. Padişahlar ne yapıyormuş?

Abdülhamid'in hal'i başka hiçbir şey olmasa sırf bunun için bile meşrudur!

Kitap Tanıtımı

Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP

*Neoliberalizm,
İslamcı Sermayenin
Yükselişi ve AKP*
Hazırlayanlar:
Neşecan Balkan,
Erol Balkan,
Ahmet Öncü
Yordam Kitap

Bu kitapta daha önce birçok defa ayrı ayrı incelenmiş olan neoliberalizm ve İslamcı sermaye olguları ilk kez kapsamlı bir içerikle birlikte ele alınıyor. Böylece, son yirmi yıla özgünlüğünü kazandıran İslamcı sermaye birikiminin neoliberal politikalarla ilişkisini ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeni sınıf oluşumlarını ciddi bir biçimde incelemek olanaklı oluyor. Bu bağlamda Türkiye’de AKP dönemindeki gelişmeler, İslamcı burjuvazi ve İslamcı orta sınıf olguları mercek altına alınıyor. Ayrıca, ülkemizde ve dünyada gayet gevşek, içeriği tanımlanmamış, içine her şeyin doldurulabileceği bir kavram olarak kullanılan “orta sınıf” kavramına, daha iyi tanımlanmış, bilimsel, daha somut bir içerik ve bundan türeyen kuramsal ve ampirik tartışmalara yeni bir boyut kazandırılmaya çalışılıyor. Türkiye üzerine yapılan çalışmaların bu açıdan zenginleştirilmesi Gezi İsyanı ve benzeri siyasal olaylar sırasında gündeme getirilen sınıfsal yorumlara ve çözümlemelere eleştirel yaklaşılabilmesine olanak sağlayacaktır.

Lenin'in siyasi teorisinin felsefi temelleri üzerine

Volkan Sakarya

*Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi: Eleştirel Bir
İnceleme,*

Kevin Anderson,

Çeviri: Ertan Günçiner

İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra dünyadaki sosyalist partilerin çoğunun milliyetçi politikalar çerçevesinde savaşa destek vermesi olgusu karşısında, Lenin için şaşırtıcı olan gelişme savaşın çıkması değil, 2. Enternasyonal sosyalistlerinin çoğunun savaşa destek çıkmasıydı. Bu durum üzerine Lenin, sürgün yeri olarak Avusturya tarafından yönetilen Polonya'dan İsviçre'ye geçti. Bern'de,

dünya siyaseti bu kadar kritik bir eşikteyken, Lenin, bir yandan Hegel'in bazı eserlerini, özellikle de *Mantık Bilimi*'ni uzun notlar alarak okurken, öbür yandan savaşı destekleyen hükümetlere karşı devrimci yenilgicilik politikası temelinde, yeni bir Enternasyonal kurulması çağrısında bulundu. Bu olgu, gerek akademik

gerek siyasi çevrelerden birçok kişinin kaba ve tek yanlı biçimde sadece siyasal ve örgütsel bir lider ve taktisyen olarak resmettiği Lenin tablosundan farklı bir manzaraya işaret etmektedir ve Lenin hakkında cevaplanması gereken birçok soru doğurmaktadır. Lenin'in felsefenin bir tür hobisi olduğu gizli bir entelektüel hayatı mı vardır, yoksa Lenin politik manevralarında anbean siyasi teorisinin temelinde yer alan ve ona dayanak oluşturan felsefi anlayıştan mı beslenmektedir? Eğer ikincisi doğruysa, Lenin siyasi kariyerinin başından beri aynı felsefi anlayıştan mı beslenmektedir, yoksa Lenin'in felsefi anlayışında, dolayısıyla siyasi teorisinde bir kopuş söz konusu mudur? Peki, Lenin'in siyasi teorisini geliştirmesinde pusula işlevi gören bu felsefi anlayış Lenin'in halefleri tarafından yeterince kavranıp sonraki nesillere taşınabilmiş midir?

Kaliforniya Üniversitesi'nde çalışan bir sosyolog olan Kevin B. Anderson, 1995 tarihinde basılan *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* başlıklı eserinde, bu ve buna benzer sorulara cevap arıyor. Anderson'ın kitabının üç ana bölümünü oluşturan, üç ana tezi var. Birinci teze göre, Lenin 1914-15 yıllarında aldığı Hegel notlarında, yani bugün bizim *Felsefe Defterleri* olarak bildiğimiz eserinde daha önceki *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* gibi eserlerindeki mekanik sınırları aşan, diyalektik konusunda özgün bir anlayışa ulaşmıştır. İkinci teze göre, Hegel okumaları ve bu okumalarla edindiği diyalektik kavrayış Lenin'in 1914 sonrası siyasi teorisinin vücut bulduğu *Emperyalizm ve Devlet ve Devrim* gibi eserlerinin felsefi dayanağı olmuştur. Üçüncü tez ise Lenin'in Hegel Defterleri ile 1920'lerde, Karl Korsch ve György Lukacs, daha sonra ardılları olarak Henry Lefebvre ve Raya Dunayevskaya gibi temsilcileri üzerinden, Batı Marksizmi'nin¹ gelişimine vesile olduğunu ileri sürüyor. Anderson'ın kitabı yazmasının altında yatan neden, 1990'larda oluşan sosyal ve siyasi atmosferin, liberal demokrasinin vaat ettiklerinden uzak bir görüntü oluşturmaya ve entelektüel anlamda egemen konumda olan diyalektik karşıtı post-yapısalcı felsefenin bu duruma makul alternatif bir çözüm önerme konusunda gösterdiği başarısızlık. Anderson ise Hegel'in ve Marx'ın diyalektik bakış açılarını günümüz sorunlarını kavramak ve çözmek için tekrar gündeme sokmayı amaçlıyor.

Lenin' in felsefi düşüncesinde “diyalektik” kopuş tezi

Anderson, Engels'in Hegel'in devrimci yöntemi ile dogmatik sistemi arasında yaptığı ayrımı dayalı olarak “felsefenin sonu”nu ilan etmesinin ve idealizm-materyalizm ayrımına dayalı iki büyük kamp tezi çerçevesinde

1 Batı Marksizmi: 1. Dünya Savaşı'ndan itibaren Orta ve Batı Avrupa'da gelişen, Sovyet Marksizmi'nin ekonomi, politika ve devlet üzerine vurgusu ve nesnel faktörlerin analizine verdiği ağırlıktan farklı olarak vurguyu kültür, felsefe ve sanat üzerine yapan ve sınıf bilinci, yabancılaşma ve ideoloji gibi öznel faktörlerin analizine ağırlık veren Marksist akım. Başlıca temsilcileri György Lukacs, Karl Korsch, Antonio Gramsci, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin ve Herbert Marcuse'dur.

idealizme karşı, bilimsel materyalizmden yana tutum takınmasının, Marx'ın 1844 *Elyazmaları*'nda geliştirmeye başladığı ve *Feuerbach Üzerine Tezler*'de tamamladığı, idealizm ile materyalizmin diyalektik birliğine dayalı yeni materyalizmin unutulmasına sebep olduğunu iddia ediyor. Bu çerçevede, Anderson'a göre, Lenin de erken dönemlerinde, Engels'in etkisinde olan 2. Enternasyonal önderlerinden Plehanov'un etkisiyle ve Marx'ın erken dönem eserlerini okuma fırsatı bulamadığından dolayı, özne-nesne diyalektiğine dayalı yeni materyalizmden habersizdi ve mekanik bir felsefi ve siyasi anlayışa sahipti. Bu bağlamda, Anderson; Lenin'in yansımacı epistemolojisinin ünlü ampirist filozof John Locke'unun bir tekrarı olduğunu savunmaktadır. Anderson'a göre, Lenin 1914-15'te yaptığı Hegel okumaları sayesinde, diyalektik bir anlayış çerçevesinde, dünyayla pratik bağımızın düğüm noktaları olan gerçek-ideal, nesnel-öznel, öz-görünüm, biçim-içerik, özdeşlik-çelişki, nicelik-nitelik, neden-sonuç ve tikel-evrensel gibi kategori çiftlerinin birbirleriyle dışsal ve mutlak değil, içsel ve göreceli bir karşıtlığa dayalı olarak bir birlik ve karşılıklı bağlantılılık temelinde, incelenen nesnenin öz devinimine bağlı olarak ele alınması gerektiğini kavramıştır. Fakat Anderson'a göre, Lenin'in Hegel okumaları öncesi felsefi düşüncesinin mekanik karakterini en iyi yansıtan *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* eserini hiçbir değişiklik yapmadan yeniden yayımlaması, Hegel diyalektiğinin sistematik bir şekilde incelenmesi için yaptığı çağrıyla birlikte düşünüldüğünde, bir tutarsızlık örneği oluşturmaktadır, çünkü ilkinde savunulan; idealizme karşı militan materyalizm iken, ikincisinde savunulan idealizm ve materyalizmin diyalektik birliğidir.

Lenin'in siyasi düşüncesinde “diyalektik” kopuş tezi

Anderson, Lenin'in 1914-15 *Felsefe Defterleri* ile felsefe alanında yaşadığı kopuşun sonraki ekonomik ve siyasal teorisinde de bir kopuşa zemin hazırladığını iddia ediyor. Anderson'a göre, Lenin emperyalizm teorisinde rekabetçi kapitalizmin, kendi zıddı olarak tekelleri kapitalizme dönüşümünün, öz-görünüm diyalektiği ekseninde, kapitalizmin özündeki rekabeti ortadan kaldırmadığını, fakat dünya pazarının emperyalist tekeller arasında ve dünya topraklarının emperyalist devletler arasında paylaşımına ve yeniden paylaşımına dayalı yeni yıkıcı bir biçimini doğurduğunu fark etmiştir. Lenin emperyalizmi salt ekonomik bir olgu olarak değil, neden-sonuç diyalektiği ekseninde altyapı ile üstyapının karşılıklı etkileşimi çerçevesinde ekonomik olduğu kadar siyasal bir olgu olarak da ele almıştır. Bu diyalektik tahlilin sonuçlarından bir tanesi, Lenin'e göre, eşitsiz gelişime dayalı uluslararası işbölümünün emperyalist biçimi altında merkez ülkelerde proletaryanın bir kesiminin ayrıcalıklı bir katman olarak işçi aristokrasisine dönüşerek karşı devrimci bir pozisyon almasıdır. Fakat Lenin aynı zamanda; emperyalizmin diyalektik zıddı olarak ulusal kurtuluş hareketlerinin, proletarya ile kuracakları ittifak temelinde, dünya ölçeğinde kombine bir iç

savaş yürütecek, yeni bir devrimci öznellik biçimini oluşturduğunu keşfetmiştir. Anderson’a göre, Lenin, Hegel okumalarının yardımıyla “Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı”nın savunulması ekseninde, ezilen ulusların tikel kurtuluş mücadeleleriyle proletaryanın evrensel kurtuluş mücadelesi arasında var olan diyalektik bağlantıyı fark edebilmiştir.

Anderson’a göre, Lenin emperyalizm aşamasında daha da merkezileşmiş devletin asalaklığının doruk noktasına ulaşmakla birlikte kendisinin aşılması için gerekli koşulları da yarattığını fark etmiştir. Bu çerçevede Lenin, *Devlet ve Devrim* adlı eserinde, fiili kitlesel devrim deneyimlerine dayalı sınıfsız bir toplumun nasıl bir şey olabileceğine ilişkin bir vizyon geliştirmiştir. Anderson, Lenin’in Marx’ın *Fransa’da İç Savaş* adlı eserinde vurguladığı gibi, sosyalist devrimin burjuva devletini olduğu gibi devralamayacağını, onu parçalayarak, daha önce bürokrasinin yerine getirdiği işlevleri, onun diyalektik zıttı olan proletaryanın öz yönetim organları dolayımı ile halkın dönüşümlü olarak yerine getireceği, bir yarı-devlet kurmak zorunda olduğunu ifade ettiğini belirtir. Anderson bu açıdan Lenin’in toplumun diyalektik anlamda kendi özdevrimine dayalı bir örgütlenme biçimi olarak savunduğu Sovyetler ile Lenin’in *Ne Yapmalı?* adlı eserinde savunduğu öncü parti modeli arasında bir çelişki görür. Anderson’a göre, Lenin felsefi anlamda yaşadığı ikircikliğin siyasal anlamda bir yansıması olarak öncü parti ile ilgili önceki fikirlerine dönük tutarlı ve diyalektik bir eleştiri geliştirememiştir ve bu durum Sovyetlerin devrim öncesinde ve sonrasındaki rolü ile ilgili birçok kafa karışıklığına sebep olmuştur.

Lenin’in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasında süreklilik olduğu tezi

Anderson, SSCB’de Lenin sonrası dönemde Lenin’in Hegelci diyalektiğin ciddi bir biçimde incelenmesi yönündeki çağrısından etkilenen Deborincilerin, doğa bilimlerinin incelenmesine ağırlık verilmesi gerektiğini savunan, muhalifleri mekanistlerle bir anlaşmazlığa düştüğünü ifade eder.² Stalin 1929 yılında bir mekanist olarak nitelediği *Buharin’e karşı Deborincileri* desteklemiştir. 1930 yılında ise Deborincileri “Menşevik idealistler” olarak damgalamak suretiyle söz konusu tartışmayı bitirmiştir. Anderson bu andan itibaren *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*’i kutsayan Stalinist dogmatizmin diktatoryal yöntemlerle desteklenmek suretiyle SSCB’de felsefe alanında hâkim kılındığını belirtmektedir.

Anderson’a göre, 1920’ler Orta Avrupası’nda, György Lukacs’ın *Tarih ve*

2 Anderson, Lenin’in “Hegel’in Mantık Biliminin Özeti”nin SSCB’de ilk kez 1929 yılında, Marx’ın *1844 Elyazmaları*’nın ise 1927’de yayınlandığını, fakat bu metinlerle ilgili tartışmaların, Engels’in ilk kez 1925 yılında yayınlanan *Doğanın Diyalektiği* adlı eseriyle ilgili tartışmaların gölgesinde kaldığını belirtir.

Sınıf Bilinci ve Karl Korsch'un *Marksizm ve Felsefe* adlı eserlerinde Lenin'in *Hegel Defterleri*'ne doğrudan bir gönderme olmasa da, iki kitap da yazarların 3. Enternasyonal'in genç üyeleri olmaları itibarıyla Lenin'in 1914 yılındaki Hegel'e dönüşü temelinde yazılmıştır. Anderson, Korsch'un ilerleyen süreçte gerek öncü parti ile ilgili teorisi gerekse bilimsel materyalizmdeki ısrarı nedeniyle Lenin'den koptuğunu, Lukacs'ın ise 1920'lerde Marx'ın felsefesini idealizm ve materyalizmin birliği olarak görmesine karşılık, *Genç Hegel* adlı eserinde Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'inin neredeyse Hegel Defterleri'yle eşdeğer bir şekilde, bilginin nesnelliği konusunda diyalektik yaklaşımın temellerini attığını yazdığını belirtir. Anderson'a göre, Ernst Bloch ise *Özne-Nesne* adlı eserinde teori-pratik birliği temelinde Hegel'in düşüncesinin Lenin'in çalışmalarında yaşadığını belirtir. Anderson'a göre Bloch, Lenin'in Hegel'in idealizminin, kaba materyalizmden üstün olduğu vurgusuna katılmasına karşın, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserini "Marksist açıdan 'pozitivizmin' büyük bir eleştirisi" olarak övmesini ve bu çalışma ile Hegel Defterleri arasında bir kopuş olduğunu kabul etmemesini yadırgar.

Anderson'a göre, 1930'larda Fransız Komünist Partisi'nin, ortodoks olmayan iki üyesi Henry Lefebvre ve Norbert Guterman'ın, yayınladıkları *Hegel Defterleri*'nin Giriş bölümünde, Defterler'in dolaylı bir biçimde de olsa, Lenin'in diyalektik kavrayışında daha yüksek bir gelişmenin ürünü olduğunu ima etmelerine karşın, *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserinin niteliği konusunda sessiz kalmaları manidardır. Anderson, 1944-53 yılları arasında Fransa'da, Lefebvre'nin *Diyalektik Mantık* adlı eserinde Lenin'in Hegel Defterleri'nde Plehanov'un kaba materyalizminden koptuğunu, buna karşın *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eseri ile *Hegel Defterleri* arasında hem bir süreklilik, hem görelî bir kopuş olduğunu belirttiğini yazar.

ABD'de ise 1941-53 arası dönemde, Marcuse'un *Us ve Devrim* adlı eserinde, Amerikan kamuoyu önünde ilk kez Hegel-Marx ilişkisini tartışması ve Lenin'in diyalektik yöntem üzerindeki ısrarını vurgulaması, Anderson'a göre; Amerikan Trotskist hareketi içinde muhalif bir azınlık grup oluşturan, başlıca teorisyenleri C.L.R. James, Raya Dunayevskaya ve Grace Lee olan "Johnson-Forrest Eğilimi" veya "Devlet Kapitalizmi Eğilimi" olarak bilinen grubu etkiledi. Anderson, bu grubun Hegel'i yoğun bir biçimde incelemeye başlamanın yanı sıra, örgütlenmenin sosyal demokratik biçimleri ve öncü parti anlayışını da reddetme eğilimi içinde olduklarını belirtir. Grup, eserlerinde Hegel'de tedrici, evrimci değişimde sıçramaları vurgulamanın yanı sıra, kendiliğinden eylemlilik olarak özdevinimi anahtar kavram olarak benimsemiştir ve Anderson, grubun kendiliğinden işçi hareketleri ile öncü parti mücadelesini uzlaştıramaz bulduğunu belirtir. Anderson'a göre, grubun içinde sivrilen Dunayevskaya; Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eseriyle *Felsefe Defterleri* arasında mutlak bir kopuş olduğunu iddia eder. Dunayevskaya'ya göre, Lenin emperyalizm döneminde

yeni evrensel özne arayışına dair sorunu Hegel'in *Mantık Bilimi*'nde Kavram Öğretisi kitabında ortaya koyduğu "İde" kavramı sayesinde teorik anlamda doğru bir biçimde koyabilmişken, Sovyetler 1917 versiyonu ile ortaya çıkınca, Rus kitleleri bu teorinin pratiğini de sağlamıştı, çünkü Dunayevskaya'ya göre *Mantık Bilimi*; Lenin'in, emperyalizmi kapitalizme içkin bir gelişme olarak görmesini sağladığı gibi, işçi sınıfının devrimin yapılmasına ve ekonominin yönetilmesine katılarak ideali gerçeğe nasıl dönüştüreceğini resmettiği *Devlet ve Devrim* adlı eseri yazabilmesini de mümkün kılmıştır.

Anderson'a göre, 1950'ler ve 60'lar ABD'sinde, *Marksizm ve Özgürlük* adlı eserinde Dunayevskaya³; karşı-devrimin devrimci hareket içindeki görünümünün, yani 2. Enternasyonal'in ihanetinin nedenlerini çözümlemek isteyen Lenin'in nesnellik ile öznellik ve bilim ile praksis arasındaki ilişkileri *Hegel Defterleri* ile teorik anlamda, bütünüyle yeniden organize ettiğini iddia eder. Buna karşılık, Anderson 1970'ler ve 80'lerde Dunayevskaya'nın Lenin-Hegel ilişkisini yorumlama tarzında bazı değişiklikler olduğunu vurgular. Anderson, Dunayevskaya'nın; *Telos* dergisi için yaptığı değerlendirmede ve *Felsefe ve Devrim* adlı eserinde, Lenin'in felsefi ikircikliğini eleştirdiğini kaydeder. Dunayevskaya, Lenin'in 1915 *Hegel Defterleri*'ni, yaşadığı dönemde halka açmayarak ve mekanistik çalışması *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'i devrim sonrası dönemde yeniden yayınlarak, muğlak bir felsefi miras bıraktığını ileri sürer. Dunayevskaya, Lenin'in, Hegel'e nüfuz ettikçe, Hegel'i materyalist bir biçimde okuma gerekliliği yönünde olan düşüncesini bir kenara bırakıp, Hegelci diyalektiğin kendinde devrimci olduğunun şokunu yaşadığını belirtir. Dunayevskaya, Lenin'in bir yandan emperyalizm, ulusal sorun, devlet ve devrim gibi konularda geliştirdiği diyalektik kavrayışa karşın, diyalektik olmayan öncü parti anlayışına ömrü boyunca sadık kalmasını siyasal anlamda da bir ikilik olarak görür.

Kitabın eleştirel değerlendirmesi

Fikirler ve devrim

Anderson'un *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* adlı eserinin en güçlü yanı devrim sosyolojisinde altyapıda yaşanan dönüşümlerin tek yönlü bir nedenselliğe dayalı olarak, üstyapıdaki dönüşümleri tetiklemesi üzerinden devrimi izah

3 Anderson kitabın devamında 1950'lerde Fransa'da Lefebvre ve Garaudy, 1950'ler ve 60'larda İtalya'da Lucio Colletti, savaş sonrası Almanyası'nda Iring Fetscher, 1960'lar ve 70'ler Fransası'nda Althusser ve Garaudy gibi isimlerin Lenin-Hegel ilişkisine dair tartışmalarını da ele almış. Fakat kitaptaki üç tezin de merkezinde Anderson'un açıkça fikirlerini savunduğu Dunayevskaya'nın argümanlarının yer almasından dolayı, konu bütünlüğünü bozmamak için, şu ana kadar Anderson'un dilinden Lenin-Hegel ilişkisine dair düşüncesinin gelişimine vesile olan tartışmaları ve 1940'lar ABD'si'nde geliştirdiği düşüncelerini sunduğum Dunayevskaya'nın; 50'lerden 80'lere fikirlerinin evrimini, Anderson'un bakış açısı üzerinden ele almaya devam etmeyi tercih ediyorum.

etmeye çalışan mekanik yaklaşımların aksine, Bolşevik devriminde fikirlerin de kendilerini mümkün kılan koşullar üzerinden nasıl tersinden bir etki yaratabildiğini Lenin örneği üzerinden, çok yönlü bir nedenselliğe dayalı olarak gösterebilmesi. Lenin'in devrimci yenilgicilik tezinin devrimin gerçekleşmesinde oynadığı hayati rol, bu açıdan gayet güzel bir örnek oluşturmaktadır. Eserin ikinci güçlü yanı ise Lenin'in siyasi teorisinin siyasi pratiğinin şekillenmesinde oynadığı önemli rolün bir benzerinin Lenin'in felsefi teorisinin siyasi teorisinin şekillenmesinde oynadığı rolde yattığını, somut örnekler üzerinden, anlaşılır bir şekilde izah edebilmesi. Kanımca bu örnekler arasında en güzeli Lenin'in Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı çerçevesinde, ulusal kurtuluş hareketlerine destek politikasıyla Hegel'in *Mantık Bilimi*'nde ele aldığı tikel ve evrensel kategorileri arasındaki ilişkiye dair diyalektik kavrayış arasındaki mantıksal bağlantı gösterilebilir.⁴ Eserin üçüncü ve son güçlü yanı ise, felsefi teori bağlamında diyalektik yaklaşımı okura tanıtmada konusunda gösterdiği çaba. Anderson'un, Marx'ın tüm diyalektiğin kaynağı olarak gösterdiği Hegel'in düşüncesini; en önemli eserlerinden *Mantık Bilimi*'ni, Lenin'in notları üzerinden ayrıntılı bir şekilde çözümlemesi, Hegel'e yabancı okurlar için Hegel düşüncesine bir giriş rolü oynayabilir. Anderson, kitabında ayrıca post-yapısalcı felsefenin hâkimiyetindeki entelektüel camiaya, insanlığın binlerce yıllık felsefi birikiminin en önemli mirası olarak diyalektik düşüncenin günümüz dünyasını anlamak ve sorunlarını çözmek için hâlâ en iyi seçenek olarak durduğunu hatırlatıyor.

Felsefi materyalizme reddiye

Kitabın güçsüz yanlarına gelecek olursak; öncelikle, Anderson'un Lenin'in felsefi düşüncesinde bir kopuş gerçekleştiğine dair tezini gerekçelendirirken savunduğu, Marx'ın bilimsel materyalizm yerine materyalizm ve idealizmin diyalektik sentezine dayalı bir felsefi anlayışa sahip olduğu iddiası hiçbir şey açıklamıyor. Keza, Hegel de kendi felsefesinde, idealizmin ve materyalizmin bir sentezine eriştiğini savunur, fakat bu sentez idealizm düzleminde kurulan bir sentezdir. Hegel'in idealizmi varlık ve düşüncenin özdeşliğine dayalıdır. Marx'ın materyalizmi ise varlık ve düşüncenin farklılık içinde birliğine dayalıdır. Hegel'in idealist felsefesinde pratik, Hegel'in insanlardan bağımsız bir özneye dönüştürdüğü "Fikir", geçmişe dönük bir şekilde teorik anlamda "Tin" olarak özbilince ulaşmak için Hegel'in deyiimiyle "aklın kurnazlığı" ile harekete geçirilen bilinçsiz bir araçtır. Marx'ın materyalist felsefesinde ise teori insanların dünyayı geleceğe dönük bir şekilde bilinçli olarak pratik anlamda dönüştürmesinin bir

4 Her ne kadar Anderson'ın ulusal kurtuluş hareketlerinin dünya ölçeğinde işçi hareketiyle bir ittifak temelinde değil de, bağımsız olarak ele alınması gerektiği gibi Lenin'e dönük eleştirel imaları kafa karıştırırsa da, yine de bu örnek üzerinden Anderson felsefe-siyaset bağlantısını başarılı bir şekilde gösteriyor.

aracıdır. Bu anlamda Marx, yeni materyalizminde, Hegel’de var olan teori-pratik ilişkisini yeniden organize etmek suretiyle materyalizmin ve idealizmin olumlu yönlerini materyalist bir zeminde sentezlemiştir:

Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci – Hegel bunu “Fikir” (Idea) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür– gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya yalnızca “Fikir”in dışsal ve görüngüsel (phenomenal) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımastan ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir.

... Hegel’in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini, ilk kez onun sunmuş olduğı gerçeğini örtemez. Mistik kabuk içerisinde usa-uygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir.

Mistikleştirilmiş biçimi ile diyalektik Almanya’da moda olmuştu, çünkü şeylerin mevcut durumunu yüceltıyor ve ululuyor gibi görünüyordu. Oysa usa-uygun biçimiyle diyalektik, burjuvazi ile onun doktriner sözcüleri için bir rezalet ve iğrençliktir, çünkü şeylerin mevcut bugünkü durumunu olumlu yanlarıyla kavrar, aynı zamanda da bu durumun yadsınmasını, onun kaçınılmaz çöküşünün anlaşılmasını içerir; çünkü diyalektik, tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi akışkan bir hareket içinde görür ve bu yüzden, onun geçici niteliğini, onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar; hiçbir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, özünde eleştirici ve devrimcidir.⁵

Marx’ın yukarıdaki ifadesi, Anderson’un Marx’ı çarpıtmakla suçladığı Engels’in gerek felsefede iki büyük kamp tezine gerekse Hegel’in idealist sistemi ve diyalektik yöntemi arasında yaptığı ayrıma dönük tezine Marx’ın katıldığı yönünde kanıtlar olarak okunabilir. Nitekim Marx, Anderson’ın da mutlaka bildiğı bu yazısında Hegel’in idealizmine karşı materyalizmi açık bir biçimde savunmuş ve materyalizm zemininde diyalektiğı Hegel’in dogmatik sisteminde maruz kaldığı mistikleştirmeden kurtararak usa uygun biçimiyle yöntemsel olarak benimsemiştir. Anderson ise kitabında Hegel ve Marx arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir.⁶ Marx ve Engels için ontolojik anlamda materyalizm, her

5 Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 2009, s. 27-28.

6 Lenin’in Hegel okumaları sırasında Hegel’in düşüncesinin kendinde devrimci olduğunu keşsettiğı ve Hegel’in materyalist bir çerçevede okunmasına gerek olmadığı yönündeki imasını desteklerken Anderson Dunayevskaya’nın tezleri üzerinden Hegel ve Marx’ın düşünceleri birbirileriyle özdeşmiş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Bu açıdan materyalizmin Marx’ın düşüncesinde olmazsa olmaz bir unsur olduğı gerçeğini saptırmaktadır.

şeyden önce maddenin içerik olarak, bir form olarak düşünceden özerkliğidir. Bu anlamın ötesinde, materyalizm maddenin çok-biçimli örgütlenmesi çerçevesinde doğanın praxis karşısında, “praksisin aracılıklarıyla vücut bulduğu üretici güçlerin gelişiminin”, üretim ilişkileri karşısında ve toplumun altyapısının üstyapısı karşısında özerk yasalara sahip olduğu yönünde, siyasal açıdan da önemli türev anlamlara sahiptir:

İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir: tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklardır.⁷

Bu fikir o kadar yalındır ki, kafası idealist önyargılarla doldurulmamış herhangi bir kimse için apaçık bir şeydir. Ama bu, yalnızca teori için değil, pratik için de, tamamen devrimci sonuçlar verir:

Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Demek ki, materyalist tezimizi izlemeye devam ettiğimiz ve onu bugüne uyguladığımız anda, muazzam bir devrimin, bütün çağların en büyük devriminin perspektifleri gözümüzün önünde açılmaktadır.⁸

Bu anlamda Engels'in izinden giden Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* eserinde yaptığı materyalizm vurgusu Marksizmin özüne uygundur ve yazının ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere, bu uyum Lenin'in siyasi düşüncelerinin doğruluğu ve yerindeliği açısından da pratikte kanıtlanmıştır, çünkü Lenin'in siyasi düşüncelerinin gelişiminde materyalist felsefi ön kabuller olmadan aynı sonuçlara varması olanaksızdır.

Marx, *Feuerbach Üzerine Tezler*'de öznelliğin (yani praksisin) nesnel koşullar üzerinde yapabildiği etkiyi dikkate alarak, eski materyalizmden, yine, öznelliğin, yani praksisin içinde koşullandığı nesnel koşulları dikkate alarak, idealizmden koparak, bir özne-nesne diyalektiği çerçevesinde yeni materyalist anlayışa ulaşmıştır:

Feuerbach'inki de dahil olmak üzere şimdiye kadar var olan tüm materyalizmin başlıca eksiği, şeyin [Gegenstand], gerçekliğin, duyusallığın duyusal insan faaliyeti, pratiği olarak değil, öznel olarak değil, yalnızca nesne [Objekt] ya

⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, 2011, s. 32.

⁸ Aynı yerde.

da sezgi [Anschauung] olarak kavranmasıdır. Böylece etkin yön, materyalizme karşıt bir biçimde, idealizm tarafından geliştirilmiş oldu - ama yalnızca soyut olarak, çünkü idealizm, bu biçimdeki gerçek, duysal eylemi elbette bilmez. Feuerbach, düşünce nesnelerinden gerçekten farklı duysal nesneler istiyor, ama insan faaliyetinin kendisini nesnel [gegenständliche] faaliyet olarak kavramıyor. Böylece Hristiyanlığın Özü'nde teorik tutumu, biricik gerçek insan tutumu olarak görüyor, oysa pratik yalnızca iğrenç, Yahudice görünüm biçimi içerisinde kavranıyor ve sabitleştiriliyor. Böylece «devrimci» faaliyetin, «pratik-eleştirel» faaliyetin önemini anlamıyor.⁹

Anderson, Engels'in Marx'ın yeni materyalizmini, bir özne-nesne diyalektiği çerçevesinde değil, değişimin doğada, toplumda ve düşüncede var olan değişmeyen yasaları çerçevesinde ele alarak, materyalizminde öznelliğe yer açmadığını savunur. Oysa Engels'in değişimin doğada, toplumda ve düşüncede değişmeyen yasaları üzerinde durması, bu yasaların tefekküre dayalı bir tarzda gerçekleşmesini izlemek için değil, bu yasaların insanlığın üzerinde kurduğu egemenliği, onların içerdikleri zorunlulukların bilimsel bilgisine dayanan praxis dolayımı ile kırmak içindir:

Özgürlük ve zorunluluk ilişkisini doğru olarak ilk düşünen, Hegel oldu. Ona göre özgürlük, zorunluluğunun kavranmasıdır. “Zorunluluk ancak kavranılmadığı ölçüde kördür.” Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşlenmiş bir bağımsızlıkta değil ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli ereklar için yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır. Bu, dış doğa yasaları için olduğu denli, insanın maddi ve manevi varlığını yöneten yasalar, –gerçeklikte değil, olsa olsa kafamızın içinde ayırabildiğimiz iki yasa sınıfı– için de böyledir. Öyleyse istenç özgürlüğü, ne yaptığını bile bile karar verme yetisinden başka bir anlama gelmez. Buna göre, belirli bir sorun üzerinde bir adamın yargısı ne denli özgürse, bu yargının içeriğini belirleyen zorunluluk o denli büyüktür; oysa, çok sayıda çeşitli ve çelişik karar arasında, görünüşte canının istediği gibi seçen, bilgisizliğe dayanan kararsızlık, bununla özgür olmayışını, egemenliği altına alacağı şeyin egemenliği altında bulunduğunu göstermekten başka bir şey yapmaz. Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerine kurulu egemenliğe dayanır; böylece o, zorunlu olarak, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür.¹⁰

Bu açıdan, Engels'in iyi bir öğrencisi olarak, *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* eserinde Lenin'in derdi öznelci bir idealizme dayanarak, Rusya'da 1905 Devrimi'nin yenilgisi sonrası doğan karamsar atmosferin etkisiyle ultra-sol bir

9 Friedrich Engels, *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Çev: İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1999, s. 65.

10 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, 2010, s. 171.

politik çizgiye yönelen Otvovistlere¹¹ toplumsal hayatın nesnel dinamiklerinin üzerinden atlanılamayacağını hatırlatmak ve bu dinamiklerin gelişimini doğru bir şekilde öngörebilmenin materyalist felsefi ön kabullerden geçtiğini göstermektir. Bu açıdan, söz konusu eserde, Lenin öznelliğe değil, fakat öznelci indirgemeciliğe karşı gerek doğada, gerek toplumsal hayatta, nesnel yasaların irademizden bağımsız olarak var olduğunu vurgular. Ancak, bu vurgu onların zorunluluklarını kavrayarak, onları denetimimiz altına almak suretiyle özgürlüğümüzün nesnesi haline getiremeyeceğimiz anlamına gelmemektedir.

Diyalektik konusunda mutlak değil görelî bir kopuş

Anderson'ın Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyi-kritisizm* eserinde savunduğu yansımacı bilgi teorisinin pre-Marksist, Lockeçu bir teori olduğu ve *Felsefe Defterleri*'nde Lenin'in yansımacı bilgi teorisinden koptuğu iddiası da aynı ölçüde keyfî ve gerekçelendirilmemiş bir iddia olarak karşımıza çıkıyor. John Locke, ontolojik anlamda dünyanın tözel kaynağını madde ve zihin olarak gören bir düalist, epistemolojik anlamda tüm idelerin, deneyimden kaynaklandığını savunan bir ampiristtir. Locke'a göre insanlar dolayimsız olarak, yalnızca kendi idelerini, yani zihnin içeriklerini, dolayimli olarak ise maddî nesnelerin bu idelere neden olan niteliklerini bilebilirler. Locke'un yansımacı epistemolojisine göre, duyumlara neden olan maddî tözün doğrudan kendisini değil, nitelikleri itibarıyla bize ulaşan görünümünü bilebiliriz. George Berkeley'e göre ise, Locke'un düalist ontolojisi, ampirizmiyle çelişki içerisinde. Berkeley'e göre, Locke'un, tüm bilginin fenomenal olduğunu, yani ancak zihindeki görünümle sınırlı olduğunu belirtmesine rağmen zihinsel imgeleri, maddî tözün yansımaları olarak ele alması ampirizminin ruhuna aykırıdır. Bu çerçevede, Berkeley'in öznel idealizmi, yalnızca zihnin imgelerini bilebileceğimiz iddiası üzerinden, Locke'un yansıma teorisine karşı geliştirilen bir pozisyon bağlamında ortaya çıkmıştır. Lenin ise Locke'dan farklı olarak, kendinde şeyleri, bizim için şeylere dönüştürebileceğimizi savunan bir diyalektikçidir. Lenin için öznel olan ve nesnel olan arasında, düalistlerin iddia ettikleri gibi bir uçurum yoktur ve bu anlamda kendinde şey ve bizim için şeyler veya şeylerin görünümü ve özü arasında mutlak bir ayrım değil, haklarındaki bilgimiz arttıkça kapanan görelî bir ayrım vardır.¹² Bu nedenle, Berkeley, Locke eleştirisi üzerinden felsefesini geliştirirken, Lenin

11 Otvovizm: 1905 devriminin yenilgiye uğramasından sonra, Bolşevikler içerisinde ortaya çıkan, gerek mecliste, gerek sendikalarda legal politik çalışma biçimlerine karşı çıkan ve Duma'daki sosyal demokrat milletvekillerinin "geri çağrılmasını" talep eden siyasi akım. Başlıca temsilcileri Alexander Bogdanov, Grigory Alexinsky, A. Sokolov, Martin Lyadov'dur.

12 Lenin için madde olmadan düşünce var olamaz fakat düşünce olmadan madde var olabilir, çünkü Lenin'in monist ontolojisinde, Lockeçu düalizmden farklı olarak, düşünce ve madde tamamen farklı, birbirine yabancı iki töz değildir, düşünce, töz olarak maddenin evrimi ekseninde gelişmiş bir fonksiyondur.

ise, Berkeley eleştirisi üzerinden felsefesini geliştirebilmiştir, çünkü Lenin *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de Anderson'ın iddia ettiği gibi pre-Marksist, Lockeçu bir felsefi konumdan değil, Marksist bir konumdan hareket etmiştir.

Buna karşılık, kanımca Lenin *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'de her ne kadar Marksist bir felsefi konumdan hareket etmiş olsa da, eser epistemolojik anlamda ciddi noksanlıklar ve belirsizlikler içermektedir. *Felsefe Defterleri*'ni bu noksanlık ve belirsizlikleri gidermek için bilinçli bir çaba ve Lenin'in diyalektik materyalizminde görelî bir kopuş olarak görebileceğimizi düşünüyorum. Keza, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de yansımayı vurgulamak için kullandığı "kopya" ve "fotoğraf" gibi metaforlar, bilginin nesneyle ilişkisini göstermek için yetersiz kalmaktadır çünkü şeylerin görünümünün bilgisinden özlerinin bilgisine pasif bir şekilde ve doğrudan duyular vasıtasıyla, salt ampirik anlamda değil, ancak düşüncenin ele aldığı duyusal verilere aktif müdahalesiyle dolayımli olarak, yani duyumsama ve akıl yetilerinin diyalektik işbirliği temelinde ulaşabiliriz. Bu müdahale, değişik soyutlama düzeylerinde geçerli bir kategoriler ağıyla gerçekleşmektedir. Kanımca, Lenin'in Hegel'in *Mantık Bilimi*'ni materyalistçe okumaktan epistemolojik anlamda çıkardığı ders dünyayı dolayımli ile kavradığımız kategorilerin tarihsel olarak doğa, toplum ve düşünce alanlarında farklı biçimlerde kendini gösterdiği ve insan soyunun bu kategorileri binlerce yıllık praksişi dolayımı ile mantıksal anlamda içselleştirildiğini keşfetmesidir.¹³ Lenin, *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm* eserinde vurguladığı, bizim için şeylerin görelî bilgisini, kendinde şeyin mutlak bilgisini kapsama yönünde tarihsel olarak geliştiren diyalektik epistemolojiye dair soyut bıraktığı noktaları, *Felsefe Defterleri*'nde kavrayışta duyumsama ve aklın diyalektik birliği temelinde, bilginin görünümünden öze ilerleyişini göstermek suretiyle somutlaştırmıştır.

Bunun ötesinde, iki eserin içinde yazıldıkları politik bağlamlar oldukça farklıdır. *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*, Otvostlerin iradeci politikalarının idealist felsefe dayanaklarına yönelik bir polemik yazısıyken; *Felsefe Defterleri*, 2. Enternasyonal'in kaderci politikalarının mekanik materyalist felsefi dayanaklarına yönelik bir eleştiri içerir. Bu açıdan; öznelcilik ve nesnelcilik veya iradecilik ve kadercilik, aynı madalyonun iki ayrı yüzü olarak karşımıza

13 *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de ise Lenin teori-pratik birliği temelinde kendinde şeyleri bizim için şeylere dönüştürdükçe bilgimizin göreliden mutlak doğru ilerlediğini keşfetmiştir. Fakat bu süreci duyumsama ve akıl yetilerinin diyalektik işbirliği çerçevesinde nasıl gerçekleştirdiğimizi henüz teorik anlamda somutlaştırmamıştır. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde dünyayla pratik bağlarımız üzerinden mantıksal (rasyonel) anlamda içselleştirdiğimiz kategorilerin ortaya çıkışının tarihsel (ampirik) anlamda izini sürmek suretiyle bilgimizi dünyanın görünümünden özüne doğru ilerlettiğimizi, çünkü mantıksal olanın tarihsel olanın düzeltilmiş ve düzene sokulmuş biçimi olduğunu keşfetmiştir. Bu çerçevede tümevarım ve tümdengelim diyalektik birliği temelinde hareket etmenin bilimsel anlamda bir zorunluluk olduğunun farkına varmıştır.

çıkılmaktadır ve ikisi de diyalektik materyalizmin özne-nesne diyalektiğine dair kavrayışından sapmanın aldığı değişik biçimler olma anlamında, farklılıkları içinde özdeşirler. Fakat *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizm*'de vurgu, idealizme karşı materyalizmde, *Felsefe Defterleri*'nde ise vurgu, mekanizme karşı diyalektiktir. Bu anlamda, iki eser de (biri polemik yazısı olarak, diğeri Lenin'in düşüncesini netleştirmek için aldığı notlar olarak) amacına ulaşmıştır. İki eser de Marksizm açısından güncel ve değerlidir. Savas Michael-Matsas'ın da belirttiği gibi:

1914-15 Felsefe Defterleri, kuşkusuz Lenin'in felsefi düşüncesinde niteliksel bir sıçramayı temsil etmektedir. Yine de bu genel süreksizlik içinde, daha evvelki, özellikle de 1908'de Mahizme karşı girdiği felsefi çatışmalarla bir dereceye kadar süreklilik söz konusudur. Sıklıkla tekrar edilen (örneğin Raya Dunayevskaya, Yugoslav Praksis okulu ya da Michael Löwy tarafından öne sürülen) 1914'ün diyalektik Lenin'i ile 1908'in "mekanik materyalist" Lenin'i arasında bir tür ayırım olduğu fikri yersizdir.¹⁴

Diyalektik materyalizm ve siyaset

Kanımca, kitabın üçüncü güçsüz yanı Lenin'in 1914 öncesi ve sonrası siyasi teorisinin materyalist temellerinin politik önemini kavrayamamanın yanında, 1914 öncesi siyasi teorisinin diyalektik temellerini de görememesidir. Lenin 1914 öncesinde başta Narodnikler olmak üzere, değişik siyasi akımlara karşı kapitalistleşme sürecinin Rusya'nın sosyal yapısında yarattığı farklılıkların, yani nesnel koşullarda yarattığı dönüşümün, beraberinde getirdiği sorunların çözümü için, yine bu dönüşümün beraberinde getirdiği imkânları aktüelleştirmeyi hedefleyen Marksist bir siyasi programın da savunusuna girişmiştir. Bu bağlamda, *Halkın Dostları Kimlerdir?*, "Ekonomik Romantizmin Karakteristiği" ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserlerinde tarihsel materyalist yöntemden faydalanarak Rusya'yı girdabına çeken kapitalizmin politik oluşumların iradesinden bağımsız olarak işleyen nesnel dinamiklerini çözümlemiş ve polemiklerini bu çözümlemelerden çıkardığı politik sonuçlar üzerinden yürütmüştür.

Buna karşılık *Ne Yapmalı?* ve *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* adlı eserlerinde Lenin güçlenmekte olan Marksist hareket içinde beliren, Legal Marksistlerin siyasi anlayışında vücut bulan ekonomist eğilime karşı, işçi sınıfına dışarıdan bilinç götürme tezi üzerinden yükselen öncü parti teorisini geliştirir. *Ne Yapmalı?* adlı eserinde biri Marksist teoriyi bilimsel çerçevede üreten ve

14 Slavoj Zizek, Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, Çeviren: Cumhur Atay, Otonom Yayınları, 2007, s. 134.

yeniden üretebilen bir toplumsal katman olarak entelicensiyanın proleter sınıf konumunun dışarısından bu üretimi yapması, diğerleri ise politik mücadelenin mantığının, ekonomik, yani sendikal mücadelenin mantığından özerk ve özgül bir karaktere sahip olması ve işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesinde sendikal bilincin ötesine geçemeyeceği kabulü olmak üzere üç nedenden ötürü, işçi sınıfına, tarihsel mücadele deneyimlerinin bilimsel değerlendirmesinden çıkarılan devrimci politik bilincin ancak dışarıdan verilebileceği tezini ortaya atar. Anderson'ın eserinin güçlü yanlarının başında saydığım, altyapı-üstyapı ilişkisine dair savunduğu diyalektik nedensellik anlayışının birebir bir örneği olmasına karşın, *Ne Yapmalı?* eserindeki dışarıdan bilinç götürme tezini mekanik bir yaklaşım olarak değerlendirmesi olsa olsa Anderson'un siyasi ikircikliği olarak değerlendirilebilir çünkü dışarıdan bilinç tezi, tam da ekonomist yaklaşımın altyapı-üstyapı diyalektiğine dair mekanik kavrayışının diyalektik eleştirisi üzerinden gelişmiştir. Birinci olarak, işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesini (yani sadece altyapı düzeyinde, üstyapı çerçevesinde gerçekleşen ideolojik etkileşimden soyutlayarak ele alınmış haliyle, sendikal hareketi çerçevesinde işçi sınıfını) devrimci özne olarak tanımlamak Lenin'in Hegel'den çıkardığı dersler üzerinden önemini ısrarla vurguladığı politikanın toplumun özdevinimine bağlı olması gerektiği yönünde benimsediği ilkeye ve altyapı ile üstyapının karşılıklı etkileşimine dayalı çok yönlü nedensellik anlayışına aykırıdır. Zira toplum, ana sınıflar yanında birçok ara sınıf ve katmandan oluşan karmaşık bir bütünlüktür ve proletarya nesnel koşulları itibarıyla ideolojik üretim yapma imkânından yoksunken önemli bir toplumsal katman olarak entelicensiyanın ideolojik üretimine tabidir. Bu anlamda; proletaryanın, komünist aydınların ideolojik müdahalesinden yoksun kalması, proletaryanın, ideolojik anlamda burjuva aydınlarının hegemonyasına girmesine zemin hazırlamak ve ekonominin son kertede belirleyiciliği çerçevesinde, ideolojinin de ekonomik ilişkiler üzerinde tersinden bir etki yapabileceği gerçeğini hesaba katmamak demektir. Bu kapsamda, Anderson, eserinde, Hegel okuması çerçevesinde Lenin'in felsefi ve siyasi anlayışında yaşanan dönüşümü vurgulamasına rağmen bilim/felsefenin özerkliği ilkesinden beslenen öncü parti teorisi ve bu teoride aydınların oynadığı rolü, yani işçi sınıfı ve komünist hareketin diyalektik etkileşimini kavrayamamıştır. Keza Anderson felsefi anlamda Lenin'in sahip olduğunu iddia ettiği mekanik yansıma teorisinin bir benzeri üzerinden işçi sınıfının kendiliğinden devrimci bilince erişebileceğini varsaymaktadır.

Anderson'a göre Lenin, 1914 sonrası siyasi teorisinde siyasi konjonktür gereği özellikle diyalektiğe vurgu yapmıştır. Fakat Lenin'in 1914 sonrası geliştirdiği siyasi teorisinde de felsefi bir dayanak noktası olarak materyalizmin önemli bir yeri olduğu açıktır. Örneğin *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı eserinde Rus devrimi sonrası dünya komünist hareketi içinde kendini gösteren küçük burjuva devrimci eğilimlerin materyalist bir çözümlemesini

yapmıştır. Küçük burjuvazinin nesnel konumu itibarıyla iki ana sınıf arasında sıkışıp kalmasının onun bir uçtan diğerine savrulmasına ve tutarlı bir şekilde devrimi ileri taşımasına engel olması nedeniyle Lenin, bir eğilim olarak küçük burjuva devrimciliğinin yığınları siyasal eylem içinde eğitmek ve organize etmek yerine, sahte bir uzlaşmazlık maskesi altında aşırı iradeci, ultra sol politikalara bel bağlama yönelimi içerisinde olduğunu belirtmiş, nesnel koşulların öznel irade üzerinde etkisini materyalist bir düzlemde çözümlemiştir. Bu sayede, gerek devrim sürecinde, gerekse proletarya diktatörlüğünden sosyalizmin inşasına kadar olan geçiş sürecinde parti ile Sovyetler arasında diyalektik bir etkileşim sağlayabilmenin gerekliliğini kavrayabilmiştir.

Batı Marksizmi veya “Praksis idealizmi”

Son olarak, kitabın bir diğer güçsüz yönü Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasındaki köklü farklılıkları görmezden gelerek ikisi arasında bir süreklilik olduğu iddiasında bulunmasıdır. Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi'nin iradeye yaptıkları vurgu açısından ortak bir yönleri olmasına karşın, Lenin'in Marksizmi, nesnel koşullar ve öznel iradenin diyalektik etkileşimine dayanırken, Batı Marksizmi, öznelci bir indirgemeciliğe dayalı olarak, nesnel koşulları göz ardı etmek pahasına, iradeyi ön plana çıkarmaktadır. Lenin'in Marksizminde materyalizm gerek doğada, gerek toplumsal hayatta, öznel iradeden bağımsız olarak var olan yasalardan kaynaklanan zorunlulukları kavramaya olanak sağlayarak, o zorunlulukları öznel irade için özgürleşmenin araçlarına dönüştürmenin zemini hazırlar. Batı Marksizmi, SSCB'de yükselen Stalinist dogmatizmin nesnelci indirgemeciliğine karşı Lenin'in Marksizminde var olan öznel yönü keşfetmiş fakat bunu tek yanlı ve indirgemeci bir biçimde yapmıştır.¹⁵ Batı Marksizmi'nin kurucusu olduğu kadar en güçlü eleştirmenlerinden de olan György Lukacs, Batı Marksizmi'nin kurucu metni olarak *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eserinde cisimleşen idealist eğilimi şöyle özetler:

Marksizmi yalnızca bir toplum kuramı, toplumsal bir felsefe olarak görüp bu kuramın ya da felsefenin doğaya karşı aldığı tutumu görmezlikten gelme ya da reddetme eğilimi... Kitabın pek çok yerinde, doğanın toplumsal bir kategori olduğu ileri sürülmekte ve içindeki kavramlama sistemi, felsefe açısından ancak

15 SSCB'de yaşanan devrimin, Batı'da işçi bürokrasisi ve aristokrasisinin ihaneti nedeniyle yalıtık kalması ve sonraki evrede bürokrasinin egemenliği temelinde Stalinizmin yükselişinin bu sefer tersinden dünya devriminin gelişimini sekteye uğratması, Batı'da işçi bürokrasisi ve aristokrasisinin iktidarını daha da pekiştirmesine vesile oldu. Bu bağlamda Batı Marksistleri ya kendiliğinden kitle hareketlerine ya da devrimci partiye aşırı bir anlam yükleyerek sınıf-parti diyalektiğini bozan bir iradeciliği ön plana çıkardılar. Kanımca Batı Marksizmi'nin iradeci siyasi yöneliminin zemininin idealist felsefi yönelimi olması gibi, idealist felsefi yöneliminin zemini de yukarda bahsi geçen maddi koşullardır.

topluma ve toplumun içinde, yaşayan insanlara özgü bilginin önemli olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Benim kitabımdaki bu sapma, orada belirttiğim ekonomik görüşleri doğrudan etkilemiş ve ekonomi sorununun doğal olarak odak noktasını oluşturduğu için de zihinlerin kökünden bulanmasına yol açmıştır.¹⁶

Bu idealist eğilim, Lukacs'tan Dunayevskaya'ya kadar Batı Marksizmi'nin çoğu temsilcisinin gözünde kapitalizmin nesnel dinamiklerinin gelişimleri içerisinde praxis için oluşturduğu engeller kadar yarattığı potansiyelleri de görünmez kılmaktadır. Bu nedenle, Batı Marksizmi Stalinizme karşı Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in Marksizmini yaşatmak bakımından başarılı olamamıştır. Anderson'ın Lenin'in Marksizmi ile Batı Marksizmi arasında bir süreklilik olduğu tezi de ikisinin de öznelliğe vurgu yapması bakımından bir anlam ifade etmektedir, ama bu çok sınırlı bir anlamdır.

Sonuç

Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*'nde savunduğu üç tezi de yeterli bir şekilde gerekçelendirememiş ve çok belirgin bazı yanlışlar yapmış olsa da, Marksist siyaset için felsefenin ve Marksist felsefe için de diyalektik düşüncenin olmazsa olmaz niteliğini göstermek bakımından önemli bir iş başarmıştır. Günümüz dünyasının gittikçe karmaşıklaşan ve iç içe geçen sorunlarının gerek teorik analizi gerek politik çözümü için diyalektik düşünmenin ve diyalektik düşünebilmek için de Lenin'in, Marx'ın tüm diyalektiğin kaynağı olarak gösterdiği Hegel'i materyalist bir okuma çerçevesinde tekrar ele alma vasiyetini gerçekleştirmenin tam zamanıdır.

¹⁶ György Lukacs, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çev: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 2014, s. 19.

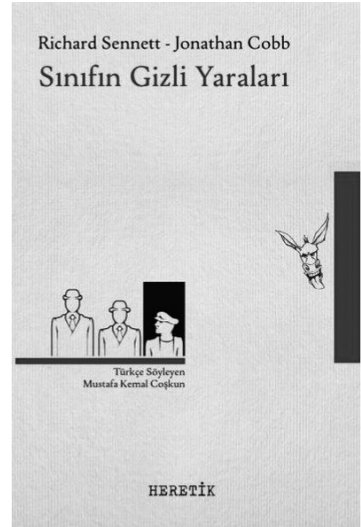
İşçi sınıfına daha yakından bakmak

Emre Bayır

Richard Sennett – Jonathan Cobb,
Sınıfın Gizli Yaraları,
çev: Mustafa Kemal Coşkun,
Ankara: Heretik Yayınları,
2017

Heretik Yayınları 2017 yılında Mustafa Kemal Coşkun'un çevirisiyle *Sınıfın Gizli Yaraları*'nı okurlarıyla buluşturdu. *Sınıfın Gizli Yaraları* maalesef yeni bir kitap değil. Kitabın Türkçeye çevrilmesi ABD'de ilk yayınlanışı olan 1972 yılından tam 45 yıl sonra gerçekleşti. Bu 45 yıl hem işçi sınıfı hem de bir bütün olarak toplum için çok fazla değişime sahne olsa da kitabın içeriğinde işçi sınıfını yakından tanımak, onun reflekslerini, kaygılarını, avuntularını, değerlerini incelemek isteyenler için çok değerli şeyler mevcut.

Kitap ABD'de çoğunluğu Avrupa'nın farklı ülkelerinden göçmüş göçmen işçilerin oluşturduğu fabrika işçileri, ustabaşılığına terfi etmişler, yıllar sonra beyaz yakalı bir iş bulanlar, apartman görevlileri gibi işçi sınıfına mensup kişilerle

yapılan birebir görüşmeler üzerine yazılmış. Sennett ve Cobb Amerikan işçileri arasındaki “bilince gelmemiş sınıf bilinci” diyebileceğimiz, yani işçi sınıfının bir yönüyle istençsizce, kendinden olanlarla birlikte kendinden olmayana (pek tabii olarak patrona) karşı geliştirdiği bir kolektif bilinci, rüşeym halindeki sınıf bilincini gündelik yaşamdaki ifadesi üzerinden inceliyorlar.

Kitabın değerli bir yanı işçi sınıfı için hayatın sadece ekmekle yaşanmadığına ve toplumsal ve aile içi ilişkilerin, kültürel değerlerin üzerinde bazen belli belirsiz, bazen apaçık sınıf bilincinin izlerinin bulunduğu dair birçok örneği bizimle buluşturuyor olmasıdır.

Köprünün altından çok sular aksa da

Sınıfın Gizli Yaraları 1968 yılında tasarlanıp 1972 yılında ilk kez yayınlanmış. Dolayısıyla kitabın yazıldığı dönem ile bugünün işçi sınıfı arasında ciddi bir değişimden söz edilebilir.

Kitabın yazıldığı dönem 1975’te başlayıp günümüzde Üçüncü Büyük Depresyon’a dönüşen uzun bir ekonomik krizin arefesidir. Dünya kapitalizminin krizi aşmak için ürettiği neoliberalizm pandoranın kutusundan henüz çıkarılmamış, Reagan’lar, Thatcher’lar iktidara gelmemiştir. İşsizlik oranı düşüktür (her ne kadar ABD’de bugün işsizlik rakamları tarihi derecede düşük olsa da, son 40 yılın ortalamasını düşününce o yıllarda yine düşük olduğu görülür), gelir dağılımındaki makas bugüne kıyasla dardır, esnek istihdam biçimleri bugünkü kadar yaygın değildir. Neoliberalizmin işçi sınıfı üzerinde yarattığı tahribat bu kitapta yapılan görüşmeleri, örnekleri bir ölçüde geçersiz kılmaz mı? O dönem ortalama bir işçi için temel problem gelirini yıldan yıla artırıp çocuğunun eğitimini garantiye almakken, bugün asgari ücretle çalıştığı işini korumak olabilir.

Aslında kitabın 45 yıl sonra Türkçe’ye çevrilip yayınlanması gerçekten de bir geç kalmışlığa yol açabilirdi. Fakat bizce kitabı bugün de güncel kılan şey, yazarların kitabı yazma amacında yatıyor. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, yazarlar işçilerin üretim süreci içerisinde yaşadıklarını ya da üretim sürecinde yer alamayıp işsiz kalmalarını ve bunun sınıf bilinçleri üzerindeki etkilerini incelemiyorlardı. Onların esas odaklandığı yön işçi sınıfının gündelik yaşam pratikleri, komşularıyla kurdukları ilişkiler, aile içi yaşam, kültürel değerlerin bilinçlerinin şekillenmesi üzerindeki payıydı. İşçilerin ihtiyaç duyduğu haysiyet duygusu, iş arkadaşlarıyla kurduğu kardeşlik bağı, ailesi için yaptığı fedakârlık ve bu fedakârlığın ardında yatanlar.

Köprünün altından çok sular aktığını, işçi sınıfının içinde yaşadığı ve çalıştığı koşulların değiştiğini ve bütün dünyada dayanışmacı bir kültürel-ideolojik iklimden çok daha bencil bir iklime geçildiğini söylemek söz konusu olsa da, yine de bugün ile birçok paralellik kurulabilir. Bu sebeple işçi sınıfını yakından tanımak için *Sınıfın Gizli Yaraları* hâlâ etkili bir çalışmadır.

İşçiler de insandır ya da işçi sınıfı insanlardan oluşur

Kapitalist üretim tarzının egemen olmaya başladığı dönemden itibaren toplumun geniş kesimleri dalga dalga ücretli emekçiler haline geldi. Üretim süreci içerisinde bu ücretli emekçiler sermaye ile kurdukları üretim ilişkileri ile birlikte modern işçi sınıfını oluşturdular. İşçi sınıfı süreç içerisinde kendi mücadele pratiklerini sergiledi, kendi örgütlerini kurdu, kendi ideolojisini yarattı. İşçi sınıfının bir özne olarak tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte ortaya homojen bir karışım çıkmadı. Sınıf bilinci ne işçi sınıfının tüm mensuplarında aynı derecede yer edindi, ne de zaman içinde aynı seviyede kaldı; sınıf mücadelesinin seyrine göre geniş kitlelere yayıldığı da oldu, yerlerde süründüğü de.

İşçi sınıfının geliştirdiği bu bilinç, her işçide farklı seviyelerde ve şekillerde ifadesini bulur. Bir mücadele deneyiminden geçmiş olmak bu bilincin ortaya çıkmasında hiçbir şey ile kıyaslanmayacak kadar önemlidir. Bununla birlikte, toplumsal yaşamın bir yerini dolduran her insan gibi işçiler de farklı geçmişlere, farklı çalışma ve yaşam koşullarına sahiptir. Bu farklılıklar, sınıf bilincinin şekillenişinde her işçi için farklı bir “hikâye” oluşturur.

Sınıfın Gizli Yaraları doğrudan öncü işçilerle veya sendika temsilcisi işçilerle yapılan görüşmelerle yazılmış bir kitap değil. Hatta bizce görüşmelerin yapıldığı işçilerin neredeyse hiçbiri (kitapta bu tarz bilgiler mevcut değil) sendikal veya siyasi mücadele geçmişine sahip değil. Ailesi, komşusu, fabrikadaki işçi arkadaşı, fabrika müdürü, çevredeki “saygınlık” sahibi üst sınıftan insanlara karşı beslediği duygu ve düşünceler sınıf bilincinin bazen belli belirsiz, bazen apaçık izlerini taşıyor. Zaten kitabı, sınıf bilincinin izlerini takip etmek isteyenler için ilginç kılan da bu.

Saygıya duyulan arzu ve özlem

İşçi sınıfı sadece ekmek isteğiyle yaşamaz, mücadele etmez. “Bread and roses” isimli ünlü şarkıya esin kaynağı olan, 1912 yılında ABD’de, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu tekstil işçilerinin açtığı bir pankarttaki gibi “We want bread and roses, too” (Ekmek istiyoruz fakat gül de istiyoruz). Yani işçi sınıfı sadece karnı doyararak bir sonraki gün işe gelecek şekilde yaşamak değil, insanca, dünyanın güzelliklerini de tadararak, saygıdeğer bir şekilde yaşamak ister. Bu açıdan kitaptaki görüşmelerde en ön plana çıkan, işçilerin toplumsal konumları üzerinden hasret kaldıkları saygıdır.

Kitabın yazarlarına göre de görüşme sırasında eğitimli, üst-orta sınıftan oldukları besbelli olan görüşmecilere karşı işçiler onların işçi sınıfına mensup insanlara eşitler olarak saygı göstermeyebileceğini ve yargılayıcı bir pozisyonda olduklarını düşünerek bir savunma mekanizması geliştiriyorlardı. İşçiler ya toplumdaki konumlarının kendi kişisel hatalarının sonucu olmadığını ya da insanları toplumsal konumlarına göre yargılamanın yanlış olduğunu göstermeye çalışıyordu.

Fabrikada işinde sahip olduğu vasıf ve kişinin aldığı emirler ters orantılı olduğundan, daha az emir altında daha fazla özgürlüğe sahip şekilde çalışmaya duyulan arzu da işçilerin saygıya duyduğu özleminden izler taşıyor. Örneğin kitapta usta başının emri altında çalışan bir işçi, kişinin, ne kadar çok emre maruz kalıyorsa öz saygısını devam ettirebilmek için işyerinde değil de başka bir yerde olduğunu o kadar çok düşündüğünü söylüyor.¹

Fedakârlığa ihanet

İşçiler arasında neredeyse her zaman sosyal yardım alanlara ve göçmenlere (bugün Türkiye’de Suriyelilere) yönelik zaman zaman nefrete varan bir tepki göze çarpar. Kitapta işçilerin bu tepkisi fedakârlık ve bu fedakârlığa ihanet ile bağdaştırılıyor. Fabrikada haftanın altı günü çalışan işçi, özveride bulunup işini olabildiğince iyi yaparak fedakârlık gösterdiğini düşünüyor ve özveride bulunmadığını düşündüğü kişileri de ihanetle suçluyor.

Bir yerde fedakârlık yapmayı reddeden insanlar varsa ve bu insanlar aynı zamanda devlet yardımı alıyorsa, özveri göstergesi olan davranışların anlamı da artık sorgulanmaya başlar. Bir anlamıyla “benim yanıma kâr kalmayanın onların yanına da kâr kalmaması gerekir” yaklaşımı kabul görür.

Dünyada göçmen karşıtı hareketin güçlendiğini görebiliyoruz. Trump’ın Amerika’nın beyaz işçi sınıfından gördüğü teveccühün bir anlamı var. Bugün sosyal medyada her gün karşımıza çıkan Suriyelilerin maaş aldığı, üniversitelere sınavsız girdiği, bedava ev sahibi olduğu gibi asılsız haberlerin ne kadar rağbet gördüğünü düşündüğümüzde işçi sınıfının gözündeki fedakârlık ve ihanet ilişkisini anlamak önemlidir.

Ödül ve kardeşlik

Kitapta ilgi çekici bir diğer şey de görüşme yapılan işçilerin takındığı, kardeşliği muhafaza etmeye yönelik tutumdur. Ordu içerisinden bir örnek veriyor yazar: “Eğer bir kişi asker sofrasında aldığı terfi ya da ödüllerin hoşuna gittiğini bir kez açığa vuracak olursa, bundan sonra yemeğini yalnız yiyecek olma olasılığı da ciddi şekilde artacaktır.”² İşçi fabrika otoritesi tarafından bir ödüle layık görüldüğünde bu ödülü almasını yabancılaşmış bir edilgenlikle karşılıyor. Yani benliğini geri plana çekiyor ve ödül hakkında konuşurken ödülün kendisine verilmesinin yönetimin takdiri olduğunu söylüyor. Ödülün kendisine verilmesi kararında kendisinin bir payı olmadığını göstermeye çalışıyor.

Bu durum otorite karşısındaki eşitlerin, fabrika otoritesi karşısında işçilerin kendi arasındaki kardeşlik bağına yansıtıyor. Bugün fabrikalarda insan kaynakları

¹ Richard Sennett ve Jonathan Cobb, *Sınıfın Gizli Yaraları*, çev: Mustafa Kemal Coşkun, Ankara: Heretik Yayınları, 2017, s. 102.

² a.g.e, s. 197.

departmanlarının işçilerin arasındaki kardeşlik bağıı koparmak ve aralarında bir rekabet ortaya çıkarmak için bin türlü yöntem dnediğini, “kaizen”ler, ayın çalışanı ödülü, performans primleri gibi türlü ödüller verdiğini düşünürsek işçi sınıfı için bunun önemli bir savunma mekanizması olduğunu görebiliriz.

Sınıfı tanımak için

İşçi sınıfını örgütleme görevini önüne koymuş sosyalistler için sınıfı yakından tanımak önemlidir, hatta vazgeçilmezdir. Sınıfa yabancı kalmamak; sınıfın kaygılarını, korkularını, arzularını, özlemlerini bilmek ve bunları paylaşabilmek, sınıfın dilini konuşabilmek gerekir. Hem işçi sınıfının içerisinde örgütlenebilmek hem de devrim günü geldiğinde sınıfın durumunu ve olası hareketini kavrayabilmek için bu elzemdir. Bu sebeple *Sınıfın Gizli Yaraları*’nın hem işçilerin kendi konuşmalarını hem de yazarların işçi sınıfı üzerine sosyal-psikolojik değerlendirmelerini içermesi sebebiyle özellikle sosyalistler için okunması gereken bir kitap olduğunu söyleyebiliriz.

Kitap Tanıtımı

Marksizm ve Sınıflar Dünyada ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri

*Marksizm ve Sınıflar,
Dünyada ve Türkiye’de sınıflar
ve mücadeleleri*
Hazırlayanlar:
Sungur Savran, Kurtar
Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak,
Yordam Kitap

“Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir.” Marx ile Engels’in kaleme aldığı *Komünist Manifesto*’nun bu ünlü cümlesindeki “bugüne kadarki” ibaresi, bazılarınca “post-modern çağ” olarak niteledikleri döneme kadarki anlamına yorumlanmış olacak ki, özellikle 1990’lı yıllardan, yani Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa’da kapitalizmin restorasyonunun hızlandığı aşamadan sonra sınıf politikasının yerini “kimlik politikası”nın aldığı solda yaygın bir görüş haline geldi.

Ama öte yandan, tam da aynı dönemde, burjuvazi neoliberalizm adı altında işçi sınıfına karşı kapitalizmin tarihinde görülen belki de en uzun taarruzu yapıyordu. Durumun tuhaflığı dikkat çekiciydi: Burjuvazi işçi sınıfına saldırıyordu, yani sınıf mücadelesi veriyordu. Aydınlar (sol aydınlar!) ise işçi sınıfına dönmüş, sınıf mücadelesinin önemsiz ya da demode olduğunu telkin ediyorlardı. Bu kitapta yazıları yayınlanmakta olan yazarlar, kendilerini solda yaygın olan bu modadan uzun zamandır ayırmış insanlar. Uzun yıllardır çalışmalarında sınıf kategorisine merkezi bir yer vermiş, gerek dünya çapında, gerekse Türkiye’de toplumun gelişmesini sınıf mücadeleleri temelinde kavramayı kendilerine pusula edinmiş araştırmacılar. Burada, bu konulardaki yazılarını bir araya getiriyorlar.

Yazıların konuları geniş bir yelpazeye yayılıyor. Marksizmde sınıfların teorik statüsü, günümüzde sınıfları ortadan kalkıp kalkmadığı, sınıf mücadelelerinde merkezi bir rol taşıyan sendikalar, Türkiye’de sınıfların yapısı, köylülükten Gezi’ye sınıf mücadeleleri bunların bazıları.

Bütün bu yazıları birbirine bağlayan çizgi ise sınıflı toplumlarda yaşanan adaletsizlik ve yabancılaşma konusunda ortak bir anlayışı paylaşmaları, Türkiye’de ve dünyada sınıf tahakkümüne son vererek sınıfsız bir toplum yaratmanın yüce bir hedef olduğuna inanmaları. (Kapak yazısından)

Kitap Tanıtımı

Kapital'in İzinde

Kapital'in İzinde

Nail Satlıgan, Sungur Savran,
E. Ahmet Tonak
Yordam Kitap

Bu kitabın yayınlandığı 2012 yılı, Karl Marx'ın *Kapital* başlığını taşıyan başyapıtının ilk kez yayınlanışının (1867) 145. yılıydı. Ama aynı zamanda dünya kapitalizminin 2007'de başlayan büyük ekonomik krizinin 5. yılı. Marx'ın *Kapital*'de sergilediği kapitalizm eleştirisi ve analizi, kapitalist üretim tarzının çelişkili doğasını kavramış olanlar için, 1990'lı ve 2000'li yıllarda bütün dünya "küreselleşme" güzellemeleriyle sarhoş olmuşken bile geçerli idi. Ama içinden geçmekte olduğumuz dev ekonomik kriz *Kapital*'i bütün dünya için yeniden güncelleştirmiş bulunuyor. Elinizdeki çalışma, entelektüel hayatlarının bütünü boyunca, insan düşüncesinin bu büyük ürününden, *Kapital*'den hareketle içinde yaşadığımız dünyayı kavramaya çaba göstermiş üç yazarın, Nail Satlıgan, Sungur Savran ve E. Ahmet Tonak'ın, çeşitli tarihlerde yazmış oldukları yazıları bir araya getiriyor. Bu kitaptaki yazılar, kâh *Kapital*'in insan düşüncesinin tarihsel gelişmesinde nasıl eşsiz bir sıçrama olduğunu ortaya koyuyor, kâh Marx'ın kapitalist üretim tarzına ilişkin analizini eleştiren yaklaşımlara bir dizi cevap getiriyor, kâh *Kapital*'in kategorilerini somut ve elle tutulur büyüklükler olarak ölçüyor, kâh Marksist tezleri günümüzün dünyasının yenilikleri karşısında sınıyor... Bu toprakların üç insanı, Avrupa'nın bütününün çocuğu Karl Marx'ın düşüncelerini 21. yüzyıla taşımaya çalışıyor. Bu kitap, uluslararası bir sınıf olan proletaryanın bakış açısını ifade eden teorinin kendisinin de enternasyonal karakterini tescil ediyor.

Devrimci Marksizm

Kapitalizme karşı olmadan faşizme karşı olanlar, faşizmden kaynaklanan barbarlıktan dolayı ahlayıp vahlayanlar, danayı kesmeden etini yemek isteyen insanlara benziyorlar. Danayı yemeye hazırlar, ama kan görmeye dayanamıyorlar. Eğer kasap eti tartmadan önce elini yıkarsa itirazları olmayacak. Barbarlığı doğuran mülkiyet ilişkilerine karşı değiller; yalnızca barbarlığın kendisine karşılar.

Bertolt Brecht, *Hakikati Yazmak: Beş Güçlük*, 1935

Çete hukukundan anlarım,
İnsan yutucularla ilişkilerim mükemmeldir,
Katilleri kendi elimle beslemişim,
Uygarlığı kurtaracak insan benim.

Bak oturmuş basit bir tencere yemeği yiyorum.
Hiçbir arzunun kölesi değilim ben, biri hariç:
Dünyayı fethetmek. Bütün istediğim bu.
Bir tek ricam var: Oğullarınızı bana verin.

Bertolt Brecht, *Savaşın El Kitabı* çalışmasından, 1944